

**SPIRİTÜALİZM ÖRNEĞİNDE
YENİ DİNİ HAREKETLERİN YAYILMASINDA
MEDYANIN ROLÜ**

Ümit DEMİR
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN
Ekim, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SPİRİTÜALİZM ÖRNEĞİNDE
YENİ DİNÎ HAREKETLERİN YAYILMASINDA
MEDYANIN ROLÜ

Hazırlayan
Ümit DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Spiritüalizm Örneğinde Yeni Dinî Hareketlerin Yayılmasında Medyanın Rolü**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

31/10/2024

İmza

Ümit DEMİR

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Ümit DEMİR
	Numarası	210642108
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Spiritüalizm Örneğinde Yeni Dinî Hareketlerin Yayılmasında Medyanın Rolü	
Tez Savunma Sınav Tarihi	31.10.2024	
Tez Savunma Sınav Saati	15.00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

SPİRİTÜALİZM ÖRNEĞİNDE YENİ DİNİ HAREKETLERİN YAYILMASINDA MEDYANIN ROLÜ

Ümit DEMİR

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Ekim, 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN

Bu tez, Yeni Dinî Hareketleri, bu hareketlerin içinde yer alan Spiritüalizmi ve medyadaki görünürlüklerini incelemektedir. Çünkü bu hareketlerin merkezinde yer alan inanma ihtiyacı, insanlık tarihi boyunca bireysel ve toplumsal yapıyı şekillendiren önemli bir unsur olmuş; astroloji, mitoloji, totemizm ve paganizm gibi sistemlerden beslenerek de bireylerin günlük yaşamlarından devlet yönetimine kadar, geniş bir alana etki etmiş; ancak Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında geleneksel dinlerin yıpranması, özellikle Batı toplumlarında inancın önemini ve görünürlüğünü azaltmıştır. Bu durum, savaş, din ve yoğun çalışma yorgunu Batı'da, yeni kutsal arayışlarına yol açmış; Yeni Dinî Hareketler ve dolayısıyla Spiritüalizme olan ilgi de bu nedenlerden doğmuştur. Bu ilgi doğrultusunda bu tezde ilk olarak, konuyla ilgili alanyazın taraması ve incelemesi yapılmış, Yeni Dinî Hareketlerin ve spiritüalizmin bireyleri ve toplumları nasıl ve ne ölçüde etki alanına aldığı tartışılmıştır. Ayrıca Yeni Dinî Hareketlerin ve spiritüalizmin medyadaki varlığı üzerine araştırma yapılarak Ye, Dua Et, Sev – 2011 filmi başta olmak üzere, medyadaki diğer spiritüel yapımlar ele alınmıştır. Bu doğrultuda, tez, Yeni Dinî Hareketleri, Spiritüalizmi merkezine alarak, medyayla ilişkili halde yaşayan bireylerin bunlarla olan temasını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dinî Hareketler, Spiritüalizm, Kutsal, Din, Yeni Medya

ABSTRACT

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE SPREAD OF NEW RELIGIOUS MOVEMENTS IN THE CASE OF SPIRITUALISM

Ümit DEMİR

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

October, 2024

Advisor: Assistant Professor Dr. Osman METİN

This thesis analyses New Religious Movements, Spiritualism within these movements and their visibility in the media. Because the need to believe, which is at the centre of these movements, has been an important element shaping the individual and social structure throughout human history; it has influenced a wide range of areas from the daily lives of individuals to state administration, feeding on systems such as astrology, mythology, totemism and paganism; however, the attrition of traditional religions during the First and Second World Wars reduced the importance and visibility of belief, especially in Western societies. This situation led to a search for new sacredness in the West, which was tired of war, religion and hard work. For these reasons, new religious movements emerged, and with them an interest in Spiritualism. In line with this interest, this thesis first reviews and analyses the literature on the subject and discusses how and to what extent New Religious Movements and Spiritualism have influenced individuals and societies. In addition, the presence of New Religious Movements and Spiritualism in the media has been researched and other spiritual productions in the media, especially the film *Eat, Pray, Love* - 2011, have been discussed. In this direction, the thesis focuses on New Religious Movements and Spiritualism and deals with the contact of individuals living in relation to the media with these religious movements.

Keywords: New Religious Movements, spiritualism, sacred, religion, new media

ÖN SÖZ

İnsan, sevdiği işi yaparken yorulmaz, denir. Yüksek lisans eğitimi, -her ne kadar zor bir süreç olsa da- eğer ki ilgi duyduğunuz, zaten bir şekilde temas hâlinde olduğunuz bir alan, bir konu üzerinde çalışma olanağı sağlamışsa çok da yormuyor insanı.

Bu formülü özelleştirip tezime, “medya ve inanç” üzerinde temellenen tezime uygularsak şunu söyleyebilirim: “Kendimi bildim bileli zaten medyanın içindeyim; kendimi bilişim de inanç ile oldu.” Medyanın içindeyim çünkü ilkokul sıralarında gazete dağıtır, matbaada gazete basımına yardımcı olurdum. Sonrasında üniversitede radyo televizyon eğitimi ile devam eden muhabirlik, köşe yazarlığı, dergi yayıncılığı, televizyon programı hazırlama ve sunması ile bugüne kadar hep medyanın içinde oldum. 80’li yıllarda başlayan bu süreçte medya, teknolojinin imkânları ile gelişip şekil değiştirse de yine de yabancılık çekmediğim, teknolojisine uyum sağladığım bir alan olarak kaldı. Bununla birlikte, eleştirel medya okuryazarlığı üzerinden, özellikle internetin (sosyal medyanın/yeni medyanın) manipülatif gücünün de farkına vararak bakmaya başladım medyaya.

İnancın, bana beni bildirmesi ise bir iç yolculuğa çıkışın sonucuydu elbette. Bir anlam arayışıydı, inançla temasım. Benim, gençlik dönemime denk düşen anlam arayışım, beni inanca götürmüş, kendimi daha yakından tanımamı sağlamıştı. Elbette her insanın serüveni farklıdır. Ama tezimi yazarken gördüm ki genel olarak insanlığın inançla ilişkili macerası da benzer şekilde geliyor. Yani vasat olmanın keyifli tarafını da gördüm diyebilirim tezimi yazarken. Hayatın bana getirisi olan medya ve inanç ikilisini buluşturarak bir tez yazmış olmak da elbette bir diğer keyifli taraftı.

Tez konumu söylediğim andan itibaren dikkate değer gören, her şekilde desteğini veren, daha öncesinden arkadaşım iken bu tez vesilesi ile danışman hocam olan Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN’e, tez savunma jürisinde yer alıp bilgi ve tecrübeleriyle önemli katkılarda bulunan Doç. Dr. Aydın AKTAY ve Doç. Dr. Bedir SALA’ya, sevgili aileme, yaşamımın bu ânına kadar bilgi ve tecrübe kazanmamı sağlayan herkese, her şeye teşekkür ediyorum.

Ümit DEMİR
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ DİNÎ HAREKETLER

1. YENİ DİNÎ HAREKETLER ÖNCESİNDE İNANÇ	8
1.1. İLK TOPLUMLARDA İNANCIN ŞEKİLLENMESİ	9
1.2. MODERN DÜNYADA İNANMA İHTİYACI	11
2. YENİ DİNÎ HAREKETLERİN TANIMI	13
2.1. ETKİLENDİĞİ VE BESLENDİĞİ KAYNAKLAR.....	16
2.2. KÖKÜ ESKİYE DAYANAN YENİ İNANIŞLAR	22
3. YENİ DİNÎ HAREKETLERİN GELENEKSEL DİNLERDEN FARKI	26
3.1. TEOLOJİK, SOSYOLOJİK, KÜLTÜREL FARKLAR	27
3.2. GELENEKSEL DİNLERİN YETERSİZLİĞİ ALGISI.....	28
4. SON YÜZYILDA YENİ DİNÎ HAREKETLER	30
4.1. DÜNYA SAVAŞLARI SONRASI İNANÇ	32
4.2. MADDÎ DOYUMDAN HUZUR ARAYIŞLARINA	35

İKİNCİ BÖLÜM

SPİRİTÜALİZM

1. SPİRİTÜALİZMİN TANIMI.....	40
2. SPİRİTÜEL LİDERLİK, OSHO ÖRNEĞİ	42
3. YÖNETME VE EKONOMİ MERKEZİNDE SPİRİTÜALİZM	46
3.1. UYUM VE İSYAN ARACI OLARAK SPİRİTÜALİZM	48
3.2. SPİRİTÜALİZMİN KÜLTÜR ENDÜSTRİSİYLE KESİŞMESİ	51
4. TÜRKİYE'DE SPİRİTÜALİZMİN VARLIĞI.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DİNÎ HAREKETLERİN YAYILMASINDA MEDYANIN ROLÜ

1. ELEKTRONİK ÇAĞDA YENİDEN SÖZLÜ KÜLTÜR.....	63
2. MEDYADA YENİ DİNÎ HAREKETLER.....	64
2.1. SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN ETKİLEŞİM.....	66
2.2. DİJİTAL PLATFORMLARDA ELE ALINMA ŞEKİLLERİ.....	67

3. SPİRİTÜELLİĞE YENİ BİR MEDYA	68
3.1. SOSYAL AĞDA SPİRİTÜEL PAYLAŞIMLAR.....	69
3.2. YE, DUA ET, SEV: KÜRESEL BİR SPİRİTÜEL ÇAĞRI	73
3.3. TÜRKİYE'YE ÖZEL, SPİRİTÜELLİK TEMALİ YAPIMLAR	78
SONUÇ VE ÖNERİLER	81
KAYNAKÇA.....	87

GİRİŞ

İnsan, anlama sahip olduğu müddetçe varoluşunu temellendirir. Anlamdan kopuk bir insanın, ihtimaldir ki kendine ve dünyaya verebileceği çok fazla bir şey yoktur. Bir benzetme yapacak olursak anlamsız insan, terk edilmiş yel değirmenine benzer. Bir iş yapar gözüdür ama bu, karşılıksız bir çabadır ve neden vardır, neden oradadır, bilemez. Bu nedenle de insan, dünya tarihinin her döneminde kendisine bir anlam arama peşinde olmuş; bunu yeri gelmiş bulmuş, yeri gelmiş kaybetmiş ve yeniden aramaya koyulmuştur. Bu anlam arayışının en büyük sacayaklarından birisi de elbette inanç/inanma ihtiyacı olmuştur. Çünkü insan, anlam arayışı üzerine temellendirdiği inancı üzerinden şahsî ve içtimâî hayatına değerler yükleyebilir, bunlar üzerinden bir yaşam kılavuzu oluşturabilir.

İnancın alt başlıklarından sayılan ve aralarında fark olsa da kutsal, din ile de özdeşleştirilir. Çünkü dinin yapı taşları ve alt başlıkları ancak kutsal ile bir kimliğe kavuşur, önemsenir. Kutsala sahip olmayan bir inanç sistemi, bağlıları üzerinde yeterince etkili olamayacağı gibi, varlığını da uzun süre devam ettiremez. Bunun bilincinde olan insan, kendine, dünyasına ve hatta ölümünden sonrasına bir adanmışlık, bir amaç verecek olan kutsalın, kutsal üzerine bina edilmiş inancın peşinde koşmaktan çekinmemiştir.

Ne var ki özellikle son iki yüzyılda, dünya üzerinde yaşanan olumlu olumsuz gelişmeler, özellikle bu dönemde hâkim güç olan Batı'da, bu kutsala, dolayısıyla inanca karşı güveni, verilen önemi oldukça zayıflattı. İki Dünya Savaşı ile gelen açlık ve yoksulluk, toplumsal ve kişisel buhranlar, teknolojik gelişmelerin bir türlü kişileri manevî yönden tatmin edemeyişi ve tüm bu devasa sorunların karşısında geleneksel dinlerin yeterli cevabı bulamayışı -ve hatta belki bu sorunlara bizzat onların neden oluşu- sonucunda, geleneğin kurumsal yapılarından kopuk, yeni bir inanç arayışına girildi.

1900 yıllara, iki Dünya Savaşına gelmeden de Batı'da din adamlarının otoritesini sorgulayan, dine karşı eleştirel bir yaklaşım gelişmiş; Hıristiyanlığın barışı sağlama inandırıcılığı kaybolmuş (Roberts, 2015, s. 568), savaşlar sonrasında da Batı'da sadece maddî yıkım değil meydana gelmemiş, inanç da sorgulanır olmuştu. Roberts gibi tarih alanından başka bir isim olan Christopher Lasch, modern hayatla başa çıkamayan ve

hayatını iyileştirme ümidini büyük ölçüde yitiren insanların, Doğu'nun bilgeliğine başvurduğunu belirtir (Pınarbaşı G. , 2021, s. 16).

Bu nedenle bu yeni inanç arayışının merkezi olan Batı, arayışına kaynak olarak da Doğu mistisizminden Mezopotamya'nın, Roma'nın astrolojisine kadar inecek; bu "eski" kutsalı da "yeni" teknoloji ile yeniden özümseyecek, kitlelere ulaştıracak ve hatta buradan yine kapitalizme "meta" üretecekti.

19. yüzyılın ortalarında başlayan ve yaygınlaşan yeni inanç türleri, 20. yüzyıla geldiğimizde medya ile de daha geniş kitlelere ulaştı. Küreselleşmenin etkisi ile dünyanın her tarafından kendisine çok farklı kültürlerden ve çok kolayca takipçi buldu; bir inanç olmakla da yetinmeyip bir "pazar" oldu ve de kendi "müşterisini" kendisi oluşturacak bir duruma geldi.

Elbette Dünya Savaşları sonrasında, yenilmişlik duygusu ve teknolojik yetersizliği ile Batı'nın hâkimiyetini kabul eden pek çok ülke gibi Türkiye de bu yeni inanç arayışından, medya vasıtası ile etkilendi. Özellikle internetin hayatın her alanına girmeye başladığında hâlen yeryüzünde yaşayan dijital melezler ya da sonrasında dünyaya gözlerini internetle açan dijital yerliler, dünyayla beraber bu yeni dinî hareketleri de hayatlarına bir şekilde kattı; geleneksel dinleri ile bu yeni inanç arasında bazen gidip geldiler bazen de bir tercih yapmak durumunda kaldılar. Tüm dünya ile beraber Türkiye'de de sosyal medya ile birlikte dijital platformların yaygınlaşması, yeni inanç arayışının bu mecralar üzerinden yayılmasına ve kendisine kitleler bulmasına çok büyük imkân sağladı.

İlkel denilen dönemlerde bilinmezlikleri izah etmek için inanca, kutsala, dolayısıyla mitolojiye, astrolojiye vb. sığınan insan, modern dönemde pozitivizm ile bilimi başköşeye oturtsa da kısa bir süre sonra yeniden ilkel dönemin yöntemlerine, araçlarına dönerek kendini, bilim yerine inancın gölgesine bıraktı. Hatta yerine göre akıllı ve bilimi de bir din gibi körü körüne bağlanması gereken bir şey hâline dönüştürerek mitleştirdi; aydınlanmanın aracı olması gereken akıl, insanın daha körleşmesine neden oldu.

Modernizm, ardından gelen postmodernizm ile toplumsal hayata büyük etkisi olan teknoloji, sadece yaşam tarzlarının değil, kitlelerin inançlarının şekillenmesinde de başat rol oynamaya başladı. Teknolojik determinizme göre, insan ve toplum hayatında etkili olan, başta bilgisayar olmak üzere teknolojik araç ve gereçler, belli bir zaman ve

mekâna bağı kalmadan, kendi yarattığı uzam içerisinde muhatabını doğrudan etkilemekte ve onun alışkanlıkları ile birlikte pek çok yaşamsal unsuru da değiştirebilmektedir. Öyle ki bu, kişinin ve toplumun tarih boyunca devam ettirdiği değerlerini, geleneklerini ve dinî inanışlarını da kapsayabilecek boyuttadır.

Yeni Dinî Hareketler bu modern, postmodern dönemin teknolojik determinizmle beraber gelen bir yansımasıdır. Pozitivizmin soğukluğundan, Dünya Savaşlarının yılgınlığından, teknolojinin ruhsuzluğundan bunalan ve anlam arayışına giren modern insan, astrolojiye, spiritüalizme, totemizme, mitolojiye kadar pek çok başlığa, ardına kadar kapı araladı ve hayatını bunlar üzerinden temellenen Yeni Dinî Hareketler ile anlamlandırmaya çalıştı, çalışıyor.

İnsanlık, yüzlerce yıldır, bilinmezi açıklamaya çalışmak, hayatını anlamlandırmak için inanca/kutsala sığınmıştır. İncanın, günümüzde anlamlandırma aracı olmasının yanında, insan ve toplum hayatında parça parça (eklektik ve senkretik) ve temel inançtan kopuk (kült) bir halde yer edinmesi; modern zamanlarda teknolojiyen destek almasına rağmen temelde, ilkel dönem insanının inanç şekillerine dayanıyor olması günümüzdeki Yeni Dinî Hareketleri daha da ilginç kılmaktadır.

Yeni Dinî Hareketlerin, teknolojik gelişmelerden (medyadan) yararlanışını da Bauman'ın katılığı ile akışkanlığı çerçevesinde ele alabiliriz. Bauman, katıları tarif ederken belli bir şekilleri olduğunu, mekânsal boyutlarına zaman etki edemediği için zamanın önemsizleştiğini, katıların durağan, sabit olduğunu söylerken akışkanları ise belli bir şekli uzun zaman koruyamaz, şekil değiştirmeye her an hazır olarak şeklinde açıklar. Bauman'a göre akışkanlarda önemli olan, boşlukta kapladıkları yerden çok, zamanın akışıdır. Akışkanlar boşlukta bir yer kaplarlar fakat 'her an' değişebilir olduklarından bu durum geçicidir. Katılar ise bir anlamda, zaman boyutunu ortadan kaldırır. Hâlbuki sıvılar için asıl önemli olan şey, zamandır. Katıların tanımında zaman boyutunu yok sayabilirken akışkanların tanımın da ise zaman boyutunu konu dışında tutmak çok ciddi hatalardan biridir (Bauman, 2017, s. 26). Akışkanlık, katılığın tersine hareket, hızlilik ve dinamiklik ile belirginleşir.

Bu yaklaşımla, katı diye tarif edilebilecek geleneksel kutsal bir zamana, bir mekâna, bir kişiye şartlı olmasına rağmen Yeni Dinî Hareketler, akıllı telefonlar ile, PDA'lar (taşınabilir küçük cep bilgisayarları) ile, tabletler ile, her türlü sosyal medya platformu ve dijital platformlar ile akışkan bir biçimde herkes üzerinden, vakitli

vakitsiz, her yere sızmakta ve kendisine “inanın” bulmada zorluk çekmemektedir. Bu kadar akışkan olabilen Yeni Dinî Hareketlerin, akışkanlıktan kaynaklı hızını göz önüne alınca anlam arayan birey ve toplumlar açısından yararlı mı zararlı mı olacağını kestirmek biraz zor gözüküyor. Çünkü anlam, yavaşlık ister.

Türkiye'nin dijital melez ve dijital yerlileri de bu etkiden doğal olarak nasibini alıyor ve alacaktır. Türkiye, Yeni Dinî Hareketlerin faydalı mı ve zararlı mı olduğunu; dijital melez ve yerlileri, bundan korumalı yoksa buna özendirilmeli tartışmasını sağduyulu bir şekilde yapabilmelidir. Bu tezin bir amacı da bu konuya küçük de olsa dikkat çekip toplumun sağlıklı bir şekilde devamlılığını sağlamaya bir katkıda bulunmaktır. Yeni Dinî Hareketler, Batı'daki bazı örnekleri gibi, toplum yapısını tehlikeye atan suçların (uyuşturucu, kara para aklama, taciz vb.) doğduğu ve beslendiği yerler mi; yoksa kişilerin ruhsal dinginliğe erişip iyilik potansiyellerini geliştirdikleri manevî eğitim yerleri mi? Ya da bu eğitim yerleri gönüllülük üzerine mi devam ediyor yoksa gönüllülüğten ziyade pazarlama taktiklerinin devreye girdiği ve insanların duygularının istismar edildiği kâr odaklı ticarethanelere mi dönüştü? Yeni Dinî Hareketler, ruhsal özgürlük ve aydınlanmayı vaat ederken tam tersine, lidere ve gruba sorgusuz bir kesin inançlılar mı yaratıyor? Yeni Dinî Hareketlere bağlılık gösterenlerin farklı bir dinî terminoloji kullanması (Tanrı yerine “Enerji” kavramının kullanması gibi), bir toplumun temel öğelerinden ve devamını sağlayan ortak değerlerinden dilin yitirilmesine neden olursa bunun gelecekte sonuçları ne olabilir? Yeni medya, teknolojik determinizmi ve çapraz medyayı kullanarak Yeni Dinî Hareketlerin etki alanını ve ekonomik pazarını ne kadar genişletiyor? Ayrıca tüm bunların doğruluğunu, yanlışlığını ve kontrolünü yapacak bir mekanizma var mı ve olmalı mı?

Elbette bu konuda oldukça araştırma yapılmış ve makale yayınlanmıştır. Bu tez ile yapılmak istenilen ise bu Yeni Dinî Hareketlerin etki değerlendirmesini medya ile sınırlamaya çalışmak, Yeni Dinî Hareketler içinde özel bir yeri ve etkisi olan Spiritüalizmi incelemek ve buna örnek olması açısından spiritüelliği anlatan “Ye, Dua Et, Sev” filminin ve Türkiye'ye özgü diğer spiritüel yapımların tanıtımını ve değerlendirmesini yapmaktır.

ABD başta olmak üzere Batı'da görülmeye başlayan ve özellikle Doğu'daki inançlardan ya da astroloji gibi kökü mitolojiye dayanan inanışlardan beslenen spiritüalizm (manevî huzur arayışları) üzerinde durulan bu tezde kullanılan teorik çerçeve ve alanyazın, Batı merkezli yaklaşımlar ve kavramlarla sınırlıdır. Doğu

toplumlarının veya farklı kültürel bağlamların kutsal anlayışları ve bunların medyadaki yansımaları incelenmemiştir. Başta son 20 yılda dünya ile birlikte Türkiye’de de artarak devam eden bu yeni inanç arayışına, Spiritüalizm kavramı, bununla ilgili medyadaki Türkçe altyazılı ya da dublajlı yapımlar (film, dizi, belgesel) hakkında araştırma yapıldı.

Tezin yönteminde ilk olarak, insanlık için inanma ihtiyacının önemi ve varlığı ile Yeni Dinî Hareketlerin kavramsal açıklaması, etkilendiği kaynaklar ve kronolojisi hakkında alanyazın taraması yapılarak geleneksel dinlerle arasındaki farklar teorik olarak gösterildi. Ayrıca son yüzyıldaki ekonomik gelişmelerin, dünya savaşlarının insanlığın inanç şekillenmesinde yaptığı etkiler ve farklılıklar ele alınarak Spiritüalizm merkezinde Yeni Dinî Hareketlerin savaş ve kapitalizm sonrası birey ve toplumlara etkisi değerlendirildi. Yeni Dinî Hareketlerden Spiritüalizm tanımı, spiritüel liderlik hakkında alanyazın taraması yapılarak spiritüalizmin toplum üzerindeki manipülatif yöntemleri üzerinde değerlendirme yapıldı. Yine spiritüel lider ve hareketlerin, farklı toplumlarda ahlâkî paniğe neden olan kriminal eylemlerine de örnekler verildi. Spiritüalizmin, günümüzde eleştiri aldığı konuların başında gelen, modern kapitalist dünyaya uyum sağlama aracına dönüşmesine de tezde değinilmiştir. Türkiye’deki Spiritüalizmin varlığı, gelişimi ve son durumu hakkında da bilgi verildi. Medyanın teknoloji ile değişimine, sözlü kültürün yeniden sosyal medya ile canlanmasına da değinilen tezde, Spiritüalizm ve medya ilişkisine de bakılarak spiritüelliği anlatan yapımlardan “Ye, Dua Et, Sev” filmi değerlendirildi, yine konuyla alakalı diğer yabancı ve Türkiye menşeli yapımlar da kısaca tanıtıldı.

Tez için ilk soru, insan ve toplumun inanma ihtiyacını ne tür yollarla karşıladığı oldu. Sonrasında ise Yeni Dinî Hareketlerin bu ihtiyaca nasıl ve ne şekilde cevap verdiği soruldu. Devamında Yeni Dinî Hareketlerin, hangi kaynaklardan etkilendiği, geleneksel dinlerden ne farkının olduğu; Spiritüalizmin bireyleri hangi yönlerden cezbediği; spiritüel liderlerin, kendilerini nasıl gösterip bağlıları tarafından nasıl görüldüğü; son olarak da medyanın, Yeni Dinî Hareketlerin ve dolayısıyla spiritüalizmin geniş kitlelere ulaşmasında ne derece etkin bir rol oynadığı soruları tezin ana soruları olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ DİNİ HAREKETLER

Gerçek ve anlamlı bir dünya şuuru, kutsalın keşfine sıkı sıkıya bağlıdır.

Mircea Eliade

İnsanın dünya macerası, keşfetme ve huzur bulma koşusudur. Kendini ve çevresini keşfetmeye çalışması, temel ihtiyaçlarını (Maslow'un İhtiyaçlar Piramidine atıfla) karşıladıktan sonra huzurlu yaşama isteği, insanı ister istemez anlam arayışına da itmiştir. Tarihin bilinen başlangıcından itibaren devam eden bu keşfetmeyle beraber huzur arayışı, bireyleri ve toplumları, modern zamanlarda da sosyal bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerde dahi (uzay araştırmalarından CERN deneyine kadar) olayların ve olaylar arasındaki bağlantıların nedenini, nasılımı ve niçinini araştırırken ister istemez bir anlam arama içine düşürür.

Viktor Frankl'a göre insanlar yaşadıkları hayatın anlamını keşfetmek zorundadırlar. Anlam, hayatın içinde keşfedilmeyi beklemektedir ve her türlü psikolojik sürecin ötesindedir. Frankl, insan varlığının temel özelliği olarak aşkınlığı, kendini aşabilme yetisini görür. Aşkınlık, insan hayatının onu kuşatan anlamlar alanına doğru yönelişidir. Temel insan motivasyonu hayata mümkün olduğunca çok anlam katabilmek, kişinin kendisinde saklı değerleri elinden geldiğince hayata geçirmesi ve gerçekleştirmesidir (Fuller, 1994'den akt. Sayar, 2014, s. 45).

İnsanlık tarihinde her dönem, kendi ihtiyaçlarını şekillendirir. Öz itibarıyla ihtiyaçların temeli aynı olsa da bunun ne tür bir biçimde geleceği, içinde bulunulan zamanla doğrudan ilgilidir. En basitinden barınma ihtiyacı, insanlık tarihinin her döneminde kendisine en başta yer bulurken bu ihtiyacın biçimi, dönemin şartları tarafından şekillendirilmiştir: mağaradan ahşap evlere, betonarme binalardan akıllı evlere.

İnsanlığın önemli bir ihtiyaç başlığı olan inanç da bu, dönem şekillendirmesinden elbette hissesini aldı. Her dönemde farklı şekillerde insan ve toplum hayatında kendine yer bulan inanç, modern dönemde kurumsal ve kuralcı hâlini kısmen de olsa terk edip yerini, bireysel ve daha esnek bir inanma şekline bıraktı. Bununla birlikte son 200 yıldaki küreselleşmenin, endüstrileşmeyle beraber ortaya çıkan yoğun çalışma hayatı, bunların sonucu olan eğlence, haz dayatmasının oluşturduğu yeni

hayat tarzı, kurumsal ve kuralcı bir inanç yapılanmasını kaldıramayacak bir duruma getirmişti.

Çünkü günümüz toplumu, Foucault'nun hastaneler, tımarhaneler, hapishaneler, kışlalar ve fabrikalardan oluştuğunu söylediği disiplin toplumundan farklı olarak “performans toplumu” olarak tanımlanabilir. Performans toplumunu oluşturan öğeler ise fitness salonları, bürolardan oluşan gökdelenler, bankalar, havaalanları, alışveriş merkezleri ve gen laboratuvarları oldu. Disiplin toplumunun sakinleri olan 'itaatkar özne'ler, artık bu yeni toplumda “performans özne” oldu. Bu iki toplum tipinin olumsuzluğu olarak, disiplin toplumu "deliler ve caniler" üretirken performans toplumu da "depresif ve mağluplar" doğurdu (Han, 2017, s. 17).

Günümüz performans toplumunun depresif ve mağluplarının, çalışmayla beraber gelen tüketim ve eğlenceye sıkışmışlığını “Radikal Hedonizm” ile kavramlaştıran Erich Fromm da sınırsız doyum ilkesi ile boş zamanlardaki ve tatillerdeki tembellik anlayışının, endüstri çağının disipline edilmiş çalışma düzeniyle temelden çeliştiğini ve çoğu kişinin de bunun farkında olmadığını söyler. Fromm, yoğun çalışma ve bürokratik kısıtlamalara karşılık olarak, kişinin kendisine sunulan televizyon, otomobil ve seks gibi şeyler ile bu garip karşıtlığın içine yerleştirildiğini de vurguluyor. Ayrıca çalışma yaşamının güç ve zorlayıcı koşulları kadar, hiç bir şey yapmamanın da insanı bunalttığını, sıktığını bu yüzden de yaşamın dayanılır olabilmesi için, bu iki karşıt özelliğin kombine edilmeleri ve birbirleriyle dengelenmeleri gerektiğini söyleyen Fromm'a göre *bu iki karşıt uç, 20. yy. kapitalizminin yol açtığı bir zorunluluktur. Çünkü sistemin yaşayabilmesi, bir yandan büyük üretime ve onun için monoton bir grup çalışmasına, öte yandan da üretilen malların tüketilmesine, yani boş zamana ve tüketim eğiliminin artmasına ihtiyaç gösterir* (Fromm, 2019, s. 24).

Modern insanın depresif ve mağlup olarak, aşırı çalışmaktan, tüketmekten ve de eğlenmekten dolayı daha da büyüyen içindeki boşluğu doldurma isteğindeki sığınacağı en gözde liman, yine inanç oluyordu. Performans toplumunun bireyselleşen özneleri, geleneksel dinleri yetersiz görünce de Yeni Dinî Hareketler, böyle bir ihtiyaçtan doğdu, büyüdü ve küreselleşmeyle beraber teknolojik gelişmelerin etkisiyle de dünyanın hemen her yerinde varlığını hissettirdi.

1. YENİ DİNİ HAREKETLER ÖNCESİNDE İNANÇ

Frankl'ın da vurguladığı “anlam arayışı” özellikle inanmada, dolayısıyla “dinde” yoğunlaşmıştır. İnsanlık tarihini ilk insan Âdem ile başlatan görüşü temel alırsak, insanlık tarihi eşittir dinler tarihi diyebiliriz. Çünkü bu görüşe göre ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdi ve bu doğrultuda da hayat-ölüm planlaması şekilleniyordu. Dinler tarihi denince akla ilk gelen isimlerden olan Mircea Eliade da belki bu görüşe yaslanarak ilk insanın “dindar adam” olduğunu söyler ve “inancı” insan bilincinin tarihinde bir aşama olarak değil, o bilincin yapısı içinde bir unsur olarak görür. Eliade, gerçek ve anlamlı bir dünya bilincine sahip olmayı, kutsallığın keşfiyle yakından bağlantılı sayar. Ona göre insan zihni, eğer şu önemli farkı yakalayabilmişse inanmanın deneyimi sayesinde yakalayabilmiştir: gerçek, güçlü, zengin ve anlamlı olarak ortaya çıkan ile bu niteliklerden yoksun olan -yani şeylerin kaotik ve tehlikeli akışı, onların rastlantısal ve anlamsız beliriş ve yok oluşları- arasındaki farkı (Eliade, 2003, s. 11).

Bazı toplumlarda, inancın temeli sayılan kutsala karşı yapılan saygısızlığın otomatik olarak ölüme yol açacağına inanıldığını aktaran Durkheim, kutsalın da sadece Tanrılar ya da ruhlar diye isimlendirilen kişisel varlıklardan ibaret olmadığını; bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, bir ev hâsılı herhangi bir şeyin de kutsal olabileceğini söyleyerek oldukça geniş bir kutsal anlamı verir (Durkheim, 2005).

Bu kadar geniş bir alana yayılan kutsal etrafında şekillenen inanmanın, insan ve toplum için anlamına dair de yine Eliade'ye kulak vermemiz gerekiyor. Eliade için beslenmenin, cinsel hayatın ve çalışmanın ayinsel bir değeri olduğu için kültürün en arkaik düzeylerinde insan olarak yaşamak, kendi içinde bir dinsel eylemdir. Eliade buradan da insan olmayı -ya da insan hâline gelmeyi- "dinle ilişkili" olmak olarak formüle eder (Eliade, 2003, s. 11).

Bir inanç etrafında şekillenen bir hayat biçimi, yüzyıllardan beridir bireylerin ve toplumların ne olduğunu, ne olması gerektiğini belirlemiştir. İnanmanın, dinin insanlık açısından ne derece önemli olduğunu anlamak için, yakın zamanlarda önemini daha da artıran Göbeklitepe'ye (sanliurfa.gov.tr, 2008) bakmak yeterli olacaktır. Her ne kadar bulunuşu 1960'lı yıllara dayansa da özellikle 1990'lı yıllardaki kazı çalışmaları sonucunda Göbeklitepe, gerek anıt sembolleri gerekse ritüel izleri ile insanlığın kutsala ve dolayısıyla inanç etrafında şekillenen hayat tarzına yönelik önemli ipuçları

vermektedir. Mazisi M.Ö. 10.000 yıllarına kadar giden ve bölgede yapılan her yeni kazı çalışmasıyla daha da geçmişe yol alan Göbeklitepe, insanlığa dair bilinen çoğu bilginin de yeniden yazılmasına sebep olmuştur.

Dünyanın bilinen ilk tapınağı olma özelliği taşıyan ve 12.000 yıllık geçmişiyle tarihin başlangıcı olarak kabul edilen (kalkinmakutuphanesi.gov.tr, 2017) Göbeklitepe, şu anki bilgiler ışığında bize şunu gösterdi ki o günün insanı, merkezine önce bir inanç/ibadet yerini koyduktan sonra onun etrafına bir yaşam alanı belirlemiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, bir şeye inanmak, tam olarak Eliade'nin belirttiği üzere, insan bilincinin tarihinde bir aşama değildir. Aksine, insan bilincinde en başından beridir var olan bir unsurdur. İnsanı, kutsalla şekillenen bir inançtan ayırmak ya da onu yani kutsalı, insan bilincine sonradan eklenmiş olarak görmek, imkân dâhilinde değildir.

1.1. İLK TOPLUMLARDA İNANCIN ŞEKİLLENMESİ

Üzerinde çok fazla bilgimiz olmayan ama yeni bulgularla, verilerle her gün tazelenen insanlık tarihinin ilk dönemlerine dair inancın varlığı ve etkisi, her şeye rağmen üzerinde konuşulan, tartışmalar yapılan bir konudur.

İnancı, insan bilincinin tarihinde bir aşama olarak değil, o bilincin yapısı içinde bir unsur olarak gören Eliade, insanlığın ilk dönemlerine dair *"Paleantropiyenler 'eksiksiz insanlar' olarak kabul edilirlerse onların da bazı inançları olması ve bazı ayinler gerçekleştirmesi gerekmektedir"* der. Ona göre *tarihöncesi insanların "dinselliği" ya da "dinsel olmamaları" sorunu gündeme getirildiğinde, varsayımlarını doğrulayacak kanıtları göstermek "dinsel olmadıklarını" savunanlara düşer* (Eliade, 2003, s. 19).

İlkel insanın bizden daha mantıklı veya daha mantıksız olmadığını iddia eden Jung, ilkel denilen döneme ait inanmaya sığınışı ise bu ilkel insanın varsayımlarının bizimkilerden farklı olmasıyla izah eder. Zaten ilkel insanı da bizden farklı kılan da bu özelliğidir. Onun düşünce ve davranışları bizimkilerden daha değişik temeller üzerine oturur. Hayatındaki normal dışı her şey hâliyle onu huzursuz eder, korkutur ve o da bunu, bizim doğaüstü dediğimiz şeylerle bağlantılandırır (Jung, 1999, s. 14).

Arkaik insanın, doğanın gizeminden, kendi korkularından kaynaklı bu doğaüstü güce (kutsala) sığınışı, mitleri de doğurmuştur. Mit de bir inançtır, kutsaldır. Çünkü kişilerin ve toplumların hayatını şekillendirir, üzerlerinde bir tahakküm oluşturur. Mitolojinin de dinler tarihçileri tarafından araştırılmasının altında bu sebep yatar.

Mitolojinin hikâyeleri ile dinî ritüeller birbirleri ile bağlantılı olmuştur. Çünkü *Mit, gizemi sorgulama biçimlerinden biri olduğu kadar, bilincin bilme işlevini, praxis'i yerine getirirken, tarihi hatırlarken ya da bulunduğu çevreyi keşfederken bütün bir kültürle kurduğu ilişkilerden biridir* (Bonnetoy, 2000, s. xv).

Mitlerin, kutsalın ve inançların ilk şeklini Jung, Keşfedilmemiş Benlik eserinde, bilinmezi bilme, korkudan bir yere sığınma amaçlı oluşturulduğunu izah ederken Auguste Comte da çok bilinen 3 Hâl Yasası ile buna benzer bir şekilde açıklıyor.

Comte'a göre insan zekâsı, araştırmalarında birbirinden çok farklı üç felsefe metodu kullanır: teolojik metot, metafizik metot ve pozitif metot. Comte'un bu üç aşamasının ilki olan teolojik aşamada, insan zekâsı, garip bulduğu olayları araştırırken olayların ilk ve son sebeplerine yönelerek olayları yaratan şeyin, bir veya birçok tabiatüstü etkenin doğrudan ve aralıksız müdahalesi olduğunu düşünür. Mantığının almadığı, garip gördüğü her olayı, bu gelişi-güzel müdahaleye bağlar. İkinci aşama olan metafizik durumda ise her şeyin sebebi olarak görülen tabiatüstü etkenler yerlerini soyut kuvvetlere bırakır. Tabiatüstü olan soyut kuvvetler, bu aşamada mücessemleştirilir (cisimleştirilen soyut kavramlar) ve insan zihnine garip gelen olayları meydana getirebilecek bir güç kabul edilirler (Comte, 1967, s. 217).

İnsanın, özellikle ilk çağlarda, kendi aklı ve mantığı ile izah edemediği olayları ya da kendisini çok korkutan şeyleri anlamaya çalışırken bunu önce bir soyut kavrama atfetmesi, sonrasında o soyutu cisimleştirmesi sonucu sadece dış dünyasını anlamlandırmamış, aynı zamanda da iç dünyasına ilişkin de bir inanç şekli oluşturmuştur. Ve bu oluşturduğu inanç ile de iyi ve kötüyü belirleyen değerler ile kendisine bir hayat planlaması yapmıştır.

Bu, inancı keşiften sonraki anlamlandırma çalışmasını Platon -tıpkı sonrasında Eliade'nin yapacağı gibi-, dindar insan kavramı üzerinden açıklar ve dindar insanın yani Tanrı'nın beğendiği insanın, Tanrıların hoşuna giden şey olduğunu; Tanrıların hoşlanmadığı şeyin ise dine aykırı, Tanrıların sevmediği dinsiz insan olduğunu söyler (Platon, 2016, s. 47). Arkaik insanın inanmakla beraber ahlakî değerleri de böylece ortaya çıkmış olur: *Tanrıların hoşuna giden, dine uygun; hoşuna gitmeyen, dine aykırıdır* (Platon, 2016, s. 46).

Platon'un bu ölçüsü, inancın insan ve toplum hayatındaki önemini de ortaya koyan önemli bir vurgu, aynı zamanda insan neden inanma ihtiyacı peşine düşmüş ve

neden toplumlar inanç üzerinden kendilerini ve sosyal yaşamlarını şekillendirmiş ve bu durum bugüne kadar nasıl aynı önemle gelebilmiş, hepsinin ortak bir cevabıdır.

1.2. MODERN DÜNYADA İNANMA İHTİYACI

İnanma ihtiyacı (mit, dinin, inanç), insana ve toplumlara olan hâkimiyeti, özellikle Batı'da, 17. yy.a gelince yerini, Aydınlanma Çağı ile, bilim vasıtası ile pozitivistliğe bıraktı. Comte'un 3 Hâl Yasasının son aşaması olan Pozitif Aşama'da insan, inançla alakalı bir anlam arayışından ziyade, olayların devamlılığındaki ya da benzerliklerindeki ilişkiyi çözmeye çalışır, olayları açıklarken arkaik insanın gizeminin yerine gerçekliği koyar, bunu yaparken de araç olarak bilimi kullanır. Böylece pozitivistlik üzerinden, inanç ile izah edilmeye gerek duyulmayan bir alan ortaya çıkmaya başlar. Bilimin çatısı altında açıklanmaya çalışılan olaylar ve bunların sebepleri ile insan, gelenekten gelen "her şeyin kutsaldan bir parça oluşu" anlayışını da terk etmeye başlayacaktır. Bu ayrıca şunu da beraberinde getirir: inanılan şey yani kutsal, insandan üstün ya da aşkın bir şey değildir. Bilakis insan, zekâsı, tecrübesi, meydana getirdiği bilimsel metodolojisi ile bizzat varlığın merkezinde yer almaktadır, bu merkezîlik de ona, varlığa hükmetme hakkı vermektedir.

Aydınlanmanın, insanı merkeze almasının köklerini, Antik Çağ'a dayandırmak mümkün. Protagoras'ın "*İnsan, her şeyin ölçüsüdür*" ilkesi, başlangıç noktası sayılırsa da hümanizmin köklü bir fikir hâline gelmesi ancak 14. yüzyılda mümkün oldu. Hatta bir fikirden de öteye geçerek bir din olarak benimsendi: Dine karşı yeni bir din. Daha açık hâliyle "bilime, aydınlanmaya engel dinlerin yerine, bilimi ve her türlü gelişmeyi destekleyen insanlık dini: hümanizm." denilebilir.

Böylece modern dünya, Auguste Comte'un başını çektiği insanlık dini ile tanıştı. Comte, insanlığın olayları açıklamasını 3 Hâl Yasası ile izah ederken insanlığın mutluluğunu, gelişimini ise ancak ortak bir fikir birliğine varmaya bağlar. Ona göre, 3 Hâl Yasasındaki üç aşama da hâlen yan yana yaşamaktadır, bu da toplumsal düzeyde karışıklığın ana sebebidir. Bunu önlemenin yolu da teolojik ve metafizik aşamaları geçerek, insanlığı pozitif aşamada buluşturmadır (Comte, 1967, s. 234).

Bu açıdan bakınca Comte'un insanlık dininin, bir tepki ve bir iyi niyet ile başladığını söylemek mümkün. İyi niyeti, yukarıda geçtiği gibi, insanlığın mutluluğunu, gelişmesini sağlama amacına dayanıyor. *İnsanlık Dini'nin sosyal amacı, toplumun mutluluğu için gerekli düzeni sağlamak ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmektedir.*

Comte'un da pozitif felsefeyi kurgulamasındaki amaç, kendisinden önceki bütün dünya görüşlerinin negatif/yıkıcı olduğu, dolayısıyla yeni, yapıcı, pozitif bir muhayyileye ihtiyaç olduğudur. Pozitivist insanın amacı, yalnızca ahlakî reformun, entelektüel reformun başlangıcı olduğu manevî bir dönüşüm sağlamaktır (Campbell, 2006:363'ten akt. Kalelioğlu, 2019, s. 540). Toplumların, olayları ve sebeplerini anlama seviyesini, pozitif aşamaya yükseltmek, mutluluğun ve gelişimin anahtarı olarak görülür. Ayrıca bilime, teknolojiye kapalı katı bir din anlayışını kırmanın tek yolu, insanın zekâsını yüceltmek ve ona uymaktır. İnsan, zekâsı üzerinden elde ettikleri ile varlığını ispatlayabilir, böylece de topluma olan görevini yerine getirerek huzur ve barış ortamının gelmesini ve kalıcılığını sağlayabilir. Comte'un hümanizmden beklentisi, umudu bu yöndeydi.

Aynı zamanda bir tepkiydi hümanizm. Cemil Meriç'in de vurguladığı gibi, Batı insanı, kilisenin vesayetinden kurtulmak istiyordu. Bireyin, cemaat içinde erimemesini, kendi hürriyetini elde etmesini istiyordu. Bu tepkiyi de bir isyana, bir kopuşa çevirmeden yine kendi tarihine yani antikçağa, eski Roma ve Yunan'a dönerek gerçekleştiriyordu. Amaç ise tahrif edilmiş ve tanınmaz hâle getirilmiş Hristiyanlıktan silkinmekti. Ama bunu yaparken de insanı, kendini tanrılaştırmaktan da kaçınamayacaktı (Meriç, 2008, s. 86).

İnsanlık dininin, pozitivist yaklaşımın değer görmesiyle beraber, kutsalın yer almadığı din dışı bir alanın da önü açılmış oluyordu. Çünkü geleneksel inanç anlayışında dünya-ahiret, ruh-beden gibi ikilikler, ayrıştırmalar söz konusu değilken Aydınlanma ile gelen yeni inanç anlayışta bu ikilikler “insan, evren” gibi kavramları izah ederken merkeze alınmıştır. Bunun sonucunda da kutsalın alanı daralmış, dindışı denilen bir alan ortaya çıkmıştır (Tekin, 2003, s. 15-16).

Bilim, modern zamanlarda kendine başköşede yer edinse de bu durumun eleştiri konusu olması aslında çok da eski değildi. J. J. Rousseau, bilimin insanlığın ahlâkına yarar mı zarar mı getirdiğini kendisi de tartışıyor ve hatta bunu Antik Yunan'a götürüyor ve Sokrates'i kendine referans gösteriyordu: *İşte, Tanrıların yanında, insanların en akıllısı ve bütün Yunanistan'ın gözünde Atinalıların en bilgisi saydığı adam böyle söylüyor; Sokrates bilgisizliği övüyor. Sanıyor musunuz ki Sokrates yeniden doğup aramızda yaşasaydı bizim bilginlerimiz ve sanatçılarımız hakkında başka türlü düşünürdü? Hayır, baylar; bu doğru adam, bizim boş bilimlerimizi de küçük görürdü. Bizi her taraftan saran kitap yığınlarının artmasına yardım etmezdi ve kendi*

öğrencilerine olduğu gibi bizim çocuklarımıza da tek yol gösterici olarak erdeminin anısını bırakırdı. İşte, güzel olan, insanları böyle eğitmektir (Rousseau, 2007, s. 16).

Rousseau'dan yaklaşık 200 yıl sonra da 18 Haziran 1949 tarihli Nature'da Sovyet genetiği üzerine bir yazı yazan Julian Huxley'in "büyük bir bilimsel ulus, bilimsel yöntemin bazı belirli temel unsurlarını reddetti ve böyle yaparak da bilimin evrensel ve ulusüstü karakterini reddetmiş oldu" sözleri, bilimin objektifliği ve tartışılmazlığını eleştiriye açık bıraktı. Bu sözler Polanyi'ye göre, Batı ve komünizm altında yaşayan bilim insanları arasındaki bölünmenin de doğru bir tarifidir. Bilim, dünyanın bir yerinde doğru kabul edilirken dünyanın bir başka yerinde ikna edici olmadığı, reddedildiği gösteriliyor. Bu da beraberinde bilimin özenli ve objektif olduğu iddiasını ciddi bir eleştiri getiriyor ve öznelleşen bilimin geçerli kabul edilmesinde aslında daha çok bir takım inançların olduğunu gösteriyor (Polanyi, 2016, s. 172).

Her ne kadar bilime karşı uzun zamandır yöneltilen bir eleştirel bakış olsa da bilimin din dışı ve din üstü konumlandırılması sonucunda kutsal, modern dünyada, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de etkisi ile alanı daraltılan, etkisi azaltılan yeni bir kavrama dönüşmüş; -premodern dönemin tersine- modern dünyada, doğadan koparılmış yalnızlaştırılan bireyin de sadece iç huzurunu sağlamaya yönelik bir rehabilite, bir terapi vasıtasına dönüştürülmüştür. İnanç, modern dünyada, hayatı ve ölümü şekillendiren baş aktör değildir artık.

2. YENİ DİNİ HAREKETLERİN TANIMI

Yeni Dinî Hareketleri tanımlayabilmek için tek bir cevap yoktur. Şimdiye kadar yapılan tanımların yaklaşık olarak faydalı ve doğru anlama ulaşabildikleri de söylenebilir. "Yeni Dinî Hareket" terimi, bir aşağılama ifadesi olan ve merkezden koparak sapkınlaşmayı içeren "kült" terimine tarafsız bir alternatif olarak, özellikle akademik çevrelerde, 1970'lerden itibaren popülerlik kazandı. Alanda öncü olan Eileen Barker, Yeni Dinî Hareketleri, Batı toplumlarında yakın zamanda görünür hâle gelen ve genellikle temel varoluşsal sorulara yeni çözümler sunmaya çalışan dinî veya manevî gruplar olarak tanımladı (newreligiousmovements.org, 2023).

Yeni Dinî Hareketler üzerinde uzun zamandan beridir çalışmalar yapan Barker, bu hareketleri tanımlarken şu kıstasları ortaya koyar: Bir Yeni Dinî Hareket, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana mevcut durumuyla görünür hâle gelmişse yenidir; doğaüstü varlıkların varlığı ve doğası hakkında yalnızca dar teolojik ifadeler sunmadığı ve aynı

zamanda ana akım dinler tarafından geleneksel olarak ele alınan en azından diğer türden nihaî sorulardan (Tanrı var mı? Ben kimim? Hayatta yön, anlam ve amaç nasıl bulabilirim? Ölümden sonra yaşam var mı? İnsanlarda, fiziksel bedenlerinden ve başkalarıyla doğrudan etkileşimlerinden daha fazlası var mıdır? vb.) bazılarının yanıtlarını önerdiği ölçüde de dinîdir (Barker, 1999). Bu tanım başlangıç noktası açısından bir fayda sağlarken "yeni" olarak nitelendirilenlerin sınırları, akademik tartışmalara konu olmaya devam ediyor.

Yeni Dinî Hareketleri tanımlarken öne çıkan şu özelliklerini de anmak gerekiyor. Yeni Dinî Hareketler, dünya üzerinde kendine yer bulmuş hemen her dinî öğretiye ait inanış (akide) ve ritüellerin bir araya getirilmesiyle oluştuğu için eklektik ya da senkretik yapılanmalardır. Ayrıca genel olarak “Mesih, Kıyamet, Kurtarıcılık” gibi kavramlar üzerine bina edildikleri için bağlılarına kıyametin yaklaştığını, dünyayı kurtaracak reçetenin de sadece kendilerinde olduğunu, beklenen Mesih’in de kendi liderleri olduğunu iddia ederler. Kıyamete kadar da dünyanın yeni bir dine ve yeni bir düzene ihtiyacını vurgulayarak bunu da ancak kendi hareketlerinin yapacağına inanırlar (Battal, 2020).

Yeni Dinî Hareketleri tanımlamaya ve anlamaya imkân sağlayan bu özelliklere ilaveten birçok Yeni Dinî Hareketin en dikkat çekici özelliklerinden biri karizmatik liderlerdir. Max Weber'in “karizmatik otorite” kavramından yararlanılarak güçlü ve genellikle de tartışmalı liderlerin, bu hareketlerin gelişimini ve gidişatını nasıl şekillendirebileceği inceleme konusu olmuştur. Sayentoloji’den L. Ron Hubbard veya Bhagwan Shree Rajneesh (sonradan Osho olarak bilinir) gibi karizmatik liderlerin, takipçilerinin ve dinî etkileşim üzerinde yaratmış olduğu dönüştürücü etki buna bir örnektir. Yeni Dinî Hareketlerin kökenleri oldukça çeşitli ve çok yönlüdür. Bazıları mevcut dinlerin uzantıları veya iyileştirilmiş halleri olarak ortaya çıkarken bazıları da tamamen yeni bir din gibi görülmek ister veya ruhsal içgörüler iddia eder. Rodney Stark ve William Sims Bainbridge, Yeni Dinî Hareketlerin yerleşik dinlerle ilişkilerine dayanarak faydalı bir tipolojiye giderek izleyici tarikatları, müşteri tarikatları veya tarikat hareketleri olarak kategorize etti. Bu tipoloji, Yeni Dinî Hareketlerde bulunan çeşitli bağlılık ve örgütsel yapı derecelerini de anlamamıza yardımcı olacak bir çerçevedir (newreligiousmovements.org, 2023).

Modern kültürün karmaşıklığına, göreceliliğine ve serbestiyetçiliğine itirazları oldukları için "karşı hareketler" olarak da nitelendirilen Yeni Dinî Hareketlerin -özellikle Batıda ortaya çıkanların- daha iyi anlaşılması için tipoloji denemeleri yapılmaya devam edilmiş; tekçi yaklaşım yerine "monistik ve düalistik" şeklinde ikili bir ayrıma da gidilmiştir. Birinci grupta, kişisel aydınlanma için karizmatik liderlere tam teslimiyetle bağlanmayı ve hayatın her alanını ilahî kurallara göre düzenlemede katı bir ısrarı şart koşan "monistik" hareketler (Church of Scientology, Hare Krishna (ISKCON: International Society For Krishna Consciousness), Divine Light Mission (Elan Vital) gibi) yer alır. İkinci grupta ise hem Tanrı hem de insan merkezli bir ahlakî düalizmi kabul eden "düalistik" hareketler (Children of Gods, Unification Church (Moon) gibi) bulunur. Bu hareketler üzerine önemli çalışmaları bulunan Thomas Robbins ve arkadaşları, bu ikili tipoloji ile hareketleri ele alırken sahanın otoritelerinden biri kabul edilen James A. Beckford ise farklı açıdan değerlendirerek yine iki tipoloji belirler. İlk kategoride, materyalist Batıda eksik görülen hayatın anlamını mistik Doğuda bulacaklarına inananların oluşturduğu ve ağırlıklı olarak Asya'nın Hint ağırlıklı felsefi ve mistik geleneğine dayalı hareketler varken ikinci kategoride de Hristiyan olduklarını savunsalar da Hz. İsa'nın dönüşü ve de modern dünyada manevî kurtuluş için geliştirdikleri yeni ve farklı öğretiler etrafında bir araya gelen insanların oluşturduğu hareketler vardır. Bu tipoloji, Yeni Dinî Hareketleri tarihî gelişimleri açısından da değerlendirdiği için sadece ideolojik açıdan ele alan bir önceki tipolojiden daha fazla kabul görmüştür (Kirman, 1999).

Yeni Dinî Hareketlerde zamanla ortaya çıkan toplu intiharlar ya da toplumdan izole bir yaşam şeklinin benimsenmesi, toplumsal tepkiyi de beraberinde getirmiş ve genellikle korku, şüphe ve bazen de açıkça düşmanlıkla karşılığını bulmuştur. Medya haberleri ve sosyal hayat içinde konuşulanlar Yeni Dinî Hareketlerin nasıl karşılanacağını önemli ölçüde etkilemiş ve hatta "ahlakî panik" (toplumda belirli bir grup, birey, olay ya da davranışın, medya ve diğer sosyal kurumlar tarafından aşırı ve abartılı bir şekilde tehdit olarak sunulmasıyla ortaya çıkan toplumsal tepki) olarak adlandırdığı şeye de yol açmıştır. 1997'de toplu intihar eyleminde bulunan Heaven's Gate ve 1993'te devlet güçleri ile çatışan ve 1995'te bombalı eylemde bulunan Branch Davidians gibi grupların merkezinde olduğu toplumu sarsan trajik olaylar, Yeni Dinî Hareketler etrafındaki kamu söylemini daha da karmaşık hale getirerek Yeni Dinî Hareketlerin ayrıntılı, akademik analizine olan ihtiyacı vurgulamıştır. Ancak, Yeni Dinî

Hareketlerdeki çeşitliliği de tanımak çok önemlidir. Bu örneklerden yola çıkarak Yeni Dinî Hareketlerin hepsinin marjinal veya şiddete eğilimli olduğu söylenemez. Birçoğu takipçilerine gerçekten manevî tatmin sağlama ve içinde yaşadığı topluma olumlu katkıda bulunma amacı taşır. Bununla beraber 21. yüzyılın küreselleşmiş, birbirine bağlı dünyası, Yeni Dinî Hareketlerin gelişimini ve yayılmasını derinden etkilemiştir. İnternet ve dijital teknolojiler, yeni dini fikirlerin hızla yayılmasını ve sanal manevî toplulukların oluşumunu kolaylaştırmıştır. Bu dijital boyut, modern çağda dini yenilik ve adaptasyon anlayışına yeni bir karmaşıklık katmanı ekler. Dahası, Yeni Dinî Hareketlerin incelenmesi sekülerleşme ve dinî değişim hakkındaki daha geniş sosyolojik teorilerle kesişir. Bu hareketlerin devamlılığı ve yayılması, modern toplumlarda dinin kaçınılmaz düşüşü hakkındaki önceki varsayımlara meydan okur. Bunun yerine, dinî dürtülerin son derece sekülerleşmiş bağlamlarda bile yeni ifadeler bulmaya devam ettiğini öne sürerler. Yeni Dinî Hareketlerin ortaya çıkışı genellikle daha geniş toplumsal eğilimleri ve endişeleri de yansıtır. Bu grupların çoğu çevrecilik, cinsiyet eşitliği veya bilimsel bilginin manevî inançlarla bütünleştirilmesi gibi çağdaş konularla ilgilenir. İnançları ve uygulamaları incelenerek, din ve modern kültür arasındaki gelişen ilişkiye dair değerli içgörüler elde edilebilir. Yeni Dinî Hareketleri incelemeye devam ettikçe yeni sorular ve zorluklar da ortaya çıkar. Din, maneviyat ve seküler ideolojiler arasındaki sınırlar giderek daha da bulanıklaşır. Bazı hareketler geleneksel dinin unsurlarını bilimkurgu, uç bilimsel teoriler veya politik ideolojilerle harmanlayarak kolay kategorilendirmeye meydan okuyan melez inanç sistemleri yaratır (newreligiousmovements.org, 2023).

2.1. ETKİLENDİĞİ VE BESLENDİĞİ KAYNAKLAR

Yeni Dinî Hareketlerin başlangıcını tam olarak yer ve tarih olarak söylemek çok zor. Ama kurumsallaşmış ve bir lider ile onun öğretileri üzerinden şekillenmiş hâlini temel alan görüşe göre *Peru doğumlu antropolog ve yazar Carlos Castaneda, Yaqui Kızılderili şamanının mistik sırlarına dayanan kitap serisi nedeniyle Yeni Çağ hareketinin babası olarak kabul edildi. Don Juan'ın Öğretileri: Yaqui Bilgi Yolu adlı kitabı 1968'de yayınlandı ve kısa sürede en çok satanlar listesine girdi* (Melton, 2023). Konuyla alakalı olan sosyoloji, psikoloji, dinler tarihi gibi disiplinlerin dikkatini çekmiş olması sebebiyle Yeni Dinî Hareketlerin başlangıcı olarak 1970'li yıllar gösterilse de köklerini daha da eskilere götürmek mümkün.

Özellikle Teosofi, Yeni Dinî Hareketleri besleyen, bunların ortaya çıkmasına büyük katkı sağlayan bir hareket oldu. Yunanca theos "Tanrı" ve sophia "bilgelik" kelimelerinden türetilen ve "ilahî bilgelik" anlamına gelen teosofinin modern dönem başlangıcı, Helena Petrovna Blavatsky (1831-91), Henry Steel Olcott (1832-1907) ve William Quan Judge (1851-96) tarafından 1875 yılında New York'ta Teosofi Derneği'nin kurulmasıyla olmuştur (Melton, 2024).

Teosofiyeye verilen genel anlam "ilahî bilgelik" olsa da Teosofi Cemiyetinin kurucusu olan H.P. Blavatsky'e göre asıl anlaşılması gereken "Tanrıların sahip olduğu ilahî bilgelik"tir. Blavatsky, "Theos=Tanrı" kelimesinin de günümüzdeki anlamından farklı olarak "ilahî varlıklardan biri" anlamına geldiğini söyleyerek ilahî bilgeliği "Tanrı"dan ayırarak daha geniş bir alana yayar (H.P. Blavatsky, 2011, s. 13). Bu açıdan yaklaşmak da elbette kendini değersiz ve önemsiz görürken bir anda ilahî bir varlık olarak kıymet verilen ve ilahî bilgeliğe öğrenci adayı seçilen kitleler için cezbedici bir durumdur. Özeldir Teosofi Hareketinin, genel olarak da Yeni Dinî Hareketlerin kabullenilmesinin ve yaygınlaşmasının altında yer alan başlıca sebeplerden biri de bu oldu.

Liderine ilahî bir görüntü, bağlılarına özel ve seçilmişlik hissi veren ezoterik ve kült hareketler, iç huzuru arama yolu ve geleneksel dinlere karşı bir duruş olarak yaygınlaşmaya devam ederken etrafına da toplumun hemen her kesimini katmayı başardı.

Teosofi Hareketi, bu anlayış doğrultusunda 1920'lerde, Mesih rolü vererek Dünya Öğretmeni ilan ettiği Jiddu Krishnamurti ile bir ivme kazanırken Maharishi Mahesh Yogi de geliştirdiği Transdantal Meditasyon ile 1950'lerde yine geniş kitlelere ulaştı, hatta ünlü müzik grubu Beatles'ın da takipçileri arasında yer almasıyla tanınırlığını daha da artırdı (Melton, 2024).

Bu geniş kitleler arasında gençler, büyük yer kaplıyordu. Hatta öyle ki 1974 yılından itibaren Yeni Dinî Hareketler, "Gençlik Dinleri" veya "Gençlik Tarikatları" olarak da anılmaya başlandı. Hedef kitleleri arasında 15 ila 25 yaş arasında, lise ve üniversiteli gençler yer alıyordu (Özkan A. R., 2023, s. 17). Geleneksel ya da semavî denilen dinlerin kabulünde ve yayılmasında da yeniliğe açık olma, ebeveynlerden gelene karşı bir farklılık ortaya koyma isteğiyle önde olan gençler, Yeni Dinî Hareketlerin merkezine de kendisini koyuyordu böylelikle. Bu aynı zamanda gençlerin

dine, inanca olan ihtiyacı ve yatkınlığı da açıklanabilir bir durumdu. Amerikalı ergenler üzerinde 2000’li yılların başında yapılan bir araştırma da bunu ispatlar niteliktedir. O güne kadar yapılmış en kapsamlı araştırma iddiasındaki ve Amerikalı ergenlerin dinî ve manevi yaşamları hakkında daha iyi bir bilimsel ve kamusal anlayış geliştirmeye yardımcı olmak için yapılan bu çalışmaya göre genel kanaatin aksine, birçok Amerikalı ergen ve genç yetişkin, dinin içinde ve en azından dinî inançlarının ve uygulamalarının hayatlarının önemli parçaları olduğunu söylüyorlar ve bir dinî cemaate bağlı olmak konusunda kendilerini iyi hissediyorlar. Birçoğu, inancın onlara nasıl iyi yaşayacaklarını bilmeleri için rehberlik ve kaynaklar sağladığını dile getiriyor (Smith & Lundquist Denton, 2005, s. 4).

Gençler ile daha da büyüyen, genişleyen Yeni Dinî Hareketler, her inanç sisteminin kendi içinde irili ufaklı parçalara ayrılması gibi, kendisi de etkilenilen kaynaklara göre pek çok gruba bölünmüş, tarihsel gelişimini bu doğrultuda devam ettirmiştir.

Yeni Dinî Hareketlerin etkilendikleri kaynakları ve üzerine inşâ ettikleri inanç sistemleri, temel olarak şöyle ifade edilebilir: Kıyamet ve Binyıl hareketleri, UFO grupları ve Scientology (Sayentoloji), Neo-Paganizm ve Wicca (Vika) ile Hindistan, Çin, Tayvan, Japonya, Kore, Vietnam, Filipinler, Endonezya gibi Doğu ve Güneydoğu ülkelerindeki inançlar, Yeni Dinî Hareketlerin başta gelen beslenme kaynaklarıdır (Rubinstein, 2024).

Kökleri, farklı ülke, inanç ve anlayışlara dayanan Yeni Dinî Hareketlerin sayısını tahmin etmek zor. Transandantal Meditasyon, Katolik Karizmatik Yenilenme, Moonculuk, Kendini Gerçekleştirme Derneği, Mükemmel Özgürlük Kilisesi, Kutsal İsim Hareketi, Ahlakî Yeniden Silahlanma, Kutsal Kalp Kilisesi, Tanrısal Işık Birliği, Manevî İçsel Farkındalık Hareketi, Tüm Dünyalar Kilisesi, Ufo Kültü, Azusa Sokağı Uyanışı, Baba Ram Dass (Turan & Battal, 2020) gibi pek çok kola ayrılıp farklı isimlerle anılan bu hareketlerle alakalı Türkiye’de, konuyla alakalı akademisyenlerin ortak çalışması ile bir ansiklopedi (Yeni Dinî Hareketler Ansiklopedisi) çıkarılmış ve yaklaşık 250 yeni dinî hareket burada tanıtılmıştır.

Teosofiyle beraber Yeni Dinî Hareketlerin beslendiği iki ana temel daha var: Spiritüalizm (*ki Spiritüalizm, bu çalışmada ayrıca bir başlık olarak değerlendirilecektir*) ve Astroloji. Astroloji, Yeni Dinî Hareketleri etkileyen, bu hareketlerin üyesi olan

kişileri yönlendiren başat aktörlerden birisi konumunda. Hatta “New Age=Yeni Çağ” adını, astrolojiyle bağlantılı olarak “Kova Burcu” sebebiyle almıştır. Çünkü bazı astrologlara göre 2000-2500 yılları arasında, mistik Balık Burcundan çıkarak aydınlanma çağı olan Kova Burcuna girileceğine inanılıyor (sahajayogaportal.org, 2019). Aydınlanmanın yaşanacağı bu New Age=Yeni Çağ’ın astrolojiden geliyor olması da astrolojiyi Yeni Dinî Hareketler içinde ayrı bir yerde tutuyor.

İnsan topluluklarının astrolojiye bu kadar önem vermesi, Comte’un Teolojik Aşaması ile açıklanabilir. İlkel dönemde kişi ve toplumların, yaşadıkları ya da yaşayacakları olayları, aşkın bir güç olarak gökyüzüne, yıldızlara bağlaması anlaşılabilir bir durumdur. Astroloji günümüzde ise astronomiden beslenerek bilimsel bir yaklaşımla hayatın her alanına (iş başvurusu, evlilik kararı, kıyafet tercihi... vb.) nüfuz etmekte, hatta Borsa veya Coin yatırımlarında (Finansal Astroloji) yol gösterici olabilmektedir. Platon’un arkaik insanın inançla beraber ahlakî değerlerini çerçevelediği “*Tanrıların hoşuna giden, dine uygun; hoşuna gitmeyen, dine aykırıdır*” sözü (Platon, 2016, s. 46), modern dünyada da kendisine farklı isimlerle yer buldu. Hayatın her noktasında kişilerin kararını etkileyen astroloji de bunların başında geldi.

Astroloji, Tanrı’dan (ya da kutsal olandan) rol çalarak yeni bir yaşam dizayn edici oldu. Çünkü astroloji, yıldızlara bakarak geleceğin önceden bilinebileceğini iddia ediyor. Astroloji aynı zamanda, yıldızların oluşturduğu burçların, insanlar üzerinde etkilerinin var olduğunu, hatta mizaç ve huy değişikliklerini bile burçlara bağlı olduğu inancını taşır. Neredeyse insanlık tarihine kadar gidebilen bir geçmişi olan astroloji, uzay çağı diye tarif edilen günümüzde bile günlük hayata karışmış haldedir. Buna göre, birisinin doğum tarihindeki güneşin, ayın, gezegenlerin uyumu veya pozisyonuyla, o kişinin, kişisel geleceği, kaderi ve kişiliği tahmin edilebilir. Astrolojinin temel dayanağı, insan ve evrenin mistik bir güç tarafından birbirine bağlanmış olduğu inancıdır. Her ne kadar geleneksel bakış açısıyla kaderci bir anlam da ifade etse astroloji, modern anlamda, kişinin -astroloji okumaları ile- kendi tercihlerini yapabileceği fikrini sunar. Pek çok kişi astrolojinin çok doğru tahmin yapabildiğini söyler ve mistik evrensel kurallarla çalıştığına inanır. Gök ve yerin bu uyumuna olan inanç yani gök cisimlerinin pozisyonu, hareketi ile dünyadaki varlıklarla, olaylarla doğrudan ve dolaylı ilgili olaylar arasında bağlantı kuran yaklaşık 6 bin yıllık bir bilgi birikimine dayanır. Astroloji, bu geçmişi ve birikimiyle insanoğlunun ilgilendiği en eski alanlar arasında yer alır (Aydın C. , 2015, s. 68).

Spiritüalizmde de olduğu gibi, aslında ister bilimden beslensin ister beslenmesin, astroloji de kişilere Tanrı'nın, hayatın, ruhun, ölümden sonrasının varoluşu hakkında uzun uzun düşündürmek yerine onlara hazır bir inancı ve hayatını da bu hazır inanç üzerine inşa etme kolaylığı veriyor. Astrolojinin spiritüalizmden bir farkı, bilimi de olabildiğince kullanmasıdır. Bu ise Aydınlanmayla beraber başlayan insan aklını, rasyonelliği, bilimi bir tabu gibi gören, hatta onu dinin yerine koyan kişileri, kendine çeken bir fark oluyor.

Adorno ve Horkheimer Aydınlanma ile birlikte araçsal aklın ve bilimin, mitik hâle geldiğini, daha önce dine atfedilen körü körüne itaat ve tapınma tarzlarını yeniden ürettiğini söyler (Best ve Kellner, 2016'dan akt. Pınarbaşı G., 2021). Astrolojiye olan merakın bir önemli nedeninin de Aydınlanmanın etkisi altında, Kilise ile inatlaşma olduğunu belirtmek gerekiyor. Astroloji ile kişinin geleceği öğrenme ve bilme umudu, özellikle de Rönesans'tan itibaren zengin ve güçlüler arasında (krallar, prensler, papalar vb.) hep popülerdi. Bu aynı zamanda Hıristiyanlığın bir diğer yenilgisiydi çünkü kaderi belirleyen Tanrı değil, astrolojinin öğretisiyle gezegenlerin konumu, yazgıyı belirliyordu. Bu nedenle Kilisenin önde gelenleri, Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında baskın olan bu astrolojik yazgıcılığa şiddetle saldırdılar (Eliade, 2016, s. 81). Kiliseye karşı bir duruş olarak hayatını sürdüren astroloji, modern dönemde ise inanılmaz bir ilgiyle muhatap oldu. Bunun bir sebebi, modern bireyin yalnızlığına çare olarak görülmesiydi. *Artık Heidegger'in ve Sartre'in tanımladığı, saçma ve anlamsız bir dünyaya fırlatılmış, özgür olmaya mahkûm yabancı, anonim birey değilsinizdir; Sartre'in söylediği gibi sizin durumunuzla sınırlı ve tarihsel koşullunuzla koşullanmış bir özgürlüğe mahkûm değilsinizdir. Bilakis, burcunuz size yeni bir itibar ve üstünlük kazandırır: Tüm evrene nasıl yakından bağlı olduğunuzu size gösterir* (Eliade, 2016, s. 83).

Astrolojiye yönelik eleştirilerden biri de Adorno'dan gelmiştir. Adorno'ya göre astroloji yarı-bilgin insan tipini üretmeye devam etmektedir, çünkü astrolojinin altında her ne kadar pragmatik ve psikolojik açıdan temellendirilmiş bir rasyonellik yatsa da aslında bu akıl dışılığın birleşmesidir ve temelinde yıldızların hareketi ile büyüden arınmış “popüler” bir psikoloji sistemidir. Astroloji, cazibesini de birbiriyle alakasız bu iki alanı birbiriyle ilişkilendirmesiyle artırır (Pınarbaşı G. , 2021).

Adorno'nun astroloji üzerinden bir diğer tespiti de “ikincil batıl inanç”tır. Adorno, bireyler arasındaki bağlantıların modern toplumlarda koptuğuna dikkat çekerek böylece

bireylerin birbirleriyle doğrudan bağlantıya geçmek suretiyle bir topluluk oluşturabilmesinin mümkün olamayacağını söyler. Adorno bunu “ikincil topluluk” yani birbiriyle doğrudan bağlantıya geçme olanağına sahip olmayan insanların oluşturduğu topluluk olarak adlandırır. Bu sorun da arabulucu mekanizmalar ile giderilebilecek bir hâldedir. Adorno’nun “İkincil batıl inanç” olarak kavramsallaştırdığı durum da modern dünyada bir yer bulamayan batıl inançların, astroloji gibi kanallar üzerinden bir kez daha gündelik hayata dâhil olma durumudur (Rigel & Dursun, 2015, s. 232).

Bilimin ve teknolojinin “mitleşmesinin” ardına sığınan astroloji, ikincil topluluk üzerinden oluşturduğu ikincil batıl inanç ile kendisine Yeni Dinî Hareketler içinde, oldukça büyük bir alan açtı böylelikle. Bu hem yeniydi hem de eskiydi. Hem bilimseldi hem gelenekseldi. Geleceğin kaygısına, endişesine düşen insan psikolojisi içinse tam bir can simidi konumundaydı. İnanmak isteyen, inanmaya razı olmuş ve razı edilmiş kişiler için astroloji, yeni bir inanç alanını işaret ediyordu artık.

Teosofi Cemiyetinin kurucusu H.P. Blavatsky’in Teosofi’yi açıklarken vurguladığı “tanrıların sahip olduğu ilahî bilgelik”, ilahî bilgeliği “Tanrı”dan ayırarak daha geniş bir alana yaymış (H.P. Blavatsky, 2011, s. 13), böylece hem lider hem de ilahî bilgeliğe öğrenci adayı olarak seçilenler, tanrısal bir makama yükselmişti. Liderin kendisine tanrısal bir bilgelik vermesi, lider merkezli Yeni Dinî Hareketlerin en önemli yapı taşı oldu.

Tanrısal bilgeliğe sahip ve kutsal bir lider, sorgulanamaz, hata yapmaz ya da yaptığı ne olursa olsun hep doğrudur inancını, bağlılarına dikte edince bu tür gruplar birbirine sıkı sıkıya bağlı, dağılması mümkün olmayan gruplara evrildi. Lidere olan inanç, bu nedenlerden dolayı hiç sarsılmadı, liderin etrafındaki hareketler katlanarak büyümeye devam etti. *Evrensel Vakıf adında bir kuruluşun lideri Anthony Brooke, 1960’ların ortalarından itibaren geniş çapta seyahat ederek 1967’nin Noel sezonunda kıyamet benzeri bir olayın meydana geleceğini öngördü. Bu olay hiçbir zaman gerçekleşmemiş olmasına rağmen, New Age gruplarından oluşan uluslararası bir ağ ortaya çıktı* (Melton, 2023).

Kendini özel bir yere koyan liderlerle büyüyen Yeni Dinî Hareketler, bu liderlerin ölmesiyle bile dağılıp tarihe gömülmediler. Hareket ya yeni lider üzerinden ya da kurumsallaşma ile vakıf, dernek vb. üzerinden devam etti. Hatta liderin manevi ağırlığı ve varlığı hiç ölmedi, hep aralarında yaşamaya devam etti.

2.2. KÖKÜ ESKİYE DAYANAN YENİ İNANIŞLAR

Yeni Dinî Hareketlerin tam tarifini vermek kadar tam sayısını da vermek çok zor. Bir inanç sistemi olarak ritüelleri, kuralları ve dogmaları, bir büyük dinden ya da mitoloji gibi geçmişten gelen bilgilerden etkilense ve bunlara benzese de kendilerini bunların alt inanç grubu (mezhep, tarikat, cemaat vs.) görmek yerine yeni bir din olarak görmeyi tercih ederler.

Bunun birkaç ana nedeni vardır. Yeni Dinî Hareketler, olumsuz bir imaj olarak gördükleri, geleneksel büyük dinin, yeni yorumu gibi görülme ve ana hattan kopma sonucu asıl dinin alt bir mezhebi veya cemaati/tarikatı olarak bilinmeyi, küçültücü ve kendi hareketleri açısından zarar verici bulurlar. Ayrıca ana akımdan kopmuş ve mezhep görülen farklı hareketlerin "bölücü" şeklinde tarif edilir olmasından dolayı Yeni Dinî Hareketler, kendilerini "yeni bir din" olarak görmek ve göstermek isterler. Yine de kaynaklarda bir karmaşanın olduğunu da söylemek gerek. Mesela İslam Mezhepleri Tarihi kaynaklarında adı mezhep olarak geçen Bahailik, günümüzde yeni dinî hareket olarak sayılarak Yeni Dinî Hareketler kitaplarında yer almaya başlamış, hatta son zamanlarda da bazı dinler tarihi kitapları içerisinde yaşayan dünya dinleri arasında gösterilmeye başlanmıştır. Sayentoloji Hareketi de buna benzer durumdadır. Birçok ülkede resmen bir din statüsüyle kabul görürken pek çok araştırmacı ise Sayentoloji'yi Yeni Dinî Hareketler içerisinde değerlendirmektedir (Turan & Battal, 2020, s. 12).

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, Yeni Dinî Hareketlerin kendilerini tanımlama ve sınıflandırma biçimi, onların genel bir tarifini güçleştirirken aynı zamanda da sayılarının da artmasına neden olmuştur. Eileen Barker, Yeni Dinî Hareketler üzerinde çalışırken pek çok kaynağa atıfla Avrupa'da 2000, ABD'de 1000'nin üzerinde; Japonya'da 800 ile birkaç bin arasında; Amerika, Asya, Afrika ve Pasifik'teki yerli kabileler arasında ise 10.000 civarında hareketin bulunduğunu belirtmiştir. Hareketler, yukarıda da geçtiği gibi bazen geleneksel-kurumsal dinlerden ortaya çıkıp gelişirken bazen de senkretik bir görünüm sergiler. Bazı hareketler (Yehova Şahitleri ve Moonculuk gibi) misyonerlik faaliyetleri ile üye sayılarını artırırken bazıları da gizemli kalmak istemeleri sebebiyle küçülmüş ya da kaybolup gitmiştir. Böylesi hususlar, Yeni Dinî Hareketleri net olarak tanımlamayı ve hepsini kapsayıcı genel özellikleri tespit ederek bir formüle dökmeyi zorlaştırmaktadır (Turan & Battal, 2020, s. 12).

Sayıları 1000'lerle ifade edilen Yeni Dinî Hareketleri elbette ki tek tek tanıtabilmenin imkânı yok. Ama genel bir kanaat edinebilmek için belli birkaç tanesi ele alınabilir.

Özellikle en çok bilinenlerden biri olan Osho Hareketi, 1931'de Hindistan'da doğan Chandra Mohan Jain tarafından kurulmuştur. Osho ismiyle bilinse de hayatı boyunca farklı isimler (Acharya Rajneesh, Bhagwan Shree Rajneesh) kullanmıştır. Osho 1953'de aydınlandığını açıklamış, devamında eğitimine devam ederek 1962'de felsefe profesörü olmuştur. Hint dinlerini ve Gandhi'yi eleştirmesi hem tepki çekmiş hem de birçok insanın kendisini tanımasını ve ona bağlanmasını sağlamıştır. Sevenlerinin sağladığı ekonomik destekle meditasyon merkezleri ve çeşitli şirketler kurulmuştur. Osho'nun inancına göre her insan Budha olarak doğsa da bu ilahî tabiat, insanın kendisine yabancılaşması, egosu ve toplum baskısı gibi sebepler yüzünden bozular. Yeniden bu ilahî tabiata kavuşması yani kişinin aydınlanması, kendini gerçekleştirme ve şuurun devreye girebilmesi, egonun serbest bırakılması ve insanın temizlenme sürecine girmesiyle mümkün olur. Bu süreçte ilk olarak kişinin taşıdığı yüklerini fark etmesi ve kendini tanıması gerekir. Sonrasında düzenli meditasyon, terapi teknikleri ve hümanist psikoloji aracılığıyla gerçek şuur devreye sokacaktır. Osho hareketine göre evlilik ve aile, insanı kısıtlar. Bu nedenle bu kurumlar ortadan kaldırılmalı ve insanlar komünler hâlinde yaşamalı, üyeler birbirleriyle özgürce cinsel ilişkiye girmeli, doğan çocuklar komün tarafından yetiştirilmelidir. Kozmik enerjinin Tanrı'yla özdeş kabul edildiği ve Tanrısallığa ulaşabilme yolunun da seksten geçtiği bu anlayışta seks oldukça önemli bir yere sahiptir. Osho hareketine göre kişinin egodan kurtulması ve Tanrı tarafından bilinebilir olması için de kişi, cinselliğini özgürce yaşamalı ve cinsel boyutta kendisini üstada teslim etmelidir (Eşmeli & Topal, 2022, s. 100-101).

Yeni Dinî Hareketlerden bir tanesi de New Age Hareketidir. 1960'larda, binlerce yıllık anlayışları da içinde barındıracak bir şekilde, dünyanın mevcut ekonomik, siyasal ve dinî gelişmeleri doğrultusunda ABD'de doğdu ve sonrasında Avrupa'ya yayıldı. New Thought/Yeni Düşünce, Spiritüalizm/Maneviyat ve Theosophical Society/Teosofi Hareketleri, New Age Hareketine etki olarak hizmet eden üç yeni dini harekettir. Bunlarla birlikte Hinduizm ve Budizm'in Asya dini gelenekleri, hümanist psikoloji gibi psikolojik akımlar, Sufizm, The Human Potential Movement (İnsan Potansiyeli Hareketi), Zen Budizm'i gibi tarihi spiritüel yollar, Hristiyan Bilimi gibi topluluklar

hem teori hem de pratik düzeyde New Age Hareketinin oluşumuna şekillenmesine katkıda bulundular. Sonuçta da New Age Hareketi, Batı dünyasında metafizikten mistisizme kadar farklı etkilerin ortak bir dünya dönüşümü bayrağı altında birleştirilerek, zengin bir manevi gelenekler havuzundan ortaya çıkmış oldu. New Age Hareketin etkilendiği Yeni Düşüncenin temel teolojik perspektifleri, insan aklının gücü ve kendi kendini geliştirme pratikleri doğrudan New Age görüşü hâline gelirken varlıkların beden, zihin ve ruhtan oluştuğuna ve ruhlar ile iletişim kurulabileceğine inancını da Spiritüellikten aldı (Acar, 2019, s. 11-14).

New Age Hareketi, Teosofi'nin bütün inanç ve öğretilerini ihtiva etmesi bakımından onun yolunu izledi ve Teosofi hareketinin çağdaş bir versiyonu olarak gelişti. New Age Hareketi aynı zamanda Hıristiyan kökenli bir harekettir. İlk olarak Hıristiyanlığın var olan öğretilerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte hızla değişen dünya karşısında kendisine uygun olan farklı dini inanç ve öğretileri de bünyesine almış ve aynı zamanda inanç ve öğretilerinde kesin bir sınırı olmayan bir harekettir. Daha çok insanların ihtiyaçları doğrultusunda kendisine şekil veren bir harekettir. Hâliyle hareketin şekillenmesinde psikolojik, sosyolojik (küreselleşme, sekülerleşme vb.) ve dinî sebepler etkili olmuştur (Acar, 2019, s. 15-18).

Yeni Dinî Hareketlere bir başka bir örnek olan Sayentoloji (Scientology), Lafayette Ronald Hubbard tarafından 1954 yılında kuruldu. Kore savaşına, Amerikan denizcisi olarak katılan Hubbard, ağır yaralanır ve görme yetisini kaybeden gözlerini kendi geliştirdiği sistemle iyileştirdiğini iddia eder. Bilim kurgu yazmaya başlayan Hubbard, okültizmle ve şuur genişletme teknikleriyle de meşgul olur. 1945 yılında ise Neo-Satanist tarikat olan O.T.O (Ordo Templi Orientis)'e iştirak eder. Bu tarikat, Sayentoloji öğretilerinin teşekkülüne çok önemli katkı sağlamıştır. O bu tarikat içerisinde geleneksel Satanizmin kurucusu olan meşhur büyücü Aleister Crowley ile de karşılaşır ve ondan çok etkilenir. Bu ve diğer okültik tecrübeleri, Hubbard'ı yeni sistemini oluşturmaya yönlendirir. Psikoloji ve okültizmle meşguliyetlerinin neticesinde, 1950 yılında Hubbard, "Dianetics" isimli kitabını yazar. Psiko-tekniklere dayanan Dianetik'in hedefi, insanı tamamen kurtarmak ve temizlemek şeklinde belirlenmiştir. Hubbard'ın iddiasına göre dünya ancak Dianetik sayesinde kurtulabilecektir. 1953 yılından itibaren Hubbard, öğretilerini bir din olarak şekillendirmeye başlar ve 1954 yılında Dianetik, Sayentoloji dinine dönüşür. İlk Sayentoloji Kilisesi ABD'nin California eyaletinde Los Angeles şehrinde açılır. Onun,

ideolojisini dine dönüştürme girişimi, vergi muafiyetini elde edebilmek için bir taktik olarak değerlendirilir. Hubbard'ın çeşitli Avrupa ülkelerinde oturma izni alamaması, onu 8 yıl gibi uzun bir süre açık denizlerde bir gemide yaşamaya sevk eder. Sayentoloji, başlangıcından itibaren Amerika ve Avrupa'da hükümet makamları ve kiliseler başta olmak üzere toplumun pek çok kesimi tarafından düşmanca bir tutumla karşılanır. Bütün zorluklara rağmen yılgınlık göstermeyen Hubbard, 1976 yılında ülkenin ana flaması olarak adlandırılan "United Church of Florida"yı (Florida Birleşik Kilisesi) Clearwater'da kurar. 1986 yılında Hubbard ölünce, hareketin yönetimini David Miscavige üstlenir. Sayentoloji öğretisi, farklı bilimlerin sahne dekorundan, Doğu Asya dinleri ve felsefelerinden ve Satanizm başta olmak üzere ezoterik dünya görüşlerinden oluşur. Dianetik tecrübesi, kurulduğu dönemlerde Sigmund Freud'un derinlik psikolojisinin güçlü tesirini taşımıştır. L. R. Hubbard'a göre evren MEST'ten oluşmuştur. MEST kelimesi, matter (madde), energy (enerji), space (uzay) ve time (zaman) kelimelerinin baş harflerinin birleşimidir. Daha sonra madde, enerji, zaman ve mekân canlı bir organizmaya dönüşür ve bunlar "Thetan" olarak isimlendirilen şey vasıtasıyla canlandırılır. Thetan, Yunanca bir kelimedir ve "ruh" yahut "düşünce" anlamına gelir. Hubbard'a göre Thetan ölümsüzdür. Sayentoloji'nin de hedefi, ölümsüz bir ruh olan Thetan durumuna ulaşmaktır. Sayentoloji'ye göre insan üç bölümden oluşmaktadır: 1. Thetan (ölümsüz ruh) 2. Mind (insanî ruh) 3. Body (fani beden). Sayentoloji'de insanî ruh, atölyede inşa edilen bir makineye benzetilir. Terapiyle temizlenen insan (clear), iyi yağlanmış, güçlü, parlak, kontrol edilmiş mükemmel ve iyi bir makineye döner. Sayentoloji Kilisesi, bütün dinlerden ve inanç sistemlerinden üyeler kazanmak ister. Kiliseye iştirak talep edilmez, talep edilen şey Sayentoloji üyeliğidir. Bu grubun ibadeti, açık bir ibadettir. Dua, arzuya bağlıdır. Duada Kur'an'dan, İncil'den, Vedalardan ve Tevrat'tan bölümler okunmasının yanında kendi kaynaklarından da çeşitli bölümlerin okunması vardır. Sayentoloji'nin duası, onun kredosu (amentüsü) şeklindedir. Sayentolojistlerin günümüzde 7 merkezleri ve 22 yerel grupları bulunmaktadır. Taraftarlarının sayısı yüz bin olarak tahmin edilir. Sayentoloji, ABD'de din olarak kabul gördüğü için vergiden muaftır. Federal Almanya'da ise Sayentoloji, "dinî düşünce mantığıyla ticaret ve ekonomiyle meşgul olan bir grup" olarak değerlendirilir (Özkan A. R., 2023, s. 210-229).

3. YENİ DİNÎ HAREKETLERİN GELENEKSEL DİNLERDEN FARKI

İnsanın kendisiyle beraber yaşadığı dünyayı ve ölümden sonrasını izaha, anlamaya ihtiyaç duyması insanlık tarihinin değişmeyen olgusu oldu. Bu ihtiyaç, dönemden döneme üst başlık (din, mit, kutsal vb.) ve alt başlık (semavî din, beşerî din, yerel inanışlar, dinî akım ve hareket vb.) olarak değişse de varlığını hep devam ettirdi.

Bu nedenle ihtiyaç aynı olduğu için, temelde tüm bu değişimlerin kökü genel olarak aynıydı. Buna rağmen tarih, coğrafya, sosyoloji, teknoloji gibi etkenlerin temasıyla elbette ki farklılıklar da ortaya çıktı. Bu farklılıklar birkaç açıdan ele alınabilir.

Yeni Dinî Hareketler ve geleneksel dinler arasında genel bir bakışla bazı önemli fark bulunmaktadır: Kökenleri ve tarihsel oluşumları açısından geleneksel dinler (İslam, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm gibi) genellikle uzun bir tarih ve kökene sahipken Yeni Dinî Hareketler, yeni inanç sistemleri olarak genellikle 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış ve geleneksel dinlerin öğretilerini veya ritüellerini yeniden yorumlamışlardır. Öğreti ve inanç açısından da geleneksel dinler, belirli ve yerleşik inanç sistemlerine (kutsal kitaplar/metinler, gelenekler ve doktrinler gibi) sahipken Yeni Dinî Hareketler, kendi öğretilerini oluşturabildikleri ve katılımcıların kişisel deneyimlerine daha fazla önem verdikleri için çoğu zaman daha esnek ve bireysel inanç sistemlerine sahiptir. Topluluk ve organizasyon açısından ise geleneksel dinler büyük, yerleşik ve kurumsal yapıları ihtiva eder ve din adamları ile resmî organizasyonlar tarafından yönetilirken Yeni Dinî Hareketler ise liderlik katmanları genellikle daha az katı, daha az hiyerarşik ve aynı zamanda da daha küçük, bazen gayri resmî topluluklar şeklinde teşekkül eder. Ritüel ve uygulamalar çerçevesinden bakılınca da geleneksel dinlerin, köklü geleneklere dayanan belirli, döngüsel ve yerleşik ibadet şekilleri ve zamanla değişebilir ritüelleri varken Yeni Dinî Hareketlerin bağlarının kişisel deneyimlerine dayalı, daha yenilikçi ve deneysel ritüellere sahip olabirler. Toplumsal kabul açısından ise geleneksel dinler büyük oranda toplumsal bir kabul görür ve bulunduğu yerde köklü bir yer edinmiştir. Yeni Dinî Hareketler ise toplumla ters düşmüş, kendi tercihleri sebebi ile de marjinalleşmiş veya karışmış olduğu illegal olaylar, toplu intiharlar nedeniyle de sertçe eleştirilmiş hareketler durumuna düştükleri için toplum tarafından kabul görmeleri zaman alabilir.

Genel olarak bu şekilde özetlenebilecek farklılıklar detaya indikçe daha da artmakta ve yoğunlaşmaktadır.

3.1. TEOLOJİK, SOSYOLOJİK, KÜLTÜREL FARKLAR

Öncelikli olarak geleneksel dinler ve Yeni Dinî Hareketler arasında “din” kavramı üzerinde temel bir farklılık vardır. Bu fark, Yeni Dinî Hareketlerin “yeni” terimi ile geleneksel dinlerin inanç, ritüel ve yapılarından memnuniyetsizliği ve geleneksel dinleri kısmen reddedip devamı olmama gayretini ifade eder. Ayrıca manevî duygular geleneksel dinlerde bireyden bağımsız dışarıdan da tecrübe edilmekteyken Yeni Dinî Hareketlerde bedenle zihnin bütünleşmesiyle elde edilen aşkınlığa dair tüm inanç ve fikirleri kapsar. Bu anlayış, Yeni Dinî Hareketleri, geleneksel dinlerden ayıran en önemli farklarından biri olan dindar benlik transformasyonunu (doğu dinlerinde de görülen dinî, ruhanî ve varlık pratiklerinde görülen kişisel değişimler) ön plana çıkarıyordu. Geleneksel dinlerde kişinin, kendini temizleyip arınmayla elde ettiği bedensel ve ruhanî ilerlemeler için sadece içine dönmesi yetmez, toplumla da barışık yaşaması gerekirken Yeni Dinî Hareketler bunu kişinin kendisi doğrudan bir tecrübe ile karşı karşıya gelmek durumundadır, toplum önemli değildir. Bu manevî ilerleme yönteminin farkının yanında kültür ve sosyolojik farklar da vardır. Geleneksel dinler hem kendileri hem de dışarıyla iletişime ve alışverişe açık bir toplum oluşturma amacındayken Yeni Dinî Hareketler ise kendi içlerine kapalı, gizemli, toplumun diğer kesimleriyle ilişki kurmaya çok yanaşmayan bir anlayış içindedirler. Yeni Dinî Hareketlerin, gelenekten tümüyle kopmamış bir esnekliğe sahip olması, gündeme gelmesini ve genişlemesini sağlayan bir faktördür. Ayrıca geleneksel dinlerin üyelerinden farklı olarak Yeni Dinî Hareketlerin mensupları genelde eğitilmiş ve yüksek tabakadandır. Geleneksel dinler, eskisi kadar ikna ve propaganda gücüne sahip değilken Yeni Dinî Hareketler insanları etkili bir şekilde yönlendirme ve ikna edebilme gücüne sahiptir ve bu güç ile faaliyetlerine, amaçlarına ve çağrılarına uyma ve itaati çok rahat sağlayabilir. Yeni Dinî Hareketler günümüzde yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik yapıda, geleneksel dinlerden daha geniş bir tabana yayılmış görünürler. Çünkü geniş ve uygun ortamlar, çatışma ve gerilim oluşturmadığı için Yeni Dinî Hareketlere verimli bir çalışma alanı imkânı sağlar. Oysa geleneksel dinlerde, bu tür ortamlar hep olumsuz bir etken olarak görülür. Herkese hitap edebilme potansiyeli de sosyal ağlar açısından da etkin olan Yeni Dinî Hareketlerin yayılmasında ve bilinmesinde, geleneksel dinlere göre daha ileride olmasını sağlayan başka bir faktördür (Alıcı, 2017).

Geleneksel dinlerden bir farkı da Yeni Dinî Hareket liderlerinin kendilerini “Tanrı” yerine koymaları ya da Tanrı ile direkt iletişim içinde olduklarına bağlılarını inandırmalarıdır. Teosofiden kaynaklı bu ilahlık iddiası, geleneksel dinlerde görülmeyen (sadece çeşitli mezheplere ayrılan Hıristiyanlıkta Tanrı’nın oğlu inancı harici) bir durumdur. Yeni Dinî Hareketler bunun yanında cenneti ve cehennemi - geleneksel dinlerin aksine- ötelemek yerine bu dünyada ve şimdi kabul eder ve yaşarlar. Hazırladıkları (uyuşturucu ve seks partileri, hipnoz gibi) sahte cennet ile dünyayı zevk alınacak bir yer olarak düzenlerlerken aynı zamanda da bunun için mevcut sisteme karşı çıkmayı da şart olarak görürler. Bu hareketler mevcut sistemden önce de aslında içinden koptukları geleneksel dine de karşı çıkarlar. Çünkü bu hareketlere göre geleneksel din kişiyi köleleştirirken kendileri ise özgürleştirmektedirler (Özkan A. R., 2023, s. 43-57).

3.2. GELENEKSEL DİNLERİN YETERSİZLİĞİ ALGISI

İnsanın anlam arayışı ve bunun üzerinden kendini huzurlu hissetme ihtiyacının dillendirilmesi Pisagor’a kadar dayanır. Tarih içinde de semavî yani vahiy yolu ile kurulan 3 büyük dinlerle beraber yine onlar gibi teolojisi, âlimler sınıfı ve bu sınıf tarafından oluşturulan normatif kuralları olan (Hinduizm, Budizm gibi) geleneksel-kurumsal dinler üzerinden bu huzura erme isteği karşılanmaya çalışılmıştır.

Ne var ki 19. yüzyıldan itibaren kurumsal dinlerinin yetersiz olduğunu düşünenler ezoterik, spiritüel, mitolojik inançlara yönelmiş, bunları ön plana getirmiştir. Bugün, gelişmiş toplumlarda İslam, Hıristiyanlık, Budizm gibi geleneksel-kurumsal dinlere her ne kadar ilgi devam ediyor olsa da kurumsal olmayan, mistik ve ezoterik dinsel ya da yarı-dinsel eğilimlere yönelik -özellikle seküler toplumlarda- beklenilenden daha fazladır. Sadece günümüzde, Amerika’da binlerce yeni ruhsal ve dinsel eğilim vardır ve bu sebepten Amerika’ya "Yeni Dinler Süpermarketi" ismi verilmiştir (Arslan, 2012, s. 664).

Bir yanda Dünya Savaşlarının getirdiği bunalımlar, diğer yanda savaş sonrasında bazı Batılı ülkelerdeki artan refaha rağmen mutsuzluk belirtileri, kitleleri de bu yeni dinî hareketlere çekmiştir. Adorno, Baumann, Baudrillard gibi düşünürler bu mutsuzluğa hem dikkat çekmişler hem de yaptıkları araştırmalar ile bu hareketin gerçekliğini ortaya koymuşlardır. Hatta Baudrillard “*Batı tarihinin yapı taşı, moral bozukluğudur ve Batı dünyası dışındaki dünyalara bakmalıyız*” demiş (Baudrillard, 2014’den akt. Pınarbaşı

G., 2021, s. 68) ve bu anlayış, pek çok alan gibi inanç alanında da kendine yer bulmuş, bugünkü duruma sebebiyet vermiştir (Pınarbaşı G. , 2021, s. 68-69).

İnsanlık tarihi ile başlayan bu kutsal arayışının günümüzdeki yeni serüveni, McLuhan'ın tarif ettiği üç dönemin sonuncusu ile de açıklanabilir: “Yeniden Kabileleşme Çağı”. Yine teknoloji ile bireyselleşen insan, aynı şekilde teknoloji üzerinden bu kez buluşup tanışma, paylaşma ve kabileleşme ihtiyacı içine girer (Laughey, 2010, s. 28). Her kabilenin de bir otorite etrafında kendi inanç sistemini oluşturması, bu inanç sistemi üzerinde birileri ile konuşması, paylaşımında bulunması da doğal bir süreçtir. Sosyal medyadaki pek çok platform da bu amaca hizmet etmekte ve kabileleşen dijital melez ve yerlileri buluşturmaktadır. Bu sayede de kitleler bu yeni dinî fikirlerini, aynı görüşte kişilerle desteklemekte, daha da sağlamlaştırmak ve yaygınlaştırmaktadır.

Somut bir örnek olarak Jediizm verilebilir. Bir seri olarak 1977 yılından günümüze kadar seyirci ile buluşan Yıldız Savaşları (Star Wars) filmlerinin etkisi ile Jediizm -özellikle 2000’li yılların başında- bir din olarak dünyada adından söz ettirmeye başlamıştır. İngiltere, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya gibi ülkelerde insanlar, dinî inancını “Jediizm” olarak cevaplamış, Jediizm’i diğer dinlerle beraber aynı listeye sokmayı başarmışlardır. Bunda da en büyük etki Facebook gibi sosyal medya platformları üzerinden olmuştur. Kendisini Jedi olarak tanımlayan insanlar, sosyal medyada buluşmuş, konuşmuş ve ortak bir inanç kültürünü beslemişlerdir (Özcan, 2021, s. 751).

Postman’ın “Gösteri Çağı” vurgusu da önemlidir. Çünkü Postman burada, teknolojik determinizm doğrultusunda o anki teknolojik aletin (televizyonun) insan ve toplum hayatı üzerinde oldukça etkili olduğu söyler (Postman, 2022, s. 36) ve hatta televizyonun yeni bir epistemoloji oluşturduğunu iddia eder (Postman, 2022, s. 40).

Bugüne bakıldığı zaman, yeni medyanın da aynı etkiyi yaptığı çok rahatlıkla söylenebilir. Televizyondan daha akışkan olabilen yeni medya ile televizyonun ekranı (telefonlar, tabletler ile) artık avucumuzdadır ya da televizyon ekranı, SmartTV teknolojisi ile bizi, sosyal medyaya ya da dijital platformlara bağlayan bir akıllı telefona dönüşebilme özelliğine sahiptir. Teknolojinin hem bu kadar akışkan hem de determinist olması da New Age inançların yaygınlaşması için (Jediizm örneğinde olduğu gibi) büyük bir zenginlik ve kolaylıktır.

Türkiye’de de yapılan çalışmalar, araştırmalar bu etkiyi net olarak göstermektedir. Yoga, Budizm, Reiki, Meditasyon gibi pek çok yol ile Yeni Dinî Hareketler son 20 yılda Türkiye’de gittikçe artan bir etki gösterdi. İlk zamanlarında entelektüel ve ekonomik durumu iyi olan kesimlerde daha çok yayılan bu arayış, yakın dönemde her şehre bir üniversite kurulması ve de internetteki sosyal ağlar ile kısıtlı çevreden taşarak daha geniş kitlelere –özellikle üniversite çağındaki gençlere-, daha kolay bir şekilde ulaştı.

İnsanın en doğal ihtiyacı olarak da görebileceğimiz “anlam arayışı” için günümüzdeki en işlevsel araç olan ve kullanıcıya oldukça büyük faydalar ve kolaylıklar sağlayan yeni medya, aynı zamanda da kişisel ve toplumsal alanda pek çok olumsuzluğun da temel sebebi olabilmektedir. Özellikle gençlerin değer oluşturma aşamasında etkili olan yeni medya, kuşaklar arası ilişkinin kopmasında da başrollerinden birini oynamaktadır (Ayaydın & Yıldız Ayaydın, 2018, s. 79). Bu da Yeni Dinî Hareketler özelinden bakılınca, bireyin kendi anlam zincirini tamamlarken çevresi ve içinde bulunduğu toplum ile olan ortak dil, ortak kültür ve ortak değerlerden oluşan bağlarından kopmasıyla sonuçlanması, bunun (Yeni Dinî Hareketler) bir renklilik mi yoksa bir sorun mu olduğu, sorusunu ortaya çıkarıyor. Türkiye ölçeğinde bakılırsa, içinde yaşadığı toplum, etkileşim içinde olduğu bir üst nesil “Allah, ahiret” gibi kavramlar üzerinden bir yaşam tarzı oluştururken Yeni Dinî Hareketlerin etkisi ile “Enerji, reenkarne” gibi kavramlar ile hayatını şekillendiren bir neslin, kendi aralarında ortak bir bakış açısı yakalayıp yakalayamayacağı da geleceğin, belki bugünün tartışmalı konuları arasında yer alıyor.

4. SON YÜZYILDA YENİ DİNÎ HAREKETLER

Bir iyi niyet ve bir tepki olarak ortaya çıkan ve de bilimden, teknolojiyen faydalanarak inancın anlamını, alanını daraltıp seküler bir alanın açılmasına zemin hazırlayan İnsanlık Dini, bireyi Tanrı’dan ve doğadan koparıp yalnızlaştırmıştı ister istemez.

Oysa tüm dünya toplumlarında, tarihin değişik zaman dilimlerinde farklı farklı isimlerle kabul edilen, inanılan (animizm, sudur, vahdet-i vücud vb.) varlığın tek bir kaynağının olması ve de bilginin de bu kaynaktan geliyor olması Batı’da kabul gören bir düşünce idi. Eleştiriler olsa da Panteizm (Tanrı ve âlem ikiliğini kaldıran, Tanrı’nın her şeyi kapsadığını, hatta Tanrı’nın her şey olduğunu, tabiatın ve de insanın ayrı birer

varlıklar gibi görülmeyebileceğini, onların, Tanrı'nın farklı tarzlardaki açılımları olduğunu iddia eden dinî ve felsefî bir doktrin (Aydın M. S., 2010, s. 183)) ve bunun yanında Monoteizm (başka bir Tanrı'yı ret ederek tek Tanrı'yı kabul ederek O'na iman ve ibadet eden inanç (Dhavamony, 1973'ten akt. Aydın F. , 2010, s. 189) Batı'da - kökleri Antik Yunan'a kadar uzansa da- Aydınlanmanın etkisi ile çokça konuşulan, tartışılan kavramlar olmaya başlamıştı. Leibniz'in kavramlaştırdığı Ezel-i Hikmet (Perennial Felsefe) de bu düşüncelerin bir devamıydı. Ezel-i Hikmet'e göre manevî bir Mutlak, bütün varlığın ilâhî kaynağıdır (Huxley, 2003, s. 27). Ve insanoğlunun nihâî hedefi de hakikati bulmak, onun gerçekten kim olduğunu ortaya çıkarmaktır (Huxley, 2003, s. 9).

Roger Garaudy de "Geleceği Müjdeleyen 60 Eser" isimli kitabında, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen her yüzyıl için bir sanat eseri seçerek, Batı'daki insan-Tanrı-doğa ilişkisinin güçlü bağının altını çiziyordu. Profesör Luc Colles'e göre Garaudy bu kitapta, Batı'da üretilen *büyük sanat eserlerinin, her dönemde, insanın çevresiyle, diğer insanlarla ve Tanrı ile ilişkilerini gözler önüne serdiğini ortaya koyar* (Colles, 2012'den akt. Sel, 2012). Her geleneksel toplum gibi Tanrı'yı arayan ve elinden, fikrinden çıkan her eserde Tanrı'dan bir parça veya onu işaret eden bir iz olmasını isteyen Batı, kendisini modern çağ ile birlikte farklı bir Tanrı ile baş başa bırakır. Bu yeni Tanrı, Garaudy'e göre "Pazar Tektanrıcılığı"dır. Pazar Tektanrıcılığı, Tanrı'nın ölümünden sonra, insanın ölümüne götürmektedir ve modern dünyanın "gelişme" diye övdüğü şey de Garaudy'e göre doğanın ve insanların yok oluşuna götüren gözü kör bir sapmadır (Garaudy, 2007, s. 232-234).

Gelişmeyi tek amaç bilen Pazar Tektanrıcılığını bir sapma olarak gören Garaudy için bu durum açlık dünyasından, işsizlik ve dışlanmışlık dünyasına geçişten başka bir şey değildi. Çünkü bu yeni dünya tarzı, dünyanın üçte ikisinin hayatta kalabilmek için bile olsa tüketemediği için üretemeyenlerin işsizliğini ve en fakirlerin, iş için göç etmesini şart koşuyordu (Garaudy, 2007, s. 233).

Bir bakıma, Comte'un insanlığa mutluluk getiresin diyerek başlattığı İnsanlık Dininin sacayakları olan ilerleme ve gelişme, kimilerine göre aslında bir insanlık buhranına dönüyordu. Bu durumun 1800'lü yıllarda başladığını söyleyen Paul Lafargue, buna sert itirazı olanlardan biri olarak şöyle söylüyordu: *Deniyor ki çağımız çalışma yüzyılıdır: o, aslında acının, yoksulluğun ve çürümenin yüzyılıdır* (Lafargue, 2016, s. 20). August Comte'dan Leroy-Beaulieu'ye, Victor Hugo'dan Paul de Kock'a kadar pek

çok ismin çalışmaya ve ilerlemeye övgüler dizdiğini söyleyen Lafargue, onlara kalsa bu sayede yeryüzünde mutluluğun egemen olacağını, ama tam tersine feodal sefaletin ve kirliliğin ortaya çıktığını iddia ediyordu (Lafargue, 2016, s. 20).

Aydınlanmanın gölgesinde burjuvanın, kendi yaşam standardını korumak için proletaryayı çalışmaya zorladığını söyleyen Lafargue, aşırı çalışmanın kişileri mutsuz ettiğinden de şikâyetçiydi. Kapitalizmin ağır çalışma koşullarında artık solgun renkli cılız çiçeklere benzeyen, kanı parıltısız, harap mideli, uzuvları uyuşmuş fabrika kızlarına ve kadınlarına sahip olduğundan yakınan Lafargue, geçmişteki her zaman koşuşturan, her zaman yemek pişiren, hep şarkı söyleyen, neşe saçarken daima yaşam eken, acı çekmeden küçük ve kutsal varlıkları doğuran tasasız kadınların artık kaybolduğundan da yakınıyordu (Lafargue, 2016, s. 19).

Lafargue gibi Josep Fontana da kapitalizmin aşırı çalışma şartlarının kadını, çocuğu, aileyi ve sonuç olarak insanı nasıl değiştirdiğini örneklemek için fabrikalarda çalışan İngiliz kadınlarının, uzun çalışma sürelerinde, bebeklerinin uyumasını sağlamak için onlara afyondan hazırlanmış ilaçlar verdiklerini söyler (Fontana, 1995, s. 154).

Kapitalizmin, gelişme ve ilerleme doktrininin toplumu çözen, dağıtan ve yerine göre bozan bu ağır şartlarında elbette ki bireylerin inancı öncelemesi düşünülemezdi. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidindeki ilk basamağı (fiziksel ihtiyaçlar: yeme içme, barınma, dinlenme vb.) ancak karşılamaya çalışan modern dünyanın proletaryası, bu acınası hâliyle belki ilk çağlardaki insanın bile gerisinde sayılabilir. John Steinbeck'in Gazap Üzümleri romanında da dramatik bir şekilde anlattığı gibi evi, toprağı, yerleşik düzeni ve sosyal kuralları olan insanlar, kapitalizmde güçlenen şirketlerin boğucu baskısı ile bir anda her şeyini kaybetmiş, göçebe, iş arayan ve düzenini yitirmiş insanlar olarak hayata tutunmaya çalışıyorlardı. Garaudy'nin Pazar Tektanrıcılığına olan itirazı da buydu.

4.1. DÜNYA SAVAŞLARI SONRASI İNANÇ

Bilimsel gelişme ve sanayileşmenin işbirliği ile bir dev hâline gelen kapitalizmin doğurduğu sonuçlardan birisi de ham madde ve pazar bulmaktı. Bu sorun, doğal olarak sömürgeciliğe, sömürgecilik de devletler arası savaşlara zemin hazırlamıştı.

Barutun, ateşli silahların, demirden yapılmış savaş araçlarının varlığı, savaşların kısa sürede biteceği, böylece az can kaybının olacağı ve yapılacak savaş öncesi normal düzenin hemen geri geleceği noktasında bir yanılgıya düşürdü. Oysa bu beklenti tam

tersi ile sonuçlandı ve insanlık tarihine, devasa boyutlarda ölüm ve yıkım not düşüldü. Her iki Dünya Savaşının inancı neden ve ne derece etkilediğini anlayabilmek için yaptıkları bu fizikî tahribata bakılması gerekiyor.

John Morris Roberts, Avrupa Tarihi isimli kitabında, bu tahribatın 1. Dünya Savaşına ilişkin kısmını detaylı şekilde anlatır: Fransız ordusunun sadece 1915'in sonuna kadar 300.000 kaybı oldu. 1916 yılında yedi ay süren Verdun muharebesinde ise bu rakama 315.000 ölü daha ekleniyordu. Aynı muharebede Almanların kaybı da 280.000'di. Bu kayıplar verilirken Somme'da bir başka çatışmada da İngilizler ve Almanlar benzer şekilde 420.000 ölü, yaralı ve kayıp veriyordu. Fransa ve İngiltere'nin Almanlara karşı savaştığı muharebelerde (Passchendaele adı ile bilinir) 400.000 insan can verdi.

Muharebelerden ayrı olarak bir de gıda savaşı yapılıyordu. Ülkeler birbirlerini abluka altına alıp birbirlerini açlığa mahkûm ediyordu. Bu nedenle Balkan ülkelerinde kıtlık, Viyana'da açlık yaşandı. Fransızlar 3.350.000 kişiyi, İngilizler 1 milyondan fazla, Almanlarsa yaklaşık 2,5 milyon kişiyi bu nedenle kayıp vermişti. Savaşın en çok mağdurlarından olan çocuklarda ise ölümler 1915'e göre neredeyse yüzde 50 artmıştı.

Bu kadar büyük ölümlerin ve yıkımların olduğu Büyük Savaşın maliyetini tam olarak hesaplamak çok zor. Ama yaptığı tahrip yeterince açıktı. Askerî eylemlerde yaklaşık 10 milyon insan öldü. Salgın hastalıklar arttı, tifüsten yaklaşık 1 milyon insanın sadece Balkan ülkelerinde vefat etti. Sırbistan, 1914'teki nüfusunun dörtte birini kaybetmişti. Ortaçağ'ın karanlığından Aydınlanma ile çıkıp rahatlayacağını sanan Avrupalılar, dev mezarlığa dönen topraklarını ve içerisinde acı çeken yaralıları barındıran hastaneleri gördükçe dehşete düşüyordu. Ekonomik kriz baş göstermiş, Avrupa'nın çoğu yerinde halk açlıktan kırılıyordu. İmalat rakamları, 1914 üretimine göre savaştan bir yıl sonra dörtte birinden azaldı. Rusya'nın üretimi ise beşte bire inmişti. Demiryolu ile, nehir ulaşımı ile yolculuk bazı ülkelerde imkânsız hâle geldi.

Dünya Savaşından kalan bu korkunç istatistiksel verilerin yanında daha ağır sonuçlar da oldu. Sakatlananlar, kör kalanlar, aile üyelerinin (anne, baba, çocuk) ve sevgililerin ölümü ya da esir düşmesi gibi çok acı bedellerin yanında ile kişisel ve toplumsal ideallerin, güvenin ve iyi niyetin yitirilmesinin yol açtığı manevî tahribat da çok büyük ve derin izler bıraktı (Roberts, 2015, s. 604-612).

J.M. Roberts'ın da vurguladığı gibi, maddî yıkımlar ve insanların neredeyse kitlesel ölümü, hayatta kalan insanların umutlarında, beklentilerinde, dünyaya ve insanlığa ve hatta belki Tanrı'ya karşı sevgi, güven ve iyi niyette büyük yaralar açtı.

Büyük Savaşın bu olumsuz etkileri kapanmadan 2. Dünya Savaşına maruz kalıyordu dünya halkları. Üstelik bu defa daha büyük bir boyuttaydı. Almanya'nın hırçın saldırganlığı, Pearl Harbor Baskını sonucunda ABD'nin de aktif olarak savaşa dâhil olması ile neredeyse dünyada bu savaşa katılmayan ülke kalmamıştı.

2. Dünya Savaşının manzarası da 1. Dünya Savaşından farklı değildi. Bu savaş da Avrupa'da korkunç ve benzeri görülmemiş yıkıma neden oldu. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da ekonomik düzen ve iletişim ağır hasarlı bir şekilde tahrip oldu. Savaşla beraber milyonlarca göçmenin başını sokacağı bir ev sorunu ortaya çıktı. Yeterli yiyecek bulunamıyor, bu nedenle de ciddi bir açlık ve salgın hastalık tehlikesi doğuyordu.

Gerçi iki Dünya Savaşına gelmeden de Batı'da dine karşı eleştirel bir yaklaşım gelişmişti. Avrupalı elitler, dinsiz ve kuşkucu bir yapıya sahip "Voltaireci" fikirlerin etkisiyle din adamlarının otoritesini sorguluyor, yaratılış iddialarına şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bu nedenle henüz 1900 yılına gelindiğinde, Hıristiyanlığın uluslararası alanda şiddeti durdurma potansiyeli, inandırıcılığını kaybedeli uzun zaman olmuştu (Roberts, 2015, s. 568).

Tüm bu birikim ve eleştirel duruş üzerine art arda gelen Dünya Savaşları da Batı'daki dine karşı soğukluğu ve uzaklığı daha da artırdı. Bu uzaklıktan da başka başlıklara doğru yaklaşma doğdu ki bunların en özgünü olarak Sigmund Freud'un çalışmaları söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı pek çok şeyde değişikliğe yol açarken eski fikirlere olan mesafeli duruş yeni fikirlerin kabulüne yer açmış, kendi literatürünü oluşturan Freud ve onun geliştirdiği "Psikanaliz" de bu kabullenışten en fazla pay alan olmuştu. Freud'un bilinçaltı kavramı, insanların algılayışlarına farklı kapılar açarken bu aynı zamanda edebiyattan resim sanatına kadar pek çok alanda gize, bilinmeze yönelen merakın dışı vurumunu da artırıyor; dadaizm, sürrealizm gibi akımlar da bu merakın yansımalarının bir sonucu oluyordu.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise aynı alanda farklı bir isim öne çıkıyordu: Viktor Emil Frankl. Varoluşçu psikoloji temelli "Logoterapi"yi kuran Frankl, savaşların yıpratmış ruhlara, anlam üzerinden bir amaç vermeyi hedefliyordu.

Sadece psikoloji alanında görülen bu arayışlar bile modern dönem insanının nereye ve nasıl sıkıştığını gösteriyordu. Bir yanda sanayileşme ile büyüyen kapitalizmin ağır çalışma şartlarında ezilmek, reklamlarla süslenen ürünlerin satışı için aşırı tüketime sürüklenmek, bu döngüde de can simidi gibi sunulan cinselliğe, eğlenceye kaçmak. Bu döngüde sıkışan, savaş yorgunu, ağır iş temposunun altında bunalan ve kendisini eğlence ile mutlu etmeye çalışan Batı insanı, içindeki boşluğu doldurmak için kendisinin ruhanî/mistik yanını keşfe çıkmış, psikoloji ile birlikte özellikle Doğu'daki inançlar ya da astroloji gibi kökü mitolojiye dayanan inanışlara doğru yol almıştır.

4.2. MADDÎ DOYUMDAN HUZUR ARAYIŞLARINA

Gerek sanayileşmenin gerekse savaşların yorgunluğu ve yılgınlığı, Batı toplumlarında manevî arayışların temel başlangıç sebebi oldu. Geleneksel-kurumsal dinleriyle huzurlu yaşama kavuşamayacaklarını düşünenler, manevî bir arayış sonunda bulunacak huzur için Yeni Dinî Hareketler ve New Age olarak isimlendirilen akımlara yöneldi ve önce 19. yüzyılın sonunda Hint dinleri ve Budizm, ardından mitolojik inançlardan esinlenen Yeni Dinî Hareketler rağbet görmeye başladı. Ama 2. Dünya Savaşı sonrası, bu mutluluk ihtimali, modern toplumların vaatlerini gerçekleştiremeyeceği anlaşıldığı için çok azalmış, hatta savaş sonrası yıllarda ABD, Britanya gibi ülkelerde yaşam standartlarındaki muazzam ilerlemeye rağmen Amerikalıların mutluluklarının azaldığı tespit edilmiştir (Pınarbaşı G. , 2021, s. 68).

Yaşam standartlarındaki ilerlemeye rağmen o aranan huzurun gelmeyişi, -yukarıda isimleri geçen Freud ve Frankl gibi- günümüzde Dr. Gabor Mate'in¹ ruhsal rahatsızlıklarla beraber fiziksel hastalıkların da ortaya çıkışını, tüketim kültürüne bağlaması ile açıklanabilir. Özellikle "Travma" alanında çalışmalar yapan Mate, Travmanın Bilgeligi² isimli belgeselde (00:56:45) insanların psikolojik rahatsızlıklarının temel sebebinin kapitalizm ya da materyalizm olduğunu söyler. Mate'e göre küreselleşme ve küresel materyalizm, dünya üzerinde yayıldıkça otoimmün yani bağışıklık sisteminin kendi dokularına saldırması ile ortaya çıkan hastalıklar da yayılmaktadır. Çünkü ruhsal ya da fiziksel hastalıklar, anormal koşullara verilen normal tepkilerdir. Oysa kapitalizmin ve materyalizmin hâkim olduğu günümüz toplumlarında normal olarak kabul edilen şeyler aslında bir çılgınlıktır. Mate, Toffler'e paralel,

¹ <https://drgabormate.com/about/>

² <https://thewisdomoftrauma.com/tr/>

ABD’yi bu duruma örnek gösteriyor. Şu an ekonomisi en büyük ülkelerden biri olan ABD’de, vatandaşlarının yarısında kronik hastalık olduğunu söylüyor Mate. İlginçtir, Gabor Mate de söz konusu belgeselde, kendisinin tecrübe ettiği Ayahuasca ritüeli deneyiminden bahseder. Ayahuasca da Amazon halkının, şamanlar aracılığı ile yüzlerce yıldır uyguladığı, algı ve durum değişikliğine neden olan halüsinojenik bileşikler içeren, Amazon Ormanı’na özgü Banisteriopsis caapi ve Psychotria viridis isimli iki bitkinin karıştırılıp kaynatılmasıyla elde edilen psikoaktif bir içecektir ve ayahuasca, şamanlar tarafından büyü, kehanet, hastalıkların teşhisi ve tedavisi, avcılık vs. gibi çok çeşitli amaçlar için kullanılır (Şahin N. , 2021, s. 235). Bugün ise tüm dünyada, spiritüel bir deneyim olarak gittikçe artan bir ilgiye sahiptir.

Sadece savaşlar ve yokluk değil, bunun yanında –Mate’in de vurguladığı- aşırı zenginlik ve haz odaklı yaşam tarzı da kişilerin ve toplumlarında hayatında ruhsal ve fiziksel hastalıklara neden olunca hem bunlara çözüm bulmak hem de hayatını bir anlamla doldurmak isteyen insanlar için Yeni Dinî Hareketler bir umut kapısı gibi göründü. Modern tıp ve modern psikoloji yanında, alternatif spiritüel yollar ile şifa arayan Gabor Mate gibi pek çok insan da bu yolu tercih etmeye başladı.

Lafargue’nin, tüm zihinsel yozlaşmanın, tüm organik bozulmanın nedenini kapitalist toplumdaki çalışmaya bağlaması da (Lafargue, 2016, s. 12) Lefebvre’nin “tüketimin dayatıldığı bürokratik topluma dönüşme” tespiti de aynı sonuca ulaşıyor aslında. Tüketime itilen bireyin, kendisinin tüketilen, tükenen bir şey durumuna evrilmesi, daha çok ve daha çok sahip olma isteğini karşılayamama sonucunda ortaya çıkan acımasız açlığı manevî yolla giderme düşüncesi, modern insanın çıkmak istedikçe içinde daha çok kaybolduğu bir girdabı olmuştu.

Bu doyumsuzluk, modern insanı, arkaik insanın da gerisine itiyor. Sadece az ile hayatını devam ettirmeyi başaran arkaik insan, modern insanın tersine, inandığı kutsal ile de hayatına bir anlam katıyordu. Oysa modern toplumlarda pek çok insan Wilhelm Schmid’in de belirttiği gibi anlam yoksunluğu çekiyor: *Her alanda ve her düzlemde çekiyorlar bu yoksunluğu: Çalışmayı anlamlandırmada, kendi hayatlarını anlamlandırmada, genel olarak hayatı anlamlandırmada. Anlam kuvvet verir, anlamsızlık kuvvetten düşürür. İnsanlar bir anlam görürlerse birçok şeye göğüs gerebilir, birçok şeyi alt edebilir; bir anlam göremezlerse hiçbir şeyin üstesinden gelemeler. Eskiden insanlar, anlamın kaderde ve yüksek bir takdirde olduğunu farz ederlerdi. Anlamı sorgulamıyor, onu, bilincinde olmaksızın, başkalarıyla ve beşer dışı*

bir makamla güvenilir ilişkide buluyorlardı. Modern çağda birçok anlam pınarının kuruması nedeniyle anlam giderek daha işitilir biçimde sorgulanıyor. Modern insanlar anlamı nerede bulabilirler? (Schmid, 2014, s. 59).

Çelişki şu ki, bir mit gibi görülen teknoloji, bize alabildiğince bilgi sunarken bu bilgi yığınının, anlama dönüşmesini sağlayamadı. Bilgi toplumu olduk fakat anlam zayıfladı. Anlamın zayıflaması ise hayatı oluşturan parçaların yavaş yavaş ve birer birer kopuşuna sebebiyet verdi.

Günümüz "Bilgi Toplumu" olarak tanımlanırken teknoloji ve insan etkileşiminin, toplumsal değişimi getirdiği de söylenmek istenir. McLuhan'ın "Araç mesajdır" sözünün derin anlamı, bugün daha net anlaşılıyor. İnsanın her yerde ve her zaman kullanabilmesi için akışkan hâle getirilen ve minimize edilen herhangi bir araç (POS cihazına ödeme yapmak için bir yüzüğe yerleştirilen çip, kalp atış hızını ya da adımları sayan bir kol saati vs.), algılarımızı yeniden düzenliyor, şekillendiriyor ve mesajın kendisinden daha önemli bir hâle gelerek hayatımızı dizayn hatta kontrol eden bir özneye dönüşüyor.

1960'lı yıllardan itibaren özellikle daha yoğun hissedilen bu değişimin teknoloji ayağının yanına bir de "sermaye" eklenince değişimin hızı ve mahiyeti daha da farklılaştı. Bilgi Toplumu kavramı her ne kadar 1970'li yıllarda şekillenmeye başlasa da sermayenin teknolojiyi kullanarak toplumu dönüştürmeye -hem de büyük kitleler hâlinde- başlamasını 1900'lü yıllara kadar götürmek mümkündür. Taylorizm teorisi ve Fordizm pratiğine bir de Edward Bernays'ın ustaca propagandası, manipülasyonu eklenince Amerikan toplumu kendini bir anda reklamların dünyasında daimi bir müşteri olarak buldu. Amerikan toplumu "ihtiyaç kültüründen haz kültürüne" geçişi yaşamaktaydı artık. Üstelik bu geçiş biraz da tek tipleştirici faşist yönetimleri anımsatır mahiyetteydi.

Reklamcılık sektörünün, medyanın beyni olduğu bu dönüşümün faşizme olan benzerliğini de 30'lu yıllardaki -faşizmin hâkim olduğu- Avrupa'dan kaçarak Amerika'ya yerleşen Frankfurt Okulu üyeleri tespit edecekti. M. Horkheimer, Adorno, Marcuse, Lowenthal ve Eric Fromm gibi Frankfurt düşünürleri teknoloji, sermaye ve reklamcılık üçlemesinin Amerikan toplumunu nasıl dönüştürdüğünü görerek "kitle toplumu, kültür endüstrisi ve tüketim toplumu" konularında sistematik çalışmalara başladılar. Hepsinin ortak görüşü, Fordizm temelli yorucu ve bıktırıcı iş temposunun,

insanı tekdüzeliğe itmesi, sersemletmesi ve tüketici konumuna düşürmesiyle birlikte bireyselleşmenin baş göstermesi sonuca ailenin dağılması, böylece çözülen ve parçalanan toplumun da faşizme, totaliterliğe kapı aralaması olmuştu. Bireyin - bireyselleştirilmesinden de öte- şeyleştirilmesi, ailenin, dolayısıyla toplumun değerlerini kaybederek çözülmeye durması, bunun da sonucu, otoriter yönetimler ve kültür endüstrisinin yayılması demektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SPIRİTÜALİZM

İnsan doğasının aradığı en yüksek haz: ruhsal denge, ruhsal sükûnettir.

Epikür

İnsanın “anlam arayışı”ndaki ilk durak, kendini aramasıyla başlar. İnsan önce kendini tanıma, bilme, keşfetme çabasına girmiştir. Ölüm, ölümden sonrası, acı çekme, âşık olma başta hissedilen tüm duygular, rüya görme ve hatta rüyalarda, gerçek dünyadaymış gibi üzülme, sevinme, korkma vb. benzeri duyguları tam anlamıyla yaşayabilme gibi insanın bedeninden yani et ve kemikten ayrı olarak kendi içinde yer edinen ve zaman zaman ortaya çıkarak baskın olan bu durumların nedeninin, insanı kendi içindeki bu “şeyin” arayışına düşürmüştür.

Beden dışında hemen her duyguyu hisseden ve tepki veren bu, insanın içindeki şey, insanın sadece maddeden olmadığını göstermekle birlikte, felsefenin de tartıştığı konulardan biri oldu ve antik çağdan itibaren ruh üzerine düşünceler üretildi, fikirler geliştirildi. Platon’un “Mağara” metaforu en bilinenlerindedir. Bu metaforla insanların bir şekilde gerçeklikten uzaklaştığını, asıl önemli olanın idealar dünyasına ulaşmak olduğunu vurgulayan Platon’a göre ruh ölümsüz ve bedenden bağımsız bir varlıktır, içinde yaşadığımız bu dünya da yalnızca bir gölgedir. İnsan ruhunu, ilahî ruhun bir parçası, bir kıvılcımı olarak gören Pisagor ise bedenden önce ruhun var olduğunu, bu ikisi arasında bir uyumun bulunduğunu, bedenden ayrılrsa da ruhun kendine özgü olan hayatına devam ederek eğer iyi ameller işlemişse ölümden sonra mükâfatlandırılacağını, kötü ameller işleyen ruhun ise cezalandırılacağını söyleyerek spiritüalizmin temellerini atmıştır. Modern dönemde ise spiritüalizm, varlığın üç cevherden (Tanrı, ruh ve madde) oluştuğunu söyleyen Descartes ile yeni bir ivme kazandı. Descartes’e göre ruh, düşünce ve özgür olma, madde ise yer kaplama ve harekete etme gibi özelliklere sahipti. Böylece Descartes, düalist spiritüalizmin en önemli temsilcisi oldu. Batı felsefesinin önemli spiritüel isimlerinden olan Leibniz ise evrenin sadece ruhtan oluştuğunu söyleyerek monist spiritüalizmi savunmuştur. Batı’da genel olarak her dönem ve toplumda ruhun varlığı kabul görürken sadece mahiyeti noktasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Doğu’da ise -özellikle de İslam coğrafyasında- ruh konusu, kutsal kitap ile izah edilmeye çalışıldığı için bedenden ayrı ikinci bir varlığın mevcudiyetinde tüm düşünürler aynı görüşe sahiptir. Ama burada da yine ruhun mahiyeti konusunda Batı’da olduğu gibi İslam dünyası da farklı yorumlar ortaya koymuştur (Uğurlu, 2020).

1. SPİRİTÜALİZMİN TANIMI

Spiritüalizmin kelime kökü ve türevleri, sözlük anlamı olarak Latince³ şöyle tarif ediliyor: "Spirituosus, spirituosa, spirituosum" (Spiritual) Ruhânî, Manevî; "Spiritualitas, spiritualitatis" (Spirituality) Maneviyat; "Spiritualis, spiritualis, spirituale" Bir tür üflemeli çalgı, nefes alma, ruhani, ruha ait, rüzgar, hava.

Spiritüalizm kavramı, felsefi terminoloji açısından açıklandığında, insanın ruhî hayatının bile maddeden kaynaklandığını savunarak maddenin tek gerçek olduğunu iddia eden materyalizme bir itiraz olarak, aslında ruhun asıl ve maddenin ise talî olduğunu ifade etmek olduğu gibi bazen de insanların sadece bedenleriyle, maddî yanlarıyla bu gezegen üzerinde yapabilecekleri şeylerin bedenleriyle veya maddî organizmalarıyla sınırlı olmadığını anlatmak için âleme karşı bir bakış açısı veya felsefi bir konum olarak; bazen de idealizm yerine, nihaî gerçekliğin, maddenin modifikasyonları ve karakteristikleri olarak doğrudan duyulara dayanmaktan ziyade, şeylerin mental veya ideal yönüne dayandığını belirtmek için kullanılır. Özellikle 18. yüzyıldaki materyalist felsefeler ve 19. yüzyıldaki Aydınlanmacı pozitivist felsefeler bir reaksiyon olarak doğan modern spiritüalizm, pek çok kişiyi cezbetmiştir. Üzerinde deliller getirilip iddia edilen şeyler, bu cazibesini artıran önemli konulardı çünkü: pozitivist ve materyalist dünyanın karamsarlığından insanı kurtaracağı, öldükten sonra hayatın büyüünün iade edilip farklı bir manada yaşanacağı. Modern spiritüalistlerin üzerinde anlaştıkları iki temel konu vardır: 1- Her insanın ferdiyetini oluşturan ruh, beden ölse bile bakîdir. 2- Yaşayan insanların, ölümlerinin ruhlarıyla veya diğer ruhanî varlıklarla iletişim kurmaları mümkündür (Toku, 2015).

Spiritüalizmin dünyada kabul görmesi ve insanlar arasında hızla yayılması onun metafizik prensiplerinden kaynaklanır. Spiritüalizmin kabul ettiği metafizik anlayışa göre 1- Tanrı, âlemden bağımsızdır ve salt bir ruhtur. Âlemi yaratan ve onu yöneten kuvvettir. 2- Şuuru olan şahıslar ruhlardan ibarettir. 3- Ruh, beden ölse de bakidir. 4- Her şeyin varlığında bazı amaçlar saklıdır. Spiritüalizm böyle genel prensiplerden (şahsiyetin devamlılığı ve ölüm sonrası hayat) dolayı diğer dinlerle (Hıristiyanlık, Brahmanizm, Yahudilik, İslam) de uyuşabilecek evrensellik iddiası bir düşünce sistemi olarak görüldü (Toku, 2015).

³ <https://latin-dictionary.net/search/latin/Spirituosus>

Her din bağılsınca da kabul edilebilir bu metafizik görüş, spiritüalizmin tüm dinlerde onaylanıp yaygınlaşmasına, hatta kendisinin müstakil bir din/inanç olarak Yeni Dinî Hareketlerin içine girmesine neden oldu.

Bir araştırmaya göre de Amerikalıların çoğu (%83) insanların fiziksel bedenlerine ek olarak bir ruha ya da cana sahip olduğuna inanmaktadır. Protestanların (%93) ve Katoliklerin (%91) ezici çoğunluğu bu inancı benimsemişken Yahudilerin (%69) ve dine bağlı olmayanların (%67) daha küçük çoğunluğu bu inancı dile getirmektedir (pewresearch.org, 2023).

Bu araştırmadan da görüleceği üzere her dinden kişiyi etkilemesini, spiritüalizmin Türkiye'deki etkinliklerini tecrübe edenler de onaylıyor mahiyette: *bu gibi gruplarda kimse spesifik olarak X dini ile ilgilenmiyor. Bu etkinliklere katılan kişilere "Müslüman mısınız?" diye sorsanız, muhtemelen doğrudan "Elhamdulillah Müslümanım." demeyecekler. -"Tek bir dine mensup değilim, hepsiyim." -"Özünde zaten hepsi aynı." veya kuvvetle muhtemel -"Spiritüelim/Spiritüalistim" diyecekler. Artık mesele Müslüman, Hıristiyan veya Budist olmak değil; çünkü zaten hepsi aynı hakikatin farklı yolları olarak görülüyor. Bu, inancı yeni bir türde yaşama biçimi ve bu yeni kategori etiketi sayesinde hiçbir dinin sorumluluklarını üstlenmelerine gerek kalmıyor. Kişiler tarafından iyi ve güzel olduğu düşünülen pratiklerin toplandığı bir seçici geçirgenlik hâli bu (Çolak, 2023).*

Özel etkinliklerle katılımcı sayısının her yıl arttığı spiritüalizm akımına katılanların karakteristik özellikleri, birbirine benzer yapıda gözüküyor. Spiritüel etkinliklere iştirak edenler görünüşte seküler bireylerdir. Hem içki içip partiye katılır hem cinsel hayatlarını özgürce yaşarlar. Giyim kuşamlarında muhafazakâr bir tavır olmadığı gibi aksine kadınlar etkinliklerde daha aktif oldukları gibi çekici olmaktan, dişiliklerini göstermekten çekinmezler. Bunun esin kaynağı da Amazonlardaki şamanlardır. Kadınlığı yani dişiliği yaratıcı, kurucu, organize edici görürler. Kısaca bu etkinliklere katılanlar sabah yogaya gittikten sonra akşam da semaya katılabilir; sonraki gün öğle rakısı içebilirler (Çolak, 2023).

Felsefi açıdan bir fikrî altyapısı olsa da modern dünyada bir yaşam tarzına dönüşen spiritüalizmin bu kadar kolay kabullenilmesinde ve uygulanabilir olmasında, materyalizmin yarattığı boşluğu doldurması ve kişilerin geleneksel dinine uyum göstermesi kadar, esnek olması da etkili oldu. Özellikle kendini seküler olarak

tanımlayanlar için geleneksel dinler gibi katı ve belirli kurallarının olmaması oldukça cazip duruyor ve spiritüel etkinliklere, yaşam tarzlarından taviz vermeden, manevî boşluklarını doldurmak için iştirak ediyorlar.

Materyalist dünyanın kişileri bunaltması, iç huzur için arayışa sevk etmesi, bir gerçek olarak, modern dünyanın önünde duruyor. Tanrı'nın öldüğü ve her şeyin maddeden geldiğinin ve hayatın toprakla sona erdiğinin söylendiği döneme denk gelen modern zaman bireylerinin, bu bunalımdan kaçarak kendilerine bir nefes alacak yer bulduğu alan Spiritüalizm oldu.

2. SPİRİTÜEL LİDERLİK, OSHO ÖRNEĞİ

Bağlıları genellikle gençlerden oluştuğu için Gençlik Dinleri diye de bilinen Yeni Dinî Hareketlerin en tepesinde, otoritesi sınırsız ve sorgusuz bir lider vardır. Ve bu lider, geleneksel dinlerde beklenen “Mehdi, Mesih” olduğuna çevresini inandırır; ayrıca "Hidayet Reçetesinin" kâşifi ve insanlara ulaştırıcısı olarak bilinmek ister. Çünkü bu liderler, Tanrı'nın günümüze gönderdiği bir lütuf kabul edilirler. Modern bilim dalları (sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi) ile geleneksel dinî kültürlerle yeni yorumlar getirir ve çevrelerinde kabul görürler. Modern bilimlerin katkısıyla kurguladıkları bu yeni formülle de insanlığın tüm problemlerine çözüm bulacaklarına inanılır. Geleceğin ve ahir zamanın barış dolu hayatının yegâne kılavuzu olduklarına inanılan bu liderler, bağlılarınca her türlü saygı ve sevgiye layık görülürler (Sarıkcıoğlu, 1998).

Buradan da anlaşılacağı gibi, Yeni Dinî Hareketlerin en önemli unsuru karizmatik liderlerdir. Bu liderlerin genel psikolojik özelliklerine Muhammed Kızılgöçer’in “Yeni Dinî Hareketlerin Psikolojisi” isimli kitabında şöyle değinmiştir: Çılgın Mesihler; Karizmatik nitelikler taşırlar; Kavga etseler de yüz kızartıcı suç işleseler de sorgulanmazlar; Sahte peygamberler olarak değerlendirilirler; Şizofren ve manik depresif özellikler gösterirler; Narsist ve toleranssız oldukları vurgulanır (Atak, 2022, s. 242).

Bu mutlak otorite üzerinden bağlılarına her şeyi yapabilme ve yaptırabilme gücüne erişen liderler, bu gücü suiistimal ettikleri dönemlerde bu hareketlerin tümünün birden sorgulanmasının, kendilerine ön yargı ile bakılmasının önünü de açmış oldular. Buna rağmen bağlılarında, hareketten büyük bir kopma, ayrılma beklenirken tam tersine daha sıkı bir bağlılık, daha fazla üye sayısı görüldü. Bu elbette onların karizmatik liderlikleri kadar, kendilerini kutsal olarak göstermelerinden de kaynaklanıyordu.

Bu karizmatik liderlere bir örnek vermek gerekirse Osho ismi yakında dönemde öne çıkan ve etkili bir isim olarak dikkat çeker.

Londra'daki Sunday Times tarafından "20. Yüzyılın 1000 Yaratıcısı"ndan biri olarak ve Amerikalı yazar Tom Robbins tarafından "İsa Mesih'ten bu yana en tehlikeli adam" olarak tanımlanan; Sunday Mid-Day (Hindistan) ise Gandhi, Nehru ve Buddha ile birlikte Hindistan'ın kaderini değiştiren 10 kişiden biri olarak seçilen Osho (osho.com, 2024), 11 Aralık 1931 tarihinde Kuchwada/Hindistan'da doğmuş, 19 Ocak 1990'da Pune/Hindistan'da ölmüştür. Cesedi ise yakılmış, külleri Osho Commune International'da Samadhi in Chuang Tzu Oditoryumunda tutulmaktadır (tarihiolaylar.com, 2024).

Osho, eğitim hayatının aşamalarında felsefe alanında lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı hatta yüksek lisans eğitiminde onur ödülü aldı. Onun tehlikeli yanı Sanskrit Koleji'nde okutmanlık yaparken de dikkat çeker ve rektör yardımcısı Osho'nun, öğrencilerin ahlakî, karakteristik ve dinî düşünceleri üzerinde bir tehlike unsuru olduğunu öngörerek başka bir okula tayinini istedi. 1960 yılında profesör unvanını kazanan Osho okutmanlığın yanında Hindistan'ı dolaşıp konuşmalar da yapar. 1966 yılındaki tartışmalı konuşma turu sonrasında okutmanlığı bırakır. Hindistan seyahati sırasında Gandhi'yi ve sosyalizmi eleştiren konuşmalar yapan Osho'ya göre sosyalizm, fakirlik oluşturmaktaydı. Gandhi ise kendisini fakirliğe adanmış bir mazoşistti. Hindistan'ı geliştirecek şey kapitalizm, bilim, teknoloji ve doğum kontrolüydü. Ortodoks Hint dinleri ise boş ritüellerle doluydu, takipçilerini korkuyla yönetiyordu. Osho'nun bu yaklaşımları kendisinin sürekli tartışılmasını sağladı ve aynı zamanda zengin iş adamlarından olan kesimi de yanına çekti. 1962 yılında 3 ilâ 10 gün süren meditasyon kampları açıp burada "Guru"luk yapmaya başladı. 1968 yılında cinsellik alanında daha büyük kabul edilebilirlik çağrısında bulunan Osho, Hint basını tarafından "seks gurusu" olarak adlandırıldı. 1969 yılında 2. Dünya Hindu Konferansına konuşmacı olarak çağrıldığı zaman "Dünyadaki hangi din sefaleti ve acı çekmeyi işaret ediyorsa bu yanlış dindir; din, hayattan nasıl zevk alınacağını gösteren bir sanattır" diyerek dinlere yönelik karşı bir duruş sergilediğini belli etti. Dinamik Meditasyon Gurusu Osho, 1970 baharında halka açık meditasyon seansında ilk defa Dinamik Meditasyon Metodunu gösterdi. Bu tarihten itibaren kendi taraftar grubunu oluşturup Bombay'a taşındı ve buradaki yerinde daha çok halka kapalı meditasyon seansları yapmaya başladı, seyahatlerini ise azalttı. Bombay'dan sonra Koregaon Park, Pune'da bir yer satın aldı ve

öğretilerine 1974-1981 arasında burada devam etti. Osho'nun gücü ve takipçileri artınca bu durumdan rahatsız olan gelenekçi Hintliler, Osho'nun üzerine gitmeye başladılar. Osho da takipçilerinin bir kısmı ile birlikte Amerika'ya yerleşmeye karar verdi. Yerleşim yerini Oregon'da bir alana taşıyan Osho, takipçileriyle birlikte bu alanı genişletti ve adını Rajneeshpuram şehri koydu. Oregon halkından gelen tepkilerle de başa çıkan Osho, sürekli FBI, CIA gibi birlikler tarafından denetlendi. Turist vizesiyle Amerika'ya gelmiş olan Osho, 1985 yılında göçmenlik düzenbazlığı cezasına çarptırıldı. Amerika'dan kaçmaya çalışırken yakalanan Osho yakalanarak mahkemeye çıkarıldı, suçunu kabul edip Hindistan'a geri dönmesine izin verildi. Mini bir dünya turuna çıkmak isteyen Osho, vize başvurusunda bulunduğu çoğu yerden ret cevabı aldı ya da bulunduğu ülkelerden zorla sınır dışı edildi. 1986'da tekrar Mumbai Hindistan'a dönerek Pune'deki merkezine gitmiş burada meditasyonları kendisi yönetmeye başladı. Ocak 1990'da da kalp yetmezliğinden hayatını kaybetti (tarihiolaylar.com, 2024).

Osho gibi özellikle son yıllarda taciz, tecavüz gibi pek çok suçtan yargı önüne çıkan bazı liderlerin (Bikram, Jeong Myeong-seok (JMS) vb.) durumları, toplumun genel kanaati olan ve dışlanmalarına ne büyük sebep olan kriminal faaliyetleri, bu kültür hareketlere dair tespitleri haklı çıkarır yöndedir.

Yeni medyanın dijital platform ayağında yayınlanan ve mahkeme kayıtlarına geçen şahit ve belgelere dayandırılarak yapılan belgeseller, bu konuda farkındalık oluşturmuş, bahsi geçen liderler üzerinden diğer Yeni Dinî Hareketlerin ve onların liderlerinin de sorgulanmalarına dikkat çekmiştir.

Netflix'te yayınlanan 2023 yapımı "In the Name of God: A Holy Betrayal (**Tanrı Aşkına: Kutsal İhanet**) (Netflix, 2023)" belgeseli de bu kapsamdaki bir yapımdır. Bu tezin daha önceki bölümlerinde Güney Kore'deki yoğun çalışma temposu ve kişilerin stresli psikolojik durumları ele alınmıştı. Bu duruma bağlı olarak Güney Korelilerin manevî arayışları neticesinde ortaya çıkan ülkedeki Yeni Dinî Hareketleri ele alan "Tanrı Aşkına: Kutsal İhanet" isimli belgesel, kendilerini Mesih olarak tarif eden 4 liderin taciz, tecavüz, cinayet gibi suç dosyalarını ortaya seriyor. Belgeselde ele alınan liderler Jeong Myeong-seok (JMS), Park Soon-ja, Kim Ki-soon ve Lee Jae-rock, kendilerini sadece Mesih görerek dinî bir lider konumuna yükseltmemişler, ayrıca bu ruhaniyet görünümünden para ve cinsellik yönüyle de faydalanma yoluna giderek dinî hareketlerine bağlananları istismar etmişlerdi.

1970’lerde Jeong Myeong-seok tarafından kurulan Jesus Morning Star tarikatı her ne kadar Hristiyan dinî hareketi olarak yola çıksa da sonrasında kült (sosyal olarak sapkın, yeni inanç ve uygulamalara sahip dinî veya sosyal bir grup) olarak görüldü. Lidere göre ilk günah, Havva’nın Şeytanla ilişkiye girmesi nedeniyle gerçekleşmiştir ve bu günahın telafisi için de kadınların liderle seks yapması gerekmektedir. Liderin etrafı genç ve güzel kadınlarla çevrilirken liderle seks yapmak, kişinin ruhsal arınması için bir ayin olarak gösterildi (Wikipedia, 2023). Bu taciz ve istismar olayları nedeniyle 10 yıl hapis cezası alan ve 2018’de serbest bırakılan ama hapisten çıktıktan sonra yine aynı suçları işlemeye devam eden Jeong Myeong-seok, 2023 yılında tekrar yargılandı ve 23 yıl hapis cezasına çarptırıldı (APNews, 2023).

Tanrı Aşkına: Kutsal İhanet belgeselinde ismi geçen diğer lider Park Soon-ja da dinî bir hareket adı altında yolsuzluk yapmakla suçlandı. Bu durum ise Kore’yi sarsan toplu ölüm eyleminin ortaya çıkması ile olmuştu. 1987’de, Park Soon-ja yöneticisi olduğu fabrikada, -kendisi ve üç çocuğu da aralarında olmak üzere- toplam 32 kişi ölü olarak bulundu. Bu toplu ölümün ardındaki dinî yapı bağlantısı ve yolsuzluk detayları ise daha sonra ortaya çıksa da bu toplu ölümün bir cinayet mi bir intihar mı olduğu ise belirsizlik içinde kaldı (Min-kyung, 2023).

Dijital platform Netflix’in diğer bir yapımı olan “Wild Wild Country (**Vahşi Kırklar**) (Netflix, 2018)” ise yukarıda anlatılan ve ölümünden sonra bile dünyanın hemen her yerinde etkisini devam ettiren Osho’nun yaşamı süresince karıştığı skandalları ele alıyor.

Bu belgeselde, Osho bağlılarının 5 yıl boyunca karıştığı hukukî davalar, bölge halkıyla yaşadığı gerginlikler, cinayete teşebbüs, seçimlere hile karıştırma, silah kaçakçılığı ve hatta ABD tarihinin en büyük biyolojik terör saldırılarından biri kabul edilen toplu zehirlenme vakası gibi pek çok olay, belge ve tanıklar eşliğinde anlatılmaktadır (Demir, 2019).

Yine Netflix platformunda yayınlanan **Bikram: Yogi, Guru, Predator** (Netflix, 2019) isimli belgesel, narsist bir yoginin, öğrencisi olan kadınlara yönelik tacizleri ve bu doğrultuda açılmış davayı ele alırken How to Become a Cult Leader (**Tarikat Lideri Nasıl Olunur?**) (Netflix, 2023) isimli belgesel ise son yıllarda popüler olan kült tarikat ve liderleri üzerinden genel bir değerlendirme yapıyor ve liderlerin psikolojilerini tartışıyor.

3. YÖNETME VE EKONOMİ MERKEZİNDEN SPİRİTÜALİZM

Kutsalın, kutsal temelinde inançların ve dinlerin insanlık tarihinde ne derece etkili ve önemli olduğu, bu çalışmanın en başından itibaren vurgulandı. İnanç, tarihi serüveni içinde bir toplumun ihtiyaç duyduğu şey olduğu kadar, toplumu yönetmek isteyenlerin de kontrol etmek istediği bir araç konumuna dönüştü.

Dinin, toplum içinde –hem yönetilenler hem de yönetenler açısından- bu farklı etkilerini de üç başlık altında incelemek mümkün. Birincisi, dinin, toplumsal değişimi yavaşlatıcı, hatta bazen engelleyici bir faktör olarak etkili ve işlevsel olduğu din-toplumsal değişim ilişkisi; ikincisi, toplumsal değişimi takviye edici bir faktör olarak işlev gördüğü ilişki biçimi; üçüncüsü ise dinin toplumsal değişimin temel faktörü olduğu ilişki biçimidir (Okumuş E. , 2009, s. 326).

Bunun yanında farklı bir etki olarak da dinin, iktidar tarafından bir baskı ve yönetim aracı olarak kullanılması da eklenebilir. Emek üzerine fikirler üreten Marx’a göre tarihe yön veren de emektir, düşünce değildir. Aslında insan da tarih boyunca kendisine tarih öncesinden sunulan bir tını gerçekleştirmez, aksine kendini inşa eder. Din ve devlet gibi kurumlar ise insanı özgürleştirmek yerine hakikati örterek kendine yabancılaşmasına yol açar (Özyurt, 2014, s. 210). Dinin, Marx’ın dediği gibi, kişileri ve toplumları özgürleştirmek yerine akıl temelli davranmanın zıddına, aşırı duygusallık yükleyerek yönetilmeye uygun şekilde uysallaştırma görevini, Yeni Dinî Hareketler de kendi işleyişlerinde rahatlıkla kullanmışlardır.

Bu uysallaştırarak manipüle etme ve bağılıları yönetme öyle bir boyuta gelmiştir ki ABD'den Filipinler’e, Güney Kore'den İsviçre'ye kadar pek çok ülkede değişik harekete mensup yüzlerce kişi topluca intihar ederek canına kıymıştır (Özkan A. R., 2023, s. 35-37).

Öyle ki kişilerin ait oldukları gruplarına sorgusuz bağlılıkları ve bu nedende de hayat tarzlarını değiştirmeleri, bu grupların temel özelliği olarak görülmektedir. Önceleri yalnızca hippilerin hedonist arzularının tatminine yönelik geçici bir heves olarak görüldüğünden, bu durum toplumun ilgisini çekmemiştir. Sonrasında ise gençlerin okullarını bırakmaları, grupları için misyoner olmaları ve para toplamaları - mesela “Tanrı’nın Çocukları” tarikatının kadın üyeleri fahişelik yaparak tarikata para kazandırmaları ve bu yöntemi misyonerlik olarak kullanmaları- sonucunda toplumun dikkatini birdenbire üzerlerine çekmişlerdir. Tanrı'nın Çocuklarının toplumdan kopuk

komün hayatı istemesi, kadınları cinsel köle gibi kullanması ve bu tarikata benzeyen başka grupların da çoğalması toplumda büyük bir rahatsızlık oluşturmaya başlamıştır (Özkan A. R., 2023, s. 34).

Erich Fromm'un Radikal Hedonizm diyerek anlatmaya çalıştığı ve kendi içinde bir denge sağlamaya çalıştığını söylediği şey, Yeni Dinî Hareketlerde de kendini göstermiş oluyordu böylece. Fromm ayrıca, günümüze kadar tecrübe edilmemiş toplumsal bir deneyi -yani aktif bir hayat tarzı olan mutluluk ve sevince karşı, pasif bir hâl olan hoşnutluğun ve eğlencenin, bireyin varoluş sancısına tatmin edici bir çözüm sunup sunmayacağına yaşanarak test edildiği bir deneyi- yaşamakta olduğumuzu söyler. Çünkü tarih boyunca ilk defa, hazzı doyasıya yaşayabilme, küçük bir grubun gösterişli imtiyazı olmaktan çıkarak endüstrileşen ülke halklarının en az yarısını da kapsadığı görülmektedir. Yine de yaşanan bu toplumsal deney, varoluş sorununa olumsuz cevap vermiştir: insanın, tüm isteklerini karşılaması, onu mutlu etmeye yetmiyor (Fromm, 2019, s. 24-25) diyen Fromm, Yeni Dinî Hareketlerin bu varoluşsal krizi, kendileri adına olumlu yönde kullanmalarının ve böylece bağlilar üzerinde kontrol güçlerini artırma imkânının bir nedenini de işaret etmiş oluyordu.

Bazı hareketler, insanın hedonizm üzerinden varoluş sorununa cevap bulma arayışını, -yukarıda da geçtiği gibi- kişilerin cinsel zaaflarına inerek dâhi kullanmış, 5 yıldızlı lüks otellerde toplu seks ayinleri ve eğlence partileriyle üye kazanma yolunu bile tercih etmişlerdir. Yeni Dinî Hareketlerin bir kısmı, ilk olarak cezp edici, kışkırtıcı, dayanılmaz figürlerin hâkim olduğu, insanların cinsel arzu, istek ve duygularının okşandığı ve tahrik edildiği bir giriş ile kişileri gruba iyice ısındırır ve onların gönülleri fetheder. Bunu da çok farklı sınırsız seks tercihlerini ve eylemlerini devreye sokarak yapabilir. Devamında ise uyuşturucu ve benzeri keyif verici maddelerin kullanımını teşvik gelir ve sonucunda da emre itaat eden, hatta toplu intihar ya da cinayet işleyebilecek bir bağlı/mümin hazır hâle gelir (Özkan A. R., 2023, s. 39).

Üyelerini, şüphe duymayan bir inanana çevirmeyi başaran Yeni Dinî Hareketler, bu kesin inancın üstüne kendi ekonomik sistemini de kurarak hem üyelerinden hem de bu tür hareketlere sempati duyanlardan para kazanmaya başladı. Daha önceki başlıklarda ele alınan Sayentoloji ve Osho Hareketleri özelinde bu ekonomik sistem incelenebilir.

L. Ron Hubbard tarafından kurulan Sayentoloji hareketi, üyelerinden yüksek miktarda para alarak onlara çeşitli "dinî" hizmetler sunar. Sayentologlar, bunun yanı sıra kitaplar, dersler, seminerler ve "auditing" olarak bilinen ruhsal danışmanlık hizmetleri için de büyük miktarda para ödemek zorundadırlar. Sayentoloji Hareketi bu gelirleri de kâr amacı güden bir kuruluş olan Sayentoloji Kilisesi aracılığıyla toplar ve kullanır (Urban, 2011).

Osho Hareketi ise belirtildiği gibi Oregon'da büyük bir komün kurarak bağlılarını burada çalıştırmış, organik tarım başta olmak üzere çeşitli işlemler ve endüstri alanlarında faaliyet göstermiştir.

Yine Beatles grubu dolayısıyla ismi çokça duyulan ve Maharishi Mahesh Yogi tarafından kurulan Transandantal Meditasyon Hareketi de meditasyon ve zihinsel gelişim üzerine odaklanmış bir dinî hareket olarak bilinmesine rağmen aynı zamanda ticarî bir boyut da taşır ve Transandantal Meditasyon öğretilerini öğrenmek isteyenler, yüksek ücretler ödemek zorundadırlar. Ayrıca Transandantal Meditasyon Hareketi, Maharishi Vedic City'de kendi komün topluluğunu oluşturmuş, meditasyon merkezleri, SPA'lar ve diğer ticarî faaliyetleri barındırmıştır. İlgili hareketin Türkiye'deki internet sayfasında⁴, eğitimler ve ücretler hakkında güncel bilgiler verilmektedir.

İnancın, bir iktidar (manipülasyon ile yönetme) ve kapital (kendi pazar ve müşterisini oluşturma) ilişkisine dönüşebilmesi, geleneksel dinleri kullananlar kadar Yeni Dinî Hareketlerin sahiplerini de cezbetmiş, gerek kurumsal açıdan gerekse lider ya da öğretici pozisyonu açısından bu durum menfaatin, suiistimalin başrolde olduğu yapıları ortaya çıkartmıştır.

3.1. UYUM VE İSYAN ARACI OLARAK SPİRİTÜALİZM

Her ne kadar inancın, politik yöneticiler ve dinî grup liderleri açısından kullanılabilir pozisyonu varsa da yönetilenler ya da inanç bağlıları tarafından da rahatlatıcı bir tarafı olduğu söylenebilir. Marx'ın, genellikle tek yanlı anlaşılan ama çift yönlü okuma yapılması gereken "Din, afyondur" sözünün işaret ettiği gibi bir rahatlatıcı etkiden bahsetmek mümkün.

Dine eleştirel yaklaşan Marx, buna rağmen dinin ikili karakterini de göz önünde bulundurarak dinî ıstırabın, gerçek ıstırabın dışavurumu olduğu kadar aynı zamanda da

⁴ <https://tr.tm.org/transandantal-meditasyon-ucret-bilgisi>

gerçek ıstıraba karşı bir başkaldırı olduğunu ve dinin, ezilen insanın iç çekişi, kalpsiz dünyanın kalbi, ruhsuz koşulların ruhu olduğunu belirterek şu bilinen ifadeyi söylemiştir: Din, halkların afyonudur. Genel bir değerlendirme yapıldığında, Marx'ın bu bakış açısıyla din, Aydınlanma felsefesinin iddia ettiği gibi ruhanî bir komplo olmasından ziyade, sol yeni Hegelciliğe dayanan anlayışla, insan doğasının yabancılaşmasıdır (Löwy, 2016).

Din, inanç, kutsal ya da adına ne dersek diyelim, ezilen insanın, acısını teskin edeceği bir şey olmalı. Özellikle son 200 yüzyıldır sanayileşmenin, yorucu çalışmanın, aşırı tüketimin ve de sınırsız hedonizmin kısılcığında olan modern insanın, bu kalpsiz dünyada bir ruha ihtiyacının olduğu açık. Çünkü modern insan, özgürlük söyleminin en çok olduğu bir dönemde, tam tersi bir kısılcaca alınmıştır. Roger Garaudy modern çağda "Pazar Tektanrıcılığı, Tanrı'nın ölümüyle beraber insanın ölümünü de getirecek" demişse de Foucault "Modern İktidar" ile bedenlerin, iktidar tarafından yaşatılması gerektiği hedefinin olduğunu söyler. Yaşatılması gereken beden de doğal olarak kontrol altına alınması gereken bir şeydir.

Foucault, modernleşme tarihinin merkezine bedeni koyar ve disipline edici iktidarın, bedenler üretimini mercek altına alır. Bunu yaparken de modern iktidarın çalışma şeklini, disipline edici teknolojiler ve normatif bilimin işbirliği çizgisinde düşünür. Foucault modern iktidarın, devletin bekası ile ilişkilendirilen daha çok verimlilik, askerî gücü koruma ve vergi toplama gibi kavramların sürekliliğini ve kontrolünü sağlamak için insan yaşamındaki hastalık, sağlık, cinsellik vs. gibi farklı evreleri takip ederek belirli kategorilere göre düzenler. Biyopolitika da bu siyaset şekline verilen isimdir. Foucault için insan bedeni, biyopolitik bir gerçeklik; tıp da biyopolitik bir stratejidir. Spiritüel alanda da bedene ilişkin pratikler, merkezî konumdadır. Spiritüel alanla uğraşan kişilerin, biyomedikal söylemlerin kurguladığı beden algısına itiraz ettikleri, biyomedikal hastalık tanımıyla beraber, tedavi yöntemlerine de –tamamen ret etmeseler bile- mesafeli oldukları gözlenmiştir. Spiritüelliğin sıkça kullandığı şifa söyleminin hedefi, biyopolitikanın ürettiği "uysal bedeni" dönüştürerek onu, kendi üzerinde tam otorite sahibi yapmaktır. Biyoiktidarın hareket ve hayal alanı kısıtlanmış özne olarak görmek istediği uysal beden'in (docile body), spiritüel hareketlerde kişinin, kendi üzerinde tam otoriteye sahip olması (self-authority'ye dönüştürülmesi) çok önemlidir ve bunun için de bedene ilişkin, disipline edici bir takım teknikler kullanılır (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 266-267).

Dinin, acıyı teskin edici yanı, ruhsuz ve kalpsiz dünyaya kalp ve ruh olmaya çalışması da kişinin dışarıdaki iktidara karşı, kendi içindeki iktidarı kurmaya çabalamasında yatıyor. Çünkü Byung-Chul Han'a göre aşırı şekilde "yapabilirsin"e maruz kalan günümüz insanı, buradan çıkan özgürlüğe esir olmaktan kurtulamıyor. İçinde yaşadığımız dönem, özgürlüğün zorlamalara yol açtığı bir dönem. Hatta *yapabilme* özgürlüğü, emir ve yasakları içeren *yapmalısınd*an daha fazla zorlama üretiyor. *Yapmalısında* bir sınır varken *yapabilme* sınır tanımıyor. Bu nedenle de *yapabilme* merkezli zorlamanın bir sınırı yok. Bu durumda insan bir ikilemde kalıyor. Özgürlük, zorlamanın karşıtı olması gerekirken; özgür olmak, zorlamalardan arınmak demekken tam tersine, özgürlüğün kendisi zorlamalar yaratır. Günümüzde, zorlamaya dönüşmekte olan özgürlüğün pek çok patolojik işaretleri vardır, bu açıdan da depresyon ya da ruhsal tükeniş (burnout) bu ikilemden kaynaklı derin krizin dışavurumlarıdır (Han, 2020, s. 12).

Han'ın altını çizdiği depresyon ve ruhsal tükeniş sonucunda, inanç -ne kadar uyum aracı ise de- kişinin kendi içinde bir o kadar da isyan aracına dönüşmeye başlıyor. Çünkü özellikle Yeni Dinî Hareketlere karşı ilgi gösteren ve "beyaz yakalılar, iyi eğitim almışlar, sosyo-ekonomik durumu iyi olanlar" diye tarif edilen toplulukların bu yeni kutsal yaşantısı, kendilerine dayatılan "yapabilirsin özgürlüğüne" itiraz edebilme imkânı veriyor.

İçinde yaşadıkları metropol hayatının hava ve çevre kirliliği, trafik çilesi, yalnızlaştıran ve bireyselleştiren 1+1 dairesel yaşam tarzı, sağlıksız market gıdası ve durmaksızın işte, sokakta kameralarla izlenen bir nesneye dönüşmüş olma durumu, modern bireyleri en azından kendi bedeninde iktidar olma arzusuna itmiştir. İtiraz, hem Tanrı ve insanın ölümüne hem de iktidarın beden üzerindeki kontrol etme isteğine karşı bir itirazdır.

İnanma ihtiyacına bir şekilde yeniden dönen modern insan, bunu farklı alanlarda göstermeye çalışır. Mesela "Ye, Dua Et, Sev" filminin ilk mesajındaki "yemek" vurgusu bunlardan biridir. Filmin başrolündeki Gilbert, her istediğini yiyememekten, yediklerinin de ev yapımı, doğal olmamasından şikâyetçi olduğu için yolculuğuna ilk olarak İtalya'dan başlar. Ki burada hem lezzetli ve sağlıklı yemekleri yiyebilecektir hem de ideal kilo için uyması gereken bir diyet (iktidara) teslim olmayacaktır. Gilbert'in yaşadığı ve zincirini kırmak istediği esaret, günümüzdeki modern insanın da en başta gelen sorunlardan bir tanesidir.

Bu nedenle Yeni Dinî Hareketlere dâhil olanlar büyük oranda yeme alışkanlıkları ile de radikal kararlar alıyorlar. Ya organik beslenmeye dikkat ediyorlar ya kendi ürettiklerini yemeye çalışıyorlar ya da vegan türü beslenme veya aralıklı oruç, su orucu gibi farklı yeme alışkanlıkları edinmeye gayret ediyorlar. Çünkü yeme kültürünün özerk olmadığı, beraberinde bir yaşam tarzını getirdiği de ayrıca bir tartışma konusudur. George Ritzer, Mcdonaldlaşma kavramıyla bu tartışmayı başlatanlardan biridir.

Ritzer'in "Toplumun McDonaldlaştırılması" kitabında vurguladığı husus, bir fastfood zinciri çalışma ilkelerinin, Amerika'da ve sonrasında tüm dünyadaki şirketlere yayılması; oradan da bunun Amerikan toplumu ve dünyadaki diğer toplumlar için artık bir yaşam tarzına dönüşmüş olmasıydı. Sadece restoran alanında değil, McDonaldlaştırma eğitim, iş, sağlık, seyahat, zevk, rejim, politika, aile gibi toplumun neredeyse tüm yapı taşlarını da etkisi altına aldı. McDonaldlaştırma, değiştirilemez bir süreç olarak, dünyadaki etkilenmez denilen kurum ve bileşenlere de yayıldı ve her tür belirtisini gösterdi (Ritzer, 2011, s. 23).

Ama bile isteye ama bilinçsizce, belki de refleks olarak Yeni Dinî Hareketlere mensup bireylerce yapılan, önce yeme alışkanlıklarının değiştirilmesi işte bu McDonaldlaşmaya bir tepki mahiyetindedir. Makro ölçekte uysallaştırılan modern bireyin, mikro düzeyde isyan bayrağını açmak istemesi şeklinde de özetlenebilir bu durum.

Çünkü modern birey, -her ne kadar özgürlük şemsiyesi altında yaşıyor gözüксе de- içinde yaşadığı bu planlı programlı, kontrollü, denetimli modern hayattan bir anlık da olsa sıyrılıp nefes almak amacındadır. İşte, okulda, sokakta, otomobilini sürerken güvenlik kameralarıyla, Mobeselerle devamlı gözetim altında tutulduğu ya da siber uzamda her hareketinin dijital olarak izlendiği bu panoptikon dünyasından kaçarak kendi içe dönüş yolculuğu yapmak ister.

Kendi içine dönmesi; kendini, modern kent hayatının ona dayattığı "yapabilirsin" baskısından kurtarmaya çalışması; yemesinden uyku düzenine, nefes alışverişinden düşüncelerini kaostan kurtarıp konsantrasyonu sağlayabilmesine kadar, modern insan için, uysallığın içinde bir isyandır.

3.2. SPİRİTÜALİZMİN KÜLTÜR ENDÜSTRİSİYLE KESİŞMESİ

Üçüncü Dalga kuramı sahibi Alvin Toffler, yaklaşık 40 sene sonra, Frankfurt Okulu düşünürlerine benzer tespitlerde bulunacaktı. Toffler, Türkçeye "Şok - Gelecek

Korkusu” adıyla Türkçeye çevrilen kitabında, sermaye ve teknoloji işbirliğiyle oluşan bu değişimin hem günümüze hem de geleceğe bakan pek çok sorunu barındırdığını ifade eder: *Sanat, bilim, düşünsel, moral ve siyasal yaşamdaki olağanüstü başarılarına rağmen Amerika, ilaca bağımlı bitkinliği tercih ederek binlerce genç insanın gerçekten kaçtığı; o gençlerin milyonlarca anne-babasının video bağımlısı uyusukluğuna ve alkol pusluluğuna gömüldüğü, yaşlı halk ordusunun kuru ve anlamsız bir hayat sürdüğü ve yalnızlıktan öldüğü; aile ve mesleki sorumluluklardan kaçmaya akın ettiği, kitlelerin Miltown, Librium, Equanil veya diğer sakinleştiriciler ve psikişik emziklerle öfkeli anksiyetelerinin ehlileştirildiği bir ulustur* (Toffler, 1981, s. 307-308).

Frankfurt Okulu düşünürlerinin, 30’lu yıllarda gördüğü tablo, 70’li yıllarda daha da netleşmiş oluyordu böylelikle. Sermaye, teknoloji ve reklamcılık üçlemesinin bir nevi bedeni olan kültür endüstrisi, bir toplumu (Amerikan toplumunu) 70 yılda, çok büyük bir değişikliğe uğratmıştı.

Toffler’in betimlediği 70’lerin Amerikan toplumu, tekil ve dönemsel bir örnek miydi? Kültür endüstrisi, toplumları ezip geçen bir makine olmaktan vaz mı geçti ya da? Elbette bu soruların cevabı olarak pek çok örnek verilebilir. Ama Güney Kore örneği hem güncel olması açısından hem de geldiği nokta bakımından oldukça ilginç duruyor.

BBC News Türkçe’nin “*Güney Kore’de uykusuzluk sorunu: Gecede 20 uyku hapi alan var*” (Hadjimatheou, 2022) başlıklı haberinin tasvir ettiği Güney Kore, Frankfurt Okulu temsilcileri ve Toffler’in çizdiği şablona neredeyse birebir uyuyor.

Söz konusu habere göre Güney Kore, gelişebilmek için ulusçu bir karar aldı ve daha fazla, daha hızlı çalışılması için toplum üzerinde baskı kurdu (Üstelik ezeli düşmanı Kuzey Kore, totaliter bir rejim olarak biliniyorken). Alınan bu ortak karar sonucu Güney Kore teknolojik olarak büyük bir gelişim gösterdi. Bu aynı zamanda Güney Kore müziğine, sinemasına, yaşam tarzına ve gençlerin dünya görüşlerine kadar her şeyi etkiledi. Bu aşırı iş ve başarı odaklı yaşam tarzının sonucunda da Güney Kore, dünyada uyku eksikliğinin en çok yaşandığı, gelişmiş ülkeler arasında intihar vakalarının en fazla olduğu, sert alkollü içkinin en çok tüketildiği ve antidepresanın yaygın olarak kullanıldığı bir ülke oldu.

Dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alırken yoğun bir iş temposu ile gelişmiş ülkeler arasına giren Güney Kore’nin bu değişimi, teknolojinin etkisi ve kültür

endüstrisi ile okunması gereken bir değişimdir. Ve bu durum, Gabor Mate'in günümüz dünyası için vurguladığı materyalist ve kapitalist merkezli sorunların vücut bulmuş bir hâlidir ve de küreselleşmenin bir hediyesi olarak sadece Güney Kore ile sınırlı değildir. Bu tehlikeli sorunlardan kaçmak için de elbette kökeni mitolojiden Şamanizm'e, astrolojiden Budizm'e kadar giden ve yeni medya ile yaygınlık ve popülerlik kazanan Yeni Dinî Hareketler ve dolayısıyla spiritüalizm, bireylerin maneviyat ihtiyacı için tabiri caizse bir "acil çıkış" kapısı olarak görülse de kültür endüstrisi için de bereketli bir alan oluşturmuştu.

Adorno, "Kültür Endüstrisi" kavramını çalışırken kültür ve sanat için üretilen eserlerin çoğaltılması ve kitlesel tüketime sunulmasındaki amacın, sermayenin, kişilerin serbest zamanını örgütleyerek toplumdaki negatif bütünleşmeye hizmet ettiğini söyler. Kültür Endüstrisini kavramlaştırırken asıl önemli gördüğü nokta ise *Kapitalizmde bütün üretim piyasa içindir; mallar insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için değil, kâr elde etmek için, daha fazla sermaye edinmek için üretilir* (Adorno, 2014'den akt. Bernstein, 2007, s. 13-14) kısmıdır.

Yeni Dinî Hareketler de kendi ritüellerine uygun ve gerekli olan şeyler seri üretmekle hem kendi topluluklarının serbest zamanını da kontrol ederek bir bütünlük sağlama amacındadır hem de -kutsalın içini de boşaltarak- kâr ve daha fazla sermaye edinmenin peşine düşmüş olurlar. Kültür Endüstrisindeki sanat ve kültür eserleri, Yeni Dinî Hareketlerde kutsal objelere dönüşür. Her ikisi (eserler ve objeler) de boş zamanı işgal edip kitleleri tek tipleştirme görevini görürken aynı zamanda da içleri boşaltılmış şeylere dönüşerek kapitalizme hizmet ederler.

Yeni Dinî Hareketler, bağlılarının serbest zamanında da kendi fikir ve duygularına bağılıklarını devam ettirebilmek için aksesuarlara (semboller, şekiller, resimler, heykeller, tütsü, tespih, kolye, yoga matı gibi) önem verir ve bunların alınmasını da özendirirler. Bunları evinde, işyerinde ve üzerinde taşıyacak olan kişi ile de bağılılığını böylece devam ettirir, onun serbest zamanında boşa çıkıp kendilerinden kopmasını istemez. Bu, aidiyeti ikame etmek olduğu kadar aynı zamanda da aidiyet üzerinden Adorno'nun belirttiği gibi negatif bütünleştirme çabasıdır.

Bu bütünleştirme ya da tek tipleştirme, ürünlerin satışı için de gerekli bir aşamadır. Böylelikle her an tüketime hazır bir kitle beklemede olur.

Yeni Dinî Hareketlerin Kültür Endüstrisi ile buluşmasına yine “Ye, Dua Et, Sev” filminden örnek verilebilir. Filmin pazarlamacıları 400'den fazla ürün ortaklığı yarattı. Ürünler arasında Eat Pray Love temalı takılar, parfüm, çay, dondurma makineleri, büyük bir Endonezya bankı, dua tespihleri ve bambu pencere perdesi bulunuyordu. World Market mağazası, tüm şubelerinde filme bağlı ürünlere adanmış bir bölüm açtı. The Home Shopping Network, filmin çıkışı sırasında Eat Pray Love ürünlerini içeren 72 saatlik kesintisiz bir program yayınladı. Ürünlerin çoğunun filmde gerçekten yer almamasına rağmen bu kadar geniş bir ürün yelpazesi pazarlama kararı The Philadelphia Inquirer, The Washington Post ve The Huffington Post tarafından eleştirildi (en.wikipedia.org, 2024).

“Ye, Dua Et, Sev” böylelikle hem yeni bir inanç (kutsal) inşasında rol oynarken aynı zamanda da bir pazarlama taktiği ile filmdeki yeni inancın objelerine pazar yaratıyordu. Filmin yapımcıları burada “çapraz medya”yı da kullanarak hikâyenin içine daha fazla insanı çekmeyi başarmışlardır.

Çapraz medya “*crossmedia*”, içeriklerin tek bir medya ile sınırlı olmayıp farklı medyalarda da paylaşılmasını ifade eden bir kavramdır. Çapraz medya aynı zamanda, bir pazarlama tekniği olarak da değerlendirilir ve bahse konu olan hikâyenin farklı platformlarda pazarlanması amacını güder. Karakterlerden oluşan hediyelik eşya ve ürünler, film müziklerinin albümleri, kostümler, figürler, etkinlikler ve internet siteleri gibi değişik platformlar için pazarlama alanları oluşturulur. Jenkins, yeni medya holdinglerinin, tüm eğlence endüstrisinde söz sahibi olduğunu söyler. Mesela Warner Bros sadece sinema filmi ile iştigal etmez, bunun yanında televizyon, popüler müzik, bilgisayar oyunları, internet siteleri, oyuncaklar, lunapark aletleri, kitaplar, gazeteler, dergiler ve çizgi romanlar da üretir (Holat, 2020, s. 188).

Jediizm’in çıkış noktası olan Star Wars’da da bu pazarlama (oyuncakların, posterlerin, filmdeki objelerin, kıyafetlerin satışı) taktiği görülür. Hatta Star Wars Fan Sergisi, İstanbul Sinema Müzesinde bilet karşılığı sergilenmektedir (istanbulsinemamuzesi.com, 2024).

Medyada kullanılan bu pazarlama taktiği, Yeni Dinî Hareketlerin de başvurduğu bir yöntem oldu. Dünyadaki örneklerinin yanında Türkiye’de de satış yapmayı isteyenler kişi ve gruplar bu yöntemi kullanıyorlar.

Atiye dizisinin yazarı olan Şengül Boybaş, kendi internet sitesinde şu cümlelerle ürün satışına başladığını duyurmuştu: *Evlerinize şifa getirecek yeni projem: ŞB HOME. Uzun yıllardır spiritüel çalışmalar yapmaktaydık. Bundan sonra, spiritüel dünya ile insanlar arasındaki köprüyü inşaa ediyoruz. Bu yolda ürünlerimizin sizlere şifa getireceğine inanıyoruz* (sengulboybas.com, 2021). Boybaş, ürün tanıtım ve satışı için de bu metnin altına Instagram hesabını (@sbhomestore) paylaşmış.

Yine Instagram üzerinden kendisini “Şaman Bir Şifacı” olarak tanıtan @spritueldanismanlik (dilagunes) hesabı da ürün tanıtım ve satışı için internet sitesine yönlendiriyor. Dila Güneş Şifalandırma başlıklı sitedeki bazı ürünlerin tanıtımında şu ifadeler yer alıyor: Para ve Bereket Ritüeli Seti/Kodlanmış Para; Ritüel ve Arındırma Tütsü Buketi; Para ve Kariyer Tılsımı Tablo; Hızlı Para Akışı İçin Tılsım İfadeli Maske; Aşk ve Ruh Eşi Çekme Tütsü vb. (shopier.com, 2024).

Bunun gibi çok farklı kanallar üzerinden milyonlarca ürün satışa sunulurken eğitim ve danışmanlık adı altında da yüksek sayılabilecek fiyatlardan hizmet veriliyor. İnternet arama motorlarına “spiritüel danışmanlık” kelimelerini arattırınca çıkan sonuçlar arasında “Negatiflerden Korunmak İçin Koruma Çalışması, Bolluk Titreşimi Yükleme, İlişki Titreşimi Yükleme, Manyetik Aura Yüklemesi, Çakralar ile Denge Çalışması, Çakraların İlişik Olduğu Yaşam Alanlarımız, Atalardan Gelen Negatiflerin Kesilmesi, Kısır Döngülerden Arınmak İçin Çalışma, Sevgi Ötesi Frekans ile Mekân Temizleme, Evimizle Uyumlu Olma Eve Uyumlanma, İlişki Meditasyonu, Bolluk Meditasyonu, Beyin Dalgalarımız Nelerdir, Çevreden Alınan Negatiflerin Bedenden Temizlenmesi, Duru Göz Çalışması, Taç Çakra Çalışması, Para Çakrası Çalışması, Düşük Frekanslarla Kordon Bağlarının Kesilmesi, Bedensel Blokelere ve Zihin Blokelerinden Arınma, Çakraların İlişik Olduğu Yaşam Alanları, Beyin Dalgaları, Doğru Soru Sormanın Önemi, Renklerin Dili, Parapsikoloji ve Alt Dalları, Çakra ve Aura, Rekresyon ve Karma, Evren Yasaları (Çekim Yasası vb.) gibi konularda eğitim ve danışmanlık hizmetini kurumsal olarak veren firmalar olduğu gibi şahıs olarak da yüzlerce “Spiritüel Yaşam Koç”unun “İş İlanı”⁵ verdiği görülüyor.

Genel olarak ortaya çıkan bu durumdan anlaşıldığı gibi inanç üzerinden ekonomik kazanç sağlama, inanca ait değerlerin bir meta olarak piyasaya sürülmesi,

⁵ <https://armut.com/spirituel-yasam-kocu>

tesirinin doğruluğu ispatlanmamış yöntemlerin kullanılarak insanlara umut verilmesi verimli bir alan doğurmuş ve bu alan da her geçen gün daha da büyümektedir.

4. TÜRKİYE'DE SPİRİTÜALİZMİN VARLIĞI

Türkiye'de Yeni Dinî Hareketlerle kendine yer bulan spiritüalizmin başlangıç zaman, yer ve ilk adını söylemek çok zor. Çünkü pek çok medeniyetin ve inancın vücut bulduğu Anadolu toprakları, aynı zamanda kendi kültüründe oldukça fazla mitoloji ve Şamanizm âdeti taşıyan Türkleri de barındırmıştır. Bu kadar çok medeniyet, kültür ve inanç çeşitliliğini göz önüne alınca, spiritüalizm için kesin bir başlangıç noktası ve zamanı söylemek oldukça zor. Yine de eğer son yüz yıl ile zaman aralığını daraltırsak konuyla alakalı olarak ilk önce Georgi Gürciyev isminin öne çıktığı görülür.

Gürciyev, 1866?'da Rus İmparatorluğu'na bağlı Alexandropol'da (bugün Ermenistan'ın Gümrü şehri) doğdu. Babası Rum, annesi Ermeni asıllıdır. Çocukluğu Kars şehrinde geçti. O tarihteki Kars'ta, Türk, Ermeni, Rus ve Yezidi kültürleri iç içe geçmiş durumdaydı. Gürciyev'in üzerinde ilk olarak marangoz ve halk ozanı (âşık) olan babası ve rahip Dean Borsh etki yaptı. Bu yıllarda Rusça yazılmış bilimsel eserlerle ilgilendi ancak açıklayamadığı bazı olaylara tanık olması nedeniyle bilimde ve yaygın dinde bulunamayacak olan gizli bir hakikat olduğu görüşü biçimlendi. 1912 yılında Rusya'da ortaya çıkana kadar, Gürciyev'in hakikati bulma arayışı, onun genç yaşlardan itibaren Orta Asya, Mısır, Hindistan, Tibet ve Roma dâhil seyahat etmesine yol açtı. Açıkça ifade etmese de bu öğretinin kaynaklarıyla hayatının bu evresinde karşılaştı. Bu seyahatleriyle ilgili en önemli kaynak "Dikkate Değer İnsanlarla Karşılaşmalar" (Meetings with Remarkable Men) kitabıdır. Ancak bu kitabın ne kadarının bir otobiyografi, ne kadarının sembolik ve kurgusal olduğu bir tartışma konusudur. Gürciyev, 1920 Mayıs'ının sonlarında önce Batum'a, (Batumi) oradan da İstanbul'a geldi. Pera'daki Kumbaracı Sokak'ta bir apartmanda kaldı; daha sonra Galata Kulesi'nin yakınındaki Abdullatif Yemenici Sokak'a taşındı. Kaldığı apartman, Galata Mevlevihanesine oldukça yakındı ve burada Gürciyev, Ouspensky ve Thomas de Hartman, dervişlerin sema törenlerine tanık oldular. Gürciyev, ayrıca gelecekte öğrencisi olacak ve o sıralarda İstanbul'daki İngiliz Askeri İstihbaratının başında olan Yüzbaşı John G. Bennet ile burada tanıştı (Vikipedi, 2024). Gürciyev'in Galata Mevlevilerine olan etkisinin ne kadar olduğu ayrı bir araştırma konusudur mutlaka. Ama burada geçirdiği yıllarda kendisinin de belli bir etkileşime girdiği sonraki yıllarda

yaptığı müzik ve danslarından oldukça bellidir. Gürciyev, Türkiye’de de etkisini “Dördüncü Yol” öğretisi üzerinden hâlâ devam ettiren bir isimdir.

1920’lere kadar inen Yeni Dinî Hareketlerin görünürlüğüne dair bir başka isim de Dr. Bedri Ruhselman’dır. 1898 doğumlu Ruhselman, Prag'daki müzik eğitimi sırasında tanıştığı bir kişiden ruhçuluk konusundaki ilk bilgilerini alır ve metapsişik araştırmalara da başlar. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmenin verdiği avantajla dönemin klasik ruhçuluğunun öncülerinin yazmış olduğu eserleri inceler. Teorik ruhçuluğu çok iyi sentezleyen Ruhselman, artık uygulamalı çalışmalara geçer. Ruhsal âlemden ilk yüksek bilgileri, 1936 yılında, ünlü müzikolog Hüseyin Sadettin Arel'in medyumluğu aracılığıyla almaya başlar. Dr. Ruhselman askerlik görevini yaptıktan sonra, 1943 yılında Afganistan’a gider ve Kabil'deki Rıfkı Sanatoryumunda üç yıl süreyle başhekimlik görevini yürütür. Bu dönemde, üç ciltlik “Ruh ve Kâinat” adlı kitabının üzerinde çalışır ve yurda dönüşünde bu önemli eserini yayınlamak için “Neo-Spiritüalizm” ekolünün temellerini atar (enstitü.org.tr, 2024). Ruhselman’ın son yazdığı kitap ise 1958 yılında “Önder” adında bir yüksek varlık tarafından verilen bilgilerle yazdırılır; kitap 1959’da biter; bastırılmayıp notere teslim edilir ve yaklaşık 50 sene sonra, 2013’te “İlahî Nizam ve Kâinat” adıyla yayınlanır (ilahinizamvekainat.com, 2020).

İkinci Dünya Savaşının ve küreselleşmenin de etkisi ile Yeni Dinî Hareketlerin Türkiye’deki görünürlüğü ve etkisi ileriki yıllarda daha da artmaya başladı. Türkiye’de 1940’lı yılların sonlarından başlayarak Ruhselman tarafından yazılan eserlerin spiritüalizmin temellerini attığını söylemek mümkündür. Ruhselman'ın çalışmalarının kamuoyunda çok yankı uyandırmasa da Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi önemli bir entelektüel isimlerin yanı sıra Ayhan Songar ve Recep Doksat gibi ünlü psikiyatrların üzerinde etkili olduğunu söylemek gerekiyor (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 100-101).

Bu alana olan ilgi Cumhuriyet’in ilk yılları başta olmak üzere büyük bölümünde entelektüel, okumuş ve orta üstü gelir grubundakilerle sınırlı kaldı. Çünkü Türkiye, 1980'lere kadar hâlâ nüfusunun yarıya yakını köyde yaşayan ve kapitalizme tam eklemlenememiş bir ülke görünümündeydi. Bu nedenle de spiritüel hareketler kentli, yüksek eğitilmiş kesimlerle sınırlı kaldı. Spiritüel hareketler, geleneksel dinsel hayat toplumun büyük bir kesimi için gücünü hâlâ koruduğu için Türkiye’de 1940'lardan 1980'lere kadar eğitilmiş üst sınıfların entelektüel ve felsefi ilgisi ve merakı ekseninde şekillenirken 1960 ve 1970’li yıllarda da Türkiye’de siyasal ve toplumsal hareketlerin

ruhuna ters apolitik nitelikleri nedeniyle hem devletten hem halkta fazla ilgi görmedi. 1980 ve 1990'lı yıllarda ise gerek geleneksel cemaatlerin, İslâmî vakıf, dernek, parti ve sivil toplum kuruluşlarının gerekse spiritüel hareketlerin daha aktif hâle geldiği ve nispeten geniş kitlelere ulaştığı bir dönem oldu (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 103).

1990'lı yıllarda Ruhselman'ın hareketi (Metapsişik Tetkikler ve İlmî Araştırmalar Derneği) Türkiye'deki bu görünürlüğe, Ruhselman'ın öğrencisi olan (Kireklo & Bilallar, 2013) Refet Kayserilioğlu ile katkı sağlamaya devam etti. Özellikle Hindistan'dan İstanbul'da gelen bazı grupların Yeni Çağ Hareketi ile bağlantılı olarak (Angi Yoga) şubeler açtı. Türkiye'ye Batı üzerinden gelen ve Türk spiritüalistlerinden olan Refet Kayserilioğlu'nun kurmuş olduğu "Sevgi Birliği" de Yeni Çağ Hareketi ile ilişkili görünür. Çetin Altan, Zeki Müren, Gönül Akkor, Rüçhan Çamay, Atilla Arcan gibi yazar, sanatçı ve televizyoncular da Refet Kayserilioğlu'nun grubuna yakın isimlerdir. 1990'lı yıllar, Türkiye'de medyum, astrolog, ruhçu, falcı ve büyücüler çokluğunun tartışıldığı yıllardır. Hatta büyücü, falcı, medyum ve astrologların bir nevi tanıtımını yapan bir rehber, o günün medyası tarafından yayınlanmıştır (Özkan A. R., 1996).

Dünya genelindeki diğer Yeni Dinî Hareketler gibi (Transandantal Meditasyon-The Beatles (theguardian.com, 2008); Sayentoloji-Tom Cruise (ntv.com.tr, 2016)) Türkiye'deki benzer hareketler de pek çok alanda isim yapmış ünlü kişilerle dirsek temasında olmaya, onları kendi içlerine katmaya çalıştılar.

Bir diğer ortak nokta ise kullanılan sözcüklerdi. Tanrı, ışık, iyilik ve sevgi gibi sözcükler, kavramlar bu tür hareketlerde en çok kullanılan anahtar sözcükler konumundaydı. Hatta Türk müziğinde ayrı ve önemli bir yeri olan İlhan İrem de bu sözcükler (ışık, sevgi) üzerine, kendi oluşturduğu bir hareket kuracaktı.

Işık ve sevgi sözcüklerinin kaynağı ise dünya dışı bir varlık olan Ra ile transa geçen bir kişi üzerinden iletişime geçildiğini, bu iletişimdeki tüm konuşmaların kayıt altına alındığını ve bu kayıtların hepsinin Ra tarafından "ışık ve sevgiyle" veda selamlaması ile bitirildiğini söyleyen Elkins, Rueckert, McCarty'e dayandırılmaktadır (Elkins, Rueckert, & McCarty, 2011). Hatta İlhan İrem'in "Gemiler Döner Geriye" isimli şarkısının klibinde kullandığı Ra'nın gözü sembolünün de buna bir gönderme olduğu iddia edilir (140journos, 2019.)

Yaqui Kızılderili şamanının mistik sırlarına dayanan kitap serisi “Don Juan'ın Öğretileri: Yaqui Bilgi Yolu” kitabı ile Yeni Çağ hareketinin babası sayılan, antropolog ve yazar Carlos Castaneda'nın ülkesi Peru'daki İnkaların kurduğu Macchu Picchu'da konser vermenin en büyük hayali olduğunu söyleyen İlhan İrem, dinlere inanmadığını açıklar (Sert, 2010) ve ‘Evrensel Sevgi Planeti’ felsefesini oluşturur. Işık ve Sevgi Hareketi de 19 merkezde, yaklaşık 50 bin üyeye ulaşır. Onun, bu “New Age Tarikat Liderliği” ise tartışmaya açık bir hâle geliyordu (Mora, 2022).

İrem'in söz konusu liderliği, -kendi hayatıyla da özdeşleşerek- şu konunun da altını çizmiş oluyordu aslında: Modern dünyada, sekülerleşmeyle beraber kaybolması, kurum ve bireyler üzerindeki etkisini kaybetmesi beklenen din, farklı bir şekilde yeniden kendine bir yol buluyor, bambaşka bir beden ile yeniden dirililiyordu.

Durkheim, Weber ve Wilson gibi din sosyologları tarafından sık sık vurgulanan, modern toplumda, örgütlü dinin toplumsal kurumlar üzerinde -bir zamanlar sahip olduğu hâkimiyete- artık sahip olmamasıydı. Öte yandan sekülerleşme teorisi de bundan çok daha fazlasını iddia etmiş; modernitenin, örgütsel ve de bireysel açıdan, dinin zayıflamasına yol açacağını söylemiştir. 19. yüzyıldan beklenti, dinin giderek etkisini yitireceğini ve dünyaya bilimsel düşüncenin egemen olacağıydı. Çünkü modern dönem filozofları ve sosyologlarına göre bilimin ve rasyonelleşmenin etkisinin artmasıyla dünyanın büyümesi bozulmuştu. Hâlbuki beklenenin tersine, modern dünyada dinin hiçbir şekilde ortadan kaybolmadığının delili, dünyanın dört bir yanında yükselen dinî hareketler ve bu hareketler üzerine yapılan araştırma ve haberler oldu. Dinî olandan seküler olana doğru düz bir hatta ilerlendiği şeklindeki bir anlatı, bugün artık kabul edilemez boyuttadır (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 33).

Tüm dünyada, beklentinin tersine gerçekleşen bu durum, Türkiye’de de benzer şekilde işliyordu. Türkiye’deki bu yolculuk, 2000’li yıllardan itibaren ise farklı bir şekilde devam etti. İnternet çağı ile birlikte dönüşen Türkiye’de, bu dönüşümün çılgınlığı ancak 2018’de duyuldu ve muhafazakâr kesimleri de içine alan deist-ateist tartışmaları başladı. Öyle ki devletin en üstünden üniversite yönetimlerine, sosyal medyadan gazete köşelerine kadar bir anda tüm Türkiye’nin konuştuğu konu bu oldu (Girit, 2018). KONDA’nın 2018 (Euronews, 2019) ve 2021 (T24, 2022) yıllarında yapmış olduğu araştırmalarda da ateist-deist artışı, istatistiksel olarak ortaya koyuluyordu.

Özellikle muhafazakâr çevrede, ama sonuç olarak tüm Türkiye’de, ateizm ve deizmin artmasından kaynaklı inanç temelinde yapılan bu tartışmaların spiritüalizme, dolayısıyla Yeni Dinî Hareketlere nasıl alan açtığını anlamak için, dindar bir ailede büyüdükten sonra deist olmayı tercih eden ve BBC’ye röportaj veren ve soy ismi gizlenen Leyla isimli şu kişinin sözlerine bakmak gerekiyor:

“Bence dünya deizme kayıyor. Semavi dinler yürürlüğünü, benim neslimde kaybettiler. Ne Hristiyanlık ne Yahudilik ne Müslümanlık götüremiyor kendini artık. İnsanlar bir dine bağlı olmak istemiyorlar. Ama Tanrı’yla da bir kavgaları yok. Tanrının varlığı ya da yokluğu onları rahatsız etmiyor. Bir yaratanın olması beni rahatsız etmiyor. Ama dinin varlığı sana bir sorumluluk yüklüyor. İbadet etmeni istiyor. Bazı şeyleri yapmamı istiyor. Senin doğru insan anlayışının dışında bir kimlik sunuyor sana. Ama Tanrı’nın varlığı sana bunu sunmuyor. Bence deizme kaymanın asıl sebebi bu: İnsanlar artık bireysel. Toplum adına şekillenmiyor, kendi bireyselliğiyle şekilleniyorlar. Deizm sana bireyselliğini veriyor, ama din bireyselliğini alıyor. Ben Tanrı’dan beni yaratmasını talep etmedim. Tanrı da benden varlığımın karşılığında hiçbir şey talep edemez. Kuşlar ağaçlar gibi yaşama hakkım var. Tek sorumluluğum diğer hiçbir canlıyı taciz etmemek” (Girit, 2018).

Yeni Dinî Hareketlerin temel yaklaşımının da bu olduğu daha önce belirtilmişti bu tezde: Kişinin, bireyselliğini elinden almayan ve ona aşırı sorumluluk yüklemeyen bir Tanrı (ya da dünya dışı bir varlık: uzaylı, Ra gibi) inancı, buna bağlı olarak da sevgi, iyilik ve merhamet üzerine bir hayat yaşamaya gayret etmek.

İnanç alanındaki tartışmaların varlığı ve bu tartışmaların artık saklanamaz oluşu, özellikle Türkiye’deki gençleri yine manevî arayışa yöneltti. Yoga, Budizm, Reiki, Meditasyon gibi pek çok yol ile Yeni Dinî Hareketler son 20 yılda Türkiye’de gittikçe artan bir etki gösterdi. İlk zamanlarında entelektüel ve ekonomik durumu iyi olan kesimlerde daha çok yayılan bu arayış, yakın dönemde her şehre bir üniversite kurulması ve de internetteki sosyal ağlar ile kısıtlı çevreden taşarak daha geniş kitlelere, daha kolay bir şekilde ulaştı.

Spiritüel hareketlerin oldukça yaygın bazı dallarının "modern" ya da "çağdaş" görünümünün (çok iyi dekore edilmiş yoga salonları, pahalı ve şık yoga kıyafetleri, deniz kenarı ya da orman kampları, doğa içinde inzivalar, danslar, meşkler vb.) ve gösterişli jargonlarının (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 316-317) olduğu, hatta reklamlarının dahi bu yolla yapıldığı bir gerçek. İnternette bir arama motoruna “Fethiye Yoga Kampı”, “Akyaka Yoga Kampı” kelimelerini arattığınızda karşınıza yüzlerce reklam, eğitim tarihi, yoga kampı tanıtımları çıkıyor. Hatta bazı web siteleri, bunun için özel sayfa ayırıp Yoga Kamp Merkezlerinin, turizm faaliyeti başlığında ve “Türkiye’deki en iyi meditasyon ve yoga kampı nerede? Ruhunuzu tazeleyen, huzur dolu yoga ile hayata daha pozitif bakabilirsiniz” cümleleri ile tanıtımını da yapıyor

(Yolcu360, 2023). Hatta bir İngiliz şirketi Univelers'in markalarından olan Dove'un Türkiye'de 2004 yılında başlattığı ve "geleceğin kadınları olarak ailesine ve topluma yön verecek genç kızları, kendilerine güvenme, görünüşleriyle mutlu olma konusunda eğitmeyi" hedefleyen "Dove Özgüven Projesi" (Univelers, 2024) kapsamında, - İngiltere'deki sayfasından farklı olarak- Dove'un Türkiye'ye özel web sitesinde "Kendini Sev" başlığıyla ayrı bir sayfa açıp "Meditasyon, Mindfulness, Yoga, Yin Yang, Çakralar, Transandantal Meditasyon" gibi konularda makaleler yayınlamak bunların faydalarından bahsettiği de görülüyor (Dove, 2024).

Ege bölgesinde bulunan tatil yerlerindeki spiritüel kampların yanında, son zamanlarda Göbeklitepe ve Karahantepe merkezli kamplar da son yıllarda artış göstermeye başladı (örnek olarak "*Kutsal Topraklarda Varoluşun Yolculuğu: Şanlıurfa ve Göbekli Tepe Gezisi*") duyurusuyla tanıtımı yapılan şu eğitim incelenebilir (sebnemtacigut.com, 2024). Eğitimli, gelir düzeyi ortanın üstünde, beyaz yaka olarak tabir edilen dar kitle için yapılan bu organizasyonlar, hemen hemen hayatın her alanında insanların önüne çıkan, medya ve sosyal medyadaki bu tür yönlendirmeler ile Yeni Dinî Hareketlerin ileride daha geniş kesimleri de cezbetmesi elbette mümkün. Çünkü yukarıda da geçtiği gibi, gençlerde pek çok nedenden (politik, ekonomik, ailevî, toplumsal, sosyal ağlar ve dijital platform yapımlarının etkileşimi) dolayı kendini, ailesinden gelen dine değil de başka bir inanca ait kılma isteği oldukça rağbet görüyor. Sokak röportajında konuşan bir gencin fikirleri de bu isteği doğrular mahiyette. Bu röportaja göre, hippie tarzı giyinmeyi seven, Hintçe Om yazılı kolye takıp meditasyon yapan ve kendini pagan olarak tanımlayan genç şunları söylüyor: *Şu sıralar yaptığım şeyler daha çok enerjiyle ilgili. Paganım ben. Daha çok manevî şeyimi yükseltmeye çalışıyorum. Paganlık daha çok, Tanrı olarak doğayı gören, daha çok enerjiyle uğraşan, pozitif enerjiyle uğraşan kişilere deniyor* (Gönüllü, 2022). Bu genç ve benzer diğer gençlerde görülen farklı inanç arayışı isteğinin de yukarıdaki gibi pek çok kanal üzerinden -iyi ya da kötü- manipüle edilmesi veya ihtiyaçmış gibi sunulması teknoloji ve bilişim çağında çok kolay.

Yaklaşık 100 yıldan beri sistematik bir şekilde Türkiye'de büyüyen, gelişen ve kurumsallaşan Yeni Dinî Hareketlerin Türkiye'deki kronolojisine, ilk spiritüel cinayeti sayılabilecek bir olayı da eklemek gerekiyor. Yahudi asıllı Türk yazar ve biyoenerji uzmanı olan Beki İkala Erikli, Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdikten sonra 13 yıl boyunca Procter&Gambie Türkiye, Almanya, İngiltere ve

İsviçre’de pazarlama direktörü olarak çalıştı. İngiltere’de yönetici koçluğu, Almanya’da yaşam koçluğu eğitimi aldıktan sonra spiritüalizm ile uğraşmaya başladı ve Meleklerle Yaşamak olmak üzere 8 kitap yazdı. 2016 tarihinde ise ofisinin önünde uğradığı silahlı saldırıda öldürüldü (biyografya.com, 2024). Erikli’yi öldüren kişi ise ifadesinde şunları söylüyordu: “*Bunun kitaplarını okuduktan sonra aklî dengem bozuldu. Kitaplarında meleklerden bahsediyordu. Ne meleği, kendisi bir şeytan. Başkalarına zarar vermesin diye öldürdüm*” (T24, 2016).

Böyle münferit olumsuzluklara rağmen, Bedri Ruhselman’la başlayan; Peyami Safa’ları, İlhan İrem’leri etkileyen; dar bir çevreden geniş kitlelere yayılan; özel ve kapalı yerlerden çıkarak tatil ya da turizm bölgelerinde bir kamp programına dönüşen; içine İslamî öğeleri ve tasavvufî grupları da alan; “%99’u Müslüman Türkiye” klişesini bozarak, gençlere farklı inanç arayışı içinde olduklarını söyleme cesaretini veren Yeni Dinî Hareketler, önümüzdeki yıllarda Türkiye’de adından ve etkisinden daha çok bahsettirecektir mutlaka.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DİNİ HAREKETLERİN YAYILMASINDA MEDYANIN ROLÜ

*Araç, mesajdır.
M. McLuhan*

1. ELEKTRONİK ÇAĞDA YENİDEN SÖZLÜ KÜLTÜR

İnsanlık tarihinde sözlü kültür önemli bir yere sahiptir. Destanlar, ağıtlar, masallar, ninniler, ezgi ve marşlar, nesilden nesile aktararak toplumun ve bireylerin aidiyetini ve karakterini oluşturmak için kullanıldı. Efsanelerle, hikâyelerle bir toplum standardı oluşturmaya çalışan mitlerin de var oluş sebebi, sözlü kültürün bu bağlayıcılığına dayanır. Mitin bir inanç, bir kutsal olduğuna yukarıda değinilmişti. Sözlü kültürün diğer öğeleri gibi mitler de kişilerin ve toplumların hayatını şekillendirdi, üzerlerinde bir tahakküm oluşturdu. Sözlü kültür, pek çok enstrüman ile yaşamı dizayn etmeyi sürdürdü.

Özellikle matbaanın bulunması ile sözlü kültürden yazılı kültüre geçildi. Matbaadan sonra ise iletişim teknolojilerinin ve araçlarının gelişmesi ise sentez bir duruma yol açtı. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçen insanlık, bu yeni iletişim teknolojileri ile yeniden sözlü kültüre geçiş yaptı. *Elektronik çağ "ikincil sözlü kültür" çağıdır; varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan telefon, radyo ve televizyona özgü sözlü kültürün çağıdır. Sözlü kültürden yazıya ve sonra da elektronik bilgi işlemine geçiş toplumsal, ekonomik, politik, dini vb. yapılan kapsar* (Ong, 2014, s. 15).

Özellikle yazıdan ziyade görsel ve işitsel sosyal medya uygulamaları bu durumu daha da pekiştirdi. YouTube, Instagram, TikTok gibi uygulamalar, barındırdığı videolar uzun ya da kısa olmasına bakılmaksızın sözlü kültüre yeniden geçişin araçları oldular. Sosyal medya uygulamalarına son yıllarda bir de dijital televizyon platformları eklendi. Tüm bu kanallar, matbaanın bulunmasından sonra yazılı kültüre geçen insanlığı yeniden söze döndürdü.

İletişim teknolojilerinin belirleyici oluşu, bu teknolojinin gelişimi, toplumdaki yaygın kullanımı ile sosyal bilimcilerin ilgisini çekerek teknolojik determinizm görüşü önem kazanmaya başlamıştır. Bu görüşün önemli temsilcileri arasında yer alan Harold Innis ve Marshall McLuhan, iletişim teknolojisinin medeniyet tarihini şekillendiren ve değiştiren temel belirleyicinin olduğunu belirtmiş ve iletişimin teknolojik tarihini, uygarlık tarihinin merkezinde değerlendirmişlerdir (Okumuş S. , 2023, s. 107).

İletişim teknolojisinin ve buna bağlı olarak kitle iletişim araçlarının etkileri, bu Yeniden Sözlü Kültür Çağında, sorunların da belirleyicisi oldu. Medya içeriklerinin tüketicisi konumunda olan seyirciler farklı tutum ve davranış sergileyemeye başladılar. Medyanın bu determinist özelliği çoğu sosyoloğun da dikkatini çekmiş, bu konuda onlara araştırma yapma zorunluluğu hissettirmiştir.

Gerbner, ekrandaki şiddet ile gerçek hayattaki şiddet arasında bir neden-sonuç ilişkisi görmüştü. Dworkin ve Morgan gibi bazı feminist sosyologlar, pornografi tüketimi ile cinsel suç arasında güçlü bir ilişki olduğunu öne sürdüler. Orbach ve Wolf, (ABD) sıfır beden modellerin dergilerde temsil edilmesi ile yeme bozuklukları arasında nedensel bir bağlantı olduğunu ileri sürdü. Norris, siyasî konuların medyada yer almasının, oy verme davranışını etkileyebileceğini iddia etti. Bazı erken dönem Marksist yorumcular, özellikle de Marcuse gibi Frankfurt Okuluna mensup olanlar medyanın, halkın kalplerine ve zihinlerine doğrudan enjekte edilen bir kitle kültürü aktardığına ve onları yönetici sınıfın propagandasına karşı daha savunmasız hale getirdiğine inanıyorlardı (revisionworld.com, 2024).

Yeniden Sözlü Kültür Çağında, yeni medyanın bu oldukça etkili gücü, Yeni Dinî Hareketlerin de eriştikleri insanları ikna edebilmede kullanabileceği bir araca dönüşecekti.

2. MEDYADA YENİ DİNÎ HAREKETLER

Yeni Dinî Hareketler de iletişim teknolojilerinin neden olduğu bu geçişten oldukça faydalandı elbette. Radyolarda yapılan konuşmalar, özel video çekimleri, sosyal medyaya yüklenen videolar, televizyon programları ve hatta bu hareketlere özel kurulan TV kanalları ile liderlerin vaazları, konuşmaları artık yüzbinlerce, milyonlarca insana kolaylıkla ulaşıyordu.

Modern iletişim teknolojilerini profesyonelce ve her yönüyle kullanan Yeni Dinî Hareketlerin başında Sayentoloji (Scientology) geliyor. Medya, sinema ve TV kanalı ve bu araçları kullanma becerisi açısından sadece Sayentoloji hareketine bakıldığında üst düzey bir teknoloji kullanımı görülür. Pek çok ünlünün de bu harekete üye olması, modern bir din inşâsının gerçekleştirilişini de net görme imkânı sunar. Bu hareketin mottosu “İnsanlığın Sesi/İnsanlık Hareketi”dir. Yeni Dinî Hareketlerin niteliğine uygun bu ifade, hareketin medya araçlarında kullanılmadan önce de dünyadaki suç oranları (adam öldürme ve yaralama, bağımlılık oranları) verilir. Önce dünyadaki

olumsuzluklara işitsel ve görsel medya ile dikkat çekilir, ardından da kurtarıcı olarak “Sayentolojinin Güneşi veya Hareketi” takdim edilir. Hareketin 15 dilde yayını vardır: Çince, Japonca, İngilizce, Danimarkaca, Yunanca, İspanyolca, Kastil lehçesinde, İbranice, İtalyanca, Macarca, Almanca, Norveççe, Rusça ve İsveççe. Bu dillerde yayın yaparken de ise Sayentoloji kiliseleri, bulunduğu bölgenin kalbi ve iyilik hareketinin merkeziymiş gibi yansıtılır (islamvemedya.com, 2019).

Kişilerin dolayısıyla toplumların bozulan yapısından ve artan suç oranlarından örnekler vererek kendilerini kurtuluş kapısı olarak gösteren Yeni Dinî Hareketler, günümüzde konvansiyonel medyanın yanında web siteleri, dijital platformlar, sosyal medya uygulamaları (TikTok, Instagram, Facebook vb.) ile her an etkileşim hâlinele. Sevgi, iyilik, insanlık mesajları üzerinden herkese ulaşmaya çalışıyor ve kendi ritüellerinin (nefes egzersizleri, yoga hareketleri vb.) de tanıtımını yaparak kişilerin, bireysel de olsa basit eylemlere yönlendirerek kendileri ve fikirleri ile aidiyetlerini kurmaya çalışıyorlar.

Lev Manovich’in “HTML’den Borges’e Yeni Medya” makalesinde tanımladığı yeni medya, veri sunumu, erişimi, manipülasyon için kullanılan geleneksel kültürel eğilimler ile daha da yeni eğilimlerin bir karışımıdır. Bu son derece iç içe geçmiş bir teknolojik yapı, eski medyaya oranla sürekli yenilenen ve sürekli değişendir. Bu bakımdan yeni medya, New Age ve astroloji gibi devasa veri üretmeye uygun spekülatif bir alan için önemli bir zemin oluşturmaktadır (Pınarbaşı D. G., 2021).

Yeni medyanın sunduğu bu uygun zeminde, Yeni Dinî Hareketlere ait coşkulu ve etkili konuşmaların yapıldığı videoların internet üzerinden yayılması ve bunun kişi ve kitleler üzerinde oldukça etkili olması, McLuhan’ın tarif ettiği “Yeniden Kabileleşme Çağı”nı (Laughey, 2010, s. 28) yani yukarıda bahsi geçen sözlü kültürün yeniden hâkim olmasını gösterir mahiyettedir. Yine teknoloji ile bireyselleşerek yalnızlaşan insan, aynı şekilde teknoloji üzerinden bu kez buluşup tanışma, paylaşma ve kabileleşme ihtiyacı içine girer. Matbaanın icadı ile kilisenin otoritesini kıran ve Kabile Çağından, Kableden Çıkma Çağına geçen insan bu defa yine başka bir otorite etrafında kendi inanç sistemini oluşturur, bu inanç sistemi üzerinde birileri ile konuşur, paylaşımında bulunur ve Yeniden Kabileleşme Çağının içine düşer. Yeni Dinî Hareketlere ait sosyal medyadaki pek çok platform bu amaca hizmet eder ve sözlü kültüre yeniden geçiş yaparak kabileleşen dijital melez ve yerlileri buluşturur. Bu sayede de kitleler bu yeni dinî fikirlerini, aynı görüşte kişilerle destekler, yaygınlaştırır ve daha da sağlamlaştırır.

2.1. SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN ETKİLEŞİM

90'lı yıllarda dünyaya yayılmaya başlayan internet, uzakları yakınlaştırmadı, aynı zamanda da sadece birbirine benzer seslerin, düşüncelerin duyulduğu yankı odalarını (Yankı Odası “Echo Chamber” kısaca kişinin sadece kendininkine benzeyen ya da tek tip görüşlerle muhatap olduğu; farklı sesleri, fikirleri duymadığı ortamlar için kullanılır. Farklı alanlarda da ortaya çıkabilen bu kapalı ortamlar için, özellikle sosyal medya çok uygun altyapıya fazlasıyla sahiptir (Terzi, 2022).) meydana getirdi. Bu durum pek çok grup gibi dinî gruplar için de bir fırsat oldu. İlk zamanlarda mIRC, MSN Messenger, ICQ gibi tekli ve çoklu iletişime izin veren uygulamalar zaman içinde yerini bugünkü sosyal medya uygulamalarına bıraktı. Web siteleri, 1.0'dan 2.0'a geçerek, interaktif paylaşım yapılabilen yerler oldular.

Her ne kadar Web (www) ile dünyanın bir uçtan bir uca bağlanması 90'lı yılları balsa da bilgisayar ağı üzerinden yerel merkezli buluşmaların başlangıcı 70'li yıllara kadar gidiyor. 1970'li yılların sonları, din ile bilgisayarın beraber anılmaya başlandığı ilk dönemdir. 1978 yılında Chicago'da BBS (Bulletin Board System/Bilgisayarlı Bilgi Sistemi) adıyla siber uzamda dinî fikir ve görüşlerin paylaşılıp tartışıldığı ilk buluşma noktası Christensen ve Randy Suess tarafından hayata geçirildi. Bu çevrimiçi dinî aktiviteler, sonrasında USENET sistemi ile devam etti. USENET üzerinden ilk dinî içerikli tartışma grubu 1993 yılında yayın yapmaya başladı. Günümüzde Web'in geliştirilmesiyle birlikte yine benzer tartışma forumları, e-mail grupları üzerinden karşılıklı bilgi akışı etkileşim devam ediyor (Okumuş S. , 2023, s. 114).

Bu etkileşimler, devamında ortak ritüellere de dönüşmüştür. Bunun ilk somut örneklerinden biri 1986'da kaza ile düşen Challenger Uzay Mekiğinin ölen mürettebatı için internet üzerinde gerçekleştirilen ve binlerce kişinin katıldığı anma törenidir. Dijital teknolojinin gelişmesi ve mobil uygulamalar ile Activeworlds, Secondlife gibi 3 boyutlu sanal dünyaların ortaya çıkmış, ritüellere de bir zenginlik ve çeşitlilik gelmiştir. Sanal Hac ziyaretleri, Ağlama Duvarı'na çevrimiçi dua gönderme, Online Puja ve sanal kiliselerde yapılan ayinler bu tür interaktif ritüellere örneklerdir (Haberli, 2020, s. 890).

Geleneksel dinlerin üyelerinin, sosyal medya üzerinden etkileşime ve eyleme geçmesinin yanı sıra Yeni Dinî Hareketlerin üyeleri de sosyal medyada buluşup benzer şekilde etkileşime ve eyleme geçmişlerdir. Buna örnek, daha önce adı geçen Jediizm'dir. Facebook gibi sosyal medya platformları üzerinden organize olan Jediler, dinî inancını “Jediizm” diye belirtmiş ve Jediizm'i geleneksel dinlerle aynı listeye

sokmayı başarmışlardır. Bunu başarılılarırken de internet üzerindeki sosyal ağlarda (yankı odası) buluşmuş, konuşmuş ve ortak bir inanç kültürünü beslemişlerdir (Özcan, 2021, s. 751).

Özellikle internetin hayatın bütün alanlarına yayılmasıyla Jediizm, dünya çapında tanınmış ve edindiği çok sayıdaki taraftar sayısı ile ses getirmiştir. İngiltere, Kanada ve Avustralya başta olmak üzere farklı ülkelerde yaklaşık 250.000 taraftara sahip olduğu sanılmaktadır. İnternette kurdukları topluluklarla dünyanın her tarafından erişimi yapılan iletişim ağı kurabilen Jedi hareketinin bugün 7 internet sayfası ve forum sayfası bulunmaktadır. Bunlar, Temple of the Jedi Order (Jedi Düzeni Tapınağı), The Jedi Foundation (Jedi Derneği), Jedi Church (Jedi Kilisesi), The Jediism Way (Jediizm Yolu), Force Academy (Güç Akademisi) ve Ashla Knights (Ashla Şövalyeleri) şeklindedir. Yine Facebook ile Twitter gibi ortamlarda da aktif olarak grupları vardır (Özcan, 2021, s. 753).

Jediizm örneğinde olduğu gibi sosyal medya platformları gerek geleneksel dinlerin gerekse yeni dinî akımların kendilerine alan açabildiği, üye sayısını artırabildiği ve de fikirlerini çok rahatça duyurabildikleri bir mecra olmuştur. Özellikle de son 10 yılda TikTok, cadılık (Witch) tariflerinin verildiği, cadılık eğitimi için kamp duyurularının yapıldığı ve de cadılığa, büyücülüğe ilgisi olanların birbiri ile iletişime geçip paylaşımlar yaptığı gençlerin yeni gözdesi olmuş ve #WitchTok etiketi, bu buluşmaların en çok kullanılan yeni kavramı olmuştur (Pınarbaşı G. , 2023).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de 2006’da Twitter’ın, 2007’de Facebook’un, 2010’da da Instagram’ın kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlamasıyla bu alandaki örgütsel ve bireysel girişimler büyük oranda dijital ortamlara kaydı. Bugün spiritüel içerikli grupların, etkinliklerin, bu konuda faaliyet gösteren kişilerin her türlüüne, sosyal medya kanalları aracılığıyla ulaşmak mümkün (Cengiz, Küçükural, & Gür, 2022, s. 106).

2.2. DİJİTAL PLATFORMLARDA ELE ALINMA ŞEKİLLERİ

İçinde yer aldığı “Yeni Medya”nın bu ismi almasına sebep olan Dijital Platformlar, pasif/edilgen bir televizyon seyircisi yerine, kontrolü –kısmen de olsa- elinde tutan aktif/etken bir televizyon seyircisi tipi oluşturdu. Kendi “playlist”ini oluşturan, bir dizinin tüm sezonunu bir gecede seyretme imkânına sahip olan, istediği

programını istediği saatte istediği yerden reklamsız seyretme konforuna erişen bu yeni televizyon seyircisi için tüm bunlar oldukça cezbediciydi.

Bu yenilikler, televizyon tüketicisi tarafından memnuniyetle karşılanınca, dijital platform sektörü çeşitlendi ve rekabeti her geçen gün artan bir alana döndü. Netflix, Amazon Prime, Disney Plus gibi uluslararası platformların yanı sıra Exxen, PuhuTv, Gain, Mubi gibi yerli platformlar da bu alanda tüketicilere yeni içerik üretmeye ya da var olan içerikleri tematik ve yüksek kaliteli olarak sunmaya başladılar.

Dijital platformlarda en çok ilgi gören yapımlar, televizyon ekranlarında görülmesine alışkın olunmayan orijinal dizi ve filmler oldu. Konusu, sahneleri, kostümleri ve oyuncularını ile dikkat çeken bu yapımlar, sosyal medyada da en çok konuşulan konular arasına girerek dijital platform üyesi olmayan televizyon seyircisinin de dikkatini doğal olarak çekti.

Yeni medya üzerine araştırmalar yapan Sonia Livingstone da yeni medya ortamında izleyicilerin nerede olurlarsa olsunlar daha fazla etkileşime girdiğini söyler. Hangi platformda olursa olsun, kişilerin en çok ilgi duyduğu sevilen müzik grupları, diziler, futbol takımları gibi konuların takibi artık çok kolaylaşmıştır. Söz konusu hayranlık arttıkça ve medya, metinlerarası bir boyut kazandıkça da takibin oranı her geçen gün daha da çoğalmaktadır (Karaduman & Çetinkaya, 2020, s. 960).

İlk yayınlama ya da sonrasında platforma eklenme şekliyle, dijital platformlardaki Yeni Dinî Hareketlerle alakalı yapımlar da genel olarak üç kısımda ele alınabilir. Olumlu ya da merak uyandırıcı olanlar (Zeytin Ağacı (Netflix, 2022), Atiye (netflix.com, Atiye, 2019), Arayış (Disneyplus, 2023) gibi), olumsuz (gerçek olaylardan esinlenerek çekilen ve isimleri yukarıda geçen belgeseller gibi) ve de mizahî açıdan yaklaşarak üstü kapalı bir eleştiri de getirebilen yapımlar (Do Not Disturb (netflix.com, 2023), Yaşam Koçu (IMDb, 2024) gibi).

Platformlarda yayınlanma sebebi ne olursa olsun, bu tür yapımlar Yeni Dinî Hareketlerin tanınırlığına katkı sağlıyor ve yaygınlaşmasına da imkân veriyor.

3. SPİRİTÜELLİĞE YENİ BİR MEDYA

Manuel Castells'e göre toplumsal bir dönüşümün yaşanmasına sebep olan şey, kullandığımız kültürel ifadelerin, yeni medyanın iletişim sistemine dâhil edilmesidir ve dijitalleşmenin, günümüzde kültüre bir etkisi vardır. Dijitalleşme ve kültürün bu etkileşim sürecinde medya, kültür ve bileşenlerini dönüştürerek yeni kültür formları oluşturur. Toplum hayatında çok önemli olan din olgusunun, bu iletişim teknolojilerinin

gelişmesi serüveninde, medya ile nasıl bir etkileşimde olduğu çok gündeme gelmemiş olsa da yakın dönemdeki çalışmalar, oluşan açığı kapatma çabasıdır (Castells, 2006'dan akt. Okumuş S. , 2023, s. 114).

Toplum hayatının sacayaklarından olan dinin, medya ile etkileşimi sonucu nasıl şekillendiğine dair çalışmalar günden güne artmaya devam edecek. Çünkü –daha önceki bölümlerde de geçtiği gibi- teknolojik determinizmin önemli olduğu söylenen bir çağda yaşıyoruz ve iletişim teknolojilerinin etki etmediği bir alan kalmadığı için, din de bu etkileşimden payını aldı ve alacak. Aracın, mesajın yerine geçtiğini söyleyen McLuhan, bu şekilde aracın bizzat kendisinin belirleyici olduğunu belirtir ve teknolojik determinizm etkili olduğunu vurgular. McLuhan, matbaanın insanın kültürel yapısını değiştirdiği “Gutenberg Galaksisi” isimli kitabında anlatırken “Understanding Media: The Extensions of Man” (1964) adlı eserinde de televizyon ve etkilerinden bahseder ve de sonraki yıllarda yapılacak olan çalışmalara bir nevi öncü olur (Varol & Varol, 2019, s. 152).

Televizyonun etkisi de kendi döneminin ruhunu yansıtan bir gelişmeyle mümkün olmuştu. Öncesinde gölge oyununun patiska kumaşından yapılan “Ayna”dan, 7. sanat sinemanın “Beyaz Perde”sine ve oradan da televizyonun “Cam Ekran”ına değin devam eden etki, günümüzde “Dokunmatik Ekran” ile daha da büyüdü ve kapsamı genişledi. Televizyon ile taçlanan bu “Ekran Etkisi” artık günümüzde avuç içine sığan, oturma odasından mutfığa kadar her yere taşınabilir/yerleştirilebilir olan ve toplumsal olaylarla ilgili olduğu kadar en mahrem kişisel şeyleri bile paylaşımaya hazır hâle getiren bir güce evrildi. Bu akışkanlıkla ortaya çıkan etki de elbette Yeni Medyanın işine gelen ve işini kolaylaştıran bir etki (güç) idi.

Ekran Etkisi, günümüzde halk isyanlarından (Arap Baharı) çocukların eğitimini olumsuz etkilemeye, ülkelerdeki seçimleri yönlendirmeden boşanmaların sayısını artırmaya kadar hayatın hemen her alanında kendisini gösteren bir olguya döndü artık. Bu, olumlu ya da olumsuz olabilen kontrolsüz güç de taşınabilir ekranlar üzerinden, yeni medyanın çok kolay kullanabileceği bir araç oldu ve McLuhan’ı haklı çıkaracak biçimde, araç da mesajın bizzat kendisi oldu.

3.1. SOSYAL AĞDA SPİRİTÜEL PAYLAŞIMLAR

Dünyada zorunlu eğitim oldukça yaygın ve eğitim hayatına başlayan çocuklar, gençlik dönemlerine kadar eğitimin içinde kalıyorlar. Bu süreç boyunca da

öğretmenlerinin verdiği ödevler için ya da online dersler için mutlaka internet ile bağlantı kurmaları gerekiyor. Bu da yeni bir öğrenci profili, dolayısıyla da teknoloji ile yetişen yeni bir insan tipinin oluşmasına imkân sağlıyor.

Dijital teknolojilerle büyüyen öğrenciler için Millennials, Digital Natives, Net Generation, the Gamer Generation, Next Generation, N-generation, Cyber Kids, Homo Zappiens, Grasshopper Mind gibi benzer kavramlar kullanılmış, OECD'nin organize ettiği bir projede ise New Millennium Learners (Yeni Binyılın Öğrencileri) kavramı kullanılarak bu öğrencilerin yeni adı, OECD kaynaklarında bundan sonra Yeni Binyılın Öğrencileri olarak belirtilmiştir (Şahin M. C., 2009).

Francesc Pedr, OECD için yaptığı söz konusu çalışmada⁶ NML (New Millennium Learners-Yeni Binyılın Öğrencileri)'yi şöyle tanımlıyor: 1980 sonrasında doğmuş, dijital teknolojilerle dolu bir ortamda büyüyen ve bu nedenle dijital teknolojileri hayatının ayrılmaz bir parçası gören nesle Yeni Binyılın Öğrencileri denilir. Bu nesil öğrencilerin iki temel özelliği belirtilir; evinde internet erişimine sahip olmak ve son 5 yıldır veya daha fazla zamanda bilgisayar kullanıyor olmak (Şahin M. C., 2009).

Yeni Binyılın Öğrencileri arasında sayılan Dijital Yerliler kavramı ise teknoloji ve internet çağında içinde doğan, büyüyen ve bunlara alışık olup çok rahatça ve özgürce bunları kullanabilen jenerasyonu ifade ediyor.

Çocukluktan gençliğe kadar –önce zorunlu eğitim sebebiyle sonrasında ise gönüllü- internetle bağlantılı kalan ve dijital kodlama sistemine dayanarak anlık, yüksek hız ve kapasitede multimedya etkileşiminde bulunabilen Yeni Medya'nın muhatapları olan Yeni Binyılın Öğrencileri (dijital yerliler, dijital melezler vb.), geleneksel dinlerin yanında Yeni Dinî Hareketlerin de internetteki varlığından, paylaşımlarından doğal olarak bir etkilenme sürecine girdi.

Sosyal ağlarda dinî grupların artması, bağlılıkların ortaya çıkması, dine ilişkin yeni bir temsil alanı oluşturmuştur. Sanal tapınaklar ve kiliseler, çevrimiçi ruhani hac siteleri, Tanrı yayıncılığı, Godtube.com, Second Life'da Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler için ibadet yerleri gibi çevrimdışı dini inançların içe aktarıldığı çevrimiçi dinî topluluklar meydana gelmiştir (Bahadur & Çapçioğlu, 2021, s. 381).

⁶ <https://www.oecd.org/education/ceri/38358359.pdf>

Bu tezin daha önceki bölümlerinde Jediizm örneği üzerinden yola çıkılarak, bu tür kült gruplar üzerinde sosyal medyanın etkisinden ve öneminden bahsedilmiştir. Yine bunun gibi Sahaja Yoga Hareketi özelinde de sosyal ağların etkisi ve önemi ele alınabilir.

Sahaja Yoga Hareketi de ulusal sahayogaportal.org adlı internet sitesini, Facebook, Instagram gibi sosyal medya uygulamalarını aktif kullanarak ‘İçinizdeki Gücü Keşfedin’ temasıyla hafta içi - hafta sonu çevrimiçi meditasyon hizmeti verildiği; yoganın mahiyeti, muhtevası, faydaları, nasıl yapılması gerektiği, aydınlanmanın insanlara nasıl verildiği ve Shri Mataji’nin hayatı gibi içerikler sunulduğu görülüyor. Bunun yanında sayfa üzerinden online ya da kolektif 18 haftalık meditasyon programının duyurusuyla birlikte günlük burç yorumu, astroloji, stres yönetimi, sağlıklı beslenme, müzik ve sanat, Radyo Turya (Sahaja Yoga Hareketinin internet üzerinden de yayın yapan radyo kanalı) gibi faaliyetler kapsamında da çeşitli hizmetler de tanıtılmaktadır. Uluslararası Sahaja Yoga vakfi olan sahajaworldfoundation.org adlı kurumsal sayfada da kurucular ve yöneticilere dair bilgi, Puja Takvimi, Puja Ziyareti, Shri Mataji Castle’ın 360 derece sanal videosu bulunmaktadır. ‘Set up your own Meditation’ ana sayfa temasıyla kişinin her yerde 5, 10, 15 dakika meditasyon yapabileceğine ilişkin çağrılar yer almaktadır. Sahaja Yoga Hareketi’ne ilişkin sosyal ağ hesaplarında da çevrimiçi interaktif kullanıcılar arasında çok yönlü iletişim de sunulmaktadır. Bunlardan sahayogaturkiye, serinesintisanatevi ve wemeditate.co adlı Instagram hesaplarından Sahajayogaturkiye adlı hesap incelediğinde Shri Mataji Nirmala Devi’nin Kutsal Anne’nin sözlerinin ve resimlerinin paylaşıldığı, ‘Eğer Dışarı Çıkamıyorsanız İçinize Dönün’ sloganıyla haftanın dört günü Zoom bağlantısıyla Başlangıç Meditasyonu Dersleri, İçe Yapılan Kadim Yolculuk adlı içeriğin Hz. İsa temalı bir fotoğraf ile paylaşımı, depresyon ve anksiyeteye karşı Sahaja Yoga meditasyonunun faydalarına ilişkin program yayını ve YouTube bağlantı adresinin sunulduğu, 2020 Şubat ayında düzenlenen 4000 kişilik ‘Diyarbakır Aydınlanma Deneyimi’ etkinliğinin fotoğrafı, ‘50 Years for Humanity Feel Your Spirit’ adlı 7-10 Mayıs 2020 tarihinde Sahaja Yoga 50. yıl kutlamasına ilişkin canlı yayın konserleri (sahajayogatv ve sahayoga youtube kanalı üzerinden), Navaratri, Diwali, Raksha Bandhan gibi özel festivallere ilişkin Shri Mataji’nin yaptığı konuşmadan alıntılarla paylaşımların yapıldığı görülür (Bahadur & Çapçioğlu, 2021, s. 382-383).

Sahaja Yoga Hareketi örneğinde olduğu gibi, Yeni Dinî Hareketlerin kurumsal olarak paylaşım yaptıkları internet siteleri ve sosyal ağ hesaplarının yanı sıra spiritüellikle ilgili dizi ve filmlerin yayınlandıkları sitelere veya bu yapımlarda rol alan oyuncuların sosyal medya hesaplarına da aktif olarak yorumlar yapılmakta, fikirlerini belirten kullanıcılar üzerinden de karşılıklı olarak söz konusu hareketler için doğal etkileşim devam etmektedir.

Örnek olarak Atiye dizisinin başrolünde oynayan Beren Saat'in Instagram hesabına yapılan yorumlar gösterilebilir. Atiye dizisinden alınan görsellerin yayınladığı paylaşıma dünyanın hemen her tarafından kullanıcı yorumları yapılmış, binlerce kişi bu dizi üzerinden kendi hayatlarındaki değişime işaret ederek dizi ve oyuncuya övgü dolu cümleler yazmıştır. Beren Saat'in Atiye dizisinden bir kesit olarak yayınladığı şu paylaşım⁷ 29 Mayıs 2024 tarihi itibarıyla 1.684.597 defa görüntülenirken Pakistan'dan Fransa'ya, Meksika'dan Hindistan'a, İran'dan Kanada'ya kadar Netflix kanalı ile dünyanın pek çok ülkesinde yaşayan seyircilerden de 1365 tane yorum almış.

Saat'in şahsî hesabından paylaştığı dizi görsellerine⁸ ise yapılan yorumlardan bazıları da şöyle:

Kullanıcı adı ftm._tvkoli1: Kızım, sen harikasın. Şu an Atiye dizisini izliyorum, uzun zamandır izlediğim ilk iyi film ve gerçekten moralimi düzeltti ve beni düşündürdü:) Sanki bu dönemde ve şu anki hayat şartlarımda evrenden bana bir işaret gönderilmiş gibi! Filmin diyalogları beni derin düşüncelere daldırdı. Kendimi bulmamı sağlayan bir uyarıydı. Bu günlerde hayatımda her yandan tuhaf olaylar meydana geliyor. Tam olarak Atiye gibi;) Bir yandan korkuyorum, diğer yandan da yaratıldığım amacı bulduğum için mutluyum:) Bu şaheser filmdeki güzel performansın için sana teşekkür ederim:) *(Bu yorum orijinal dili olan Farsçadan çevrilmiştir.)*

Kullanıcı adı soybrida: “Gift”teki (Atiye) harika çalışmanız için teşekkür ederim. Sembollerle, tüm soyun tarihçesiyle öylesine güçlü bir şekilde yankılanıyor ki küçük yaştan beri Horus'un gözüne sahipmişim gibi hissediyorum, sanki tüm bunların bir parçası olacağım gibi. Ben Nadia, 36 yaşındayım, Balık burcuyum ve Arjantin'de yaşıyorum. Bu bir kurgu olmasına rağmen, bizi birleştiren pek çok şey olduğunu hissediyorum ve dizi ruhuma derinden dokundu. Bu fırsat ve güzel mesajlar için

⁷ <https://www.instagram.com/p/CQOJVdTBzns>

⁸ <https://www.instagram.com/p/CQWppjhbYp4>

teşekkür ederim. Sana kocaman sarılıyorum güzel insan. *(Bu yorum orijinal dili olan İngilizceden çevrilmiştir.)*

Kullanıcı adı sonyostha: Diziyi izledim ve sonunda hayat hakkında söylenen sözler inanılmazdı. Hayat birçok gizemle dolu bir armağan! Diziyi ve herkesin performansını çok beğendim. *(Bu yorum orijinal dili olan İngilizceden çevrilmiştir.)*

Bunlar ve benzeri yorumlar gösteriyor ki Yeni Dinî Hareketler, spiritüalizm, medya üzerinden dijital yerlileri, dijital melezleri bir şekilde etkiliyor; onları, farklı coğrafyalarda da yaşıyor olsalar, aynı konu başlığı altında ve aynı hissedilen duyguların içinde –ki bu da spiritüellik yoğunluğunda- buluşturmaya ve de birbirlerini tetiklerken başkalarını da etkileri altına aldırma başarıyor. Kullanıcılar tarafından yapılan yorumlar da Yeni Dinî Hareketlerin verdiği ve vermek isteği mesajlarla uygunluk gösteriyor: evrenin mesajı, reenkarnasyon, aynı ruhtan gelmek ve ondan beslenmek, işaretlere ve sembollere olan inanç, Tanrı'yı kendi içinde bulma gibi.

Ayrıca Instagram, Facebook, Twitter, YouTube ve TikTok gibi sosyal ağlarda “Astrolog, Şifacı, Şaman, Spiritüel Rehber, Manevi Koç, Numerolog, Crescent Healing Uygulayıcısı, Theata Healing Uzmanı” gibi Yeni Dinî Hareketlerin senkretik ve eklektik yapısına uygun pek çok başlıkta yüzlerce yerli ve yabancı hesabın varlığı ve bunların Türkiye ve dünya genelinde milyonlarca kişi tarafından takip edilip etkileşim aldığı da dikkat çekmektedir.

3.2. YE, DUA ET, SEV: KÜRESEL BİR SPİRİTÜEL ÇAĞRI

2006'da yayınlanan aynı adlı kitaptan (Eat Pray Love) sinemaya aktarılan “Ye, Dua Et, Sev” filmi 2010 tarihinde gösterime girdi. Netflix, kendi içeriklerini üretmeye 2012'de başladığı için bu film, Netflix üzerinden değil de genel dağıtım ağı ile seyirci ile buluşsa da bugün itibarıyla filme ulaşılabilecek dijital platform aracı olarak en başta Netflix'i görüyoruz.

Film, “Ye, Dua Et, Sev” yazarının gerçek bir hikâyesini konu ediniyor: Elizabeth Gilbert'in bir kehanet üzerine yolculuğa çıkıp mutluluğu arayış hikâyesini. Bu durum, bu tezde dile getirilen modernizm ve kapitalizm baskısı altında huzur arayan insanlara bir örnek de oluyor. Yazar Gilbert, içindeki modern çağ huzursuzluğunu şöyle ifade ediyor çünkü: *“Otuzlu yaşlarının başında Elizabeth Gilbert modern bir Amerikalı kadının istemesi gereken her şeye sahipti -kocasını, kır evi, başarılı bir kariyeri vardı- ama mutlu ve tatmin olmuş hissetmek yerine, panik ve kafa karışıklığı onu tüketiyordu.*

Bu bilge ve coşkulu kitap, tüm bu dışsal başarı işaretlerini nasıl geride bıraktığının ve üç farklı kültürün arka planında doğasının üç farklı yönünü keşfetmeye nasıl başladığının hikâyesidir: İtalya'da zevk, Hindistan'da bağlılık ve Endonezya'nın Bali adasında dünyevî zevk ve ilahî aşkınlık arasında bir denge” (elizabethgilbert.com, 2016).

Günümüzde pek çok kişinin hedefine koyduğu ve elde etmek için aşırı çalışmayı göze aldığı maddî şeylerle bir türlü tatmin olamayan ve içindeki bu kaosun yerine dengeyi getirme arayışını kitaplaştıran Gilbert, kitabın filme çevrilmesinden önce ilk desteklerini yine çoğu kendisi gibi spiritüalizmle ilişkili kişilerden alıyordu. Bunlardan ilki ABD’li ünlü TalkShow’cu Oprah Winfrey’di. Spiritüalizmle yakından ilgilenen ve bu alandaki kişileri programlarına konuk alıp onları ekran vasıtası ile daha çok tanınır yapmayı başarabilen Winfrey (Yungen, 2024), 2007’de Gilbert’i programına konuk almıştı. Tıpkı 2008’de “çağımızın en önemli kitaplarından biri” dediği ve programına davet ederken de “*şimdiye kadar yaptığım en heyecan verici şey*” diyerek takdim ettiği “Şimdinin Gücü” isimli kitabın spiritüel yazarı Eckhart Tolle’u konuk ettiği gibi (McKinley, 2008).

Winfrey, Gilbert’le gerçekleştirdiği ilk programı, 2021 yılında yeniden yayınlarken üzerine konuşmuş, yeniden gündeme gelmesini sağlamıştı (YouTube, 2023). Winfrey gibi bazı ünlüler de bu hikâyeyi çok beğendi ve bunun tanıtımını yaptılar. Hillary Clinton (Eski ABD Dışişleri Bakanı) kitabı beğendiğini; Elle Macpherson (Model, Aktris, Sunucu) her kadının kitabı okuması gerektiğini; Sophie Dahl (Yazar, Manken) da tüm kız arkadaşlarına kitabı hediye etmek istediğini söyledi (Moir, 2010) ve kitabın, dolayısıyla da bu New Age akımın tanıtımına destek oldular.

Kitabın bu kadar ilgi görmesi ve desteklenmesi, film yapılmasının da önünü açtı ve yine aynı şekilde ilgi ve destek gördü. Filmin yapımcılığını ünlü aktör Brad Pitt üstlenirken yönetmeliğini ise son yıllarda Netflix’e yaptığı yapımlarla adından söz ettirmeye devam eden Ryan Murphy yaptı ve Hollywood’un popüler aktrislerinden Julia Roberts da başrolü oynadı.

Filmi de kitabı gibi büyük bir ilgi gördü ve 60 milyon dolarlık bir bütçeyle çekilip 13 Ağustos 2010 tarihinde gösterime giren film, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da 80.574.382 dolar, dünya çapında da toplam 204.594.016 dolar hasılat elde

etti (Wikipedia, 2024). Filmin galası da İngiltere’de, yoğun bir katılım ile gerçekleştirildi (Pa, 2010).

Film, Kamboçyalı sığınmacılar örneğinin anlatısı ile başlıyor. Savaştan kaçan, çok zor şartlarda hayatta kalmayı becerebilen mültecilere psikolojik destek için görevlendirilen Gilbert’in arkadaşı olan bir psikolog, yaptığı görüşmelerde Kamboçyalıların kendisine sorun olarak -savaş, göç, yokluk değil de- aşk ilişkilerinden bahsettiğini anlatır. Filmin kahramanı Gilbert de bu anlatıdan hareketle, Bali’deki bir guruya (Ketut) olan ziyaretini, kendi aşk hayatına bir çözüm bulmak amacıyla gerçekleştirdiğini söyler seyirciye. Yani aşkın yanında ne savaşı ne yokluğun bir önemi vardır. Bu, Yeni Dinî Hareketlerin “kendini sev, kendinle barış, sen önemlisin” türündeki mesajlarıyla uyumlu bir giriştir (00:02:05). Filmin hemen devamında Bali’deki bu görüştüğü guru Ketut, onun avuç içine bakarak (el falı) başına gelecekleri (kehanet) söyler. Gurunun kehanetine göre Gilbert, iki evlilik yapacak; tüm parasını kaybedecek; tekrar para kazanacak; Bali’ye, gurunun yanına tekrar gelecek ve onun öğrencisi olacaktı. Film, bu mistik gurunun kehaneti ile başlar ve kehanetin adım adım gerçekleşmesi yönünde bir beklenti oluşur seyircide. Film, guruyla konuşma sahnesinden 6 ay sonrasına gider. Gilbert evlenmiş ama mutlu değildir. Bu mutsuz hayattan kurtulmanın çaresini düşünürken kendisini ilk defa Tanrı’ya dua ederken bulur (00:08:50). Bu ilk dua, mistik bir dünyanın kapılarını açtığı, içsel bir yolculuğun başlangıcı olduğu için önemlidir. Tanrı’ya ne yapacağı konusunda kendisine bir işaret vermesini isteyen Gilbert, girdiği bir kitapçada İtalyanca sözlük görür ve onu alarak İtalyanca öğrenmeye başlar (00:11:30). Gilbert için bir sonraki işaret de yazdığı oyununu sahneleyen oyuncunun Hintli bir guruya bağlı olduğunu öğrenmesi olur (00:16:00). Oyuncu David ile duygusal bir ilişkiye başlayan Gilbert, bu ilişkide de istediğini bulamaz ve eşyalarını karıştırırken eline 1 yıl önce ziyaret ettiği Bali’den kalma bazı objeler geçer (00:24:45).

Filmin başından itibaren bu kısacık giriş bölümü bile -ki film 140 dakikadır- Yeni Dinî Hareketlerin eklektik yapısına uygun mesajlar barındırmaktadır: mistik gurular; kehanetlerin gerçekleşmesi; ansızın yola çıkan işaretler; maddî doyum, stres ve depresyon sonucunda içindeki boşluğu inançla, Tanrı’yla doldurma isteği. Tüm bunlar hem premodern dönemdeki hem de modern insanı bir noktada eşitleyen ve onu huzur arayışına götüren nedenlerdir.

Filmde, Gilbert'in mutsuzluğu ve arayış isteği artınca David ile olan ilişkisini de bitirerek İtalya'ya gider (00:28:39). İtalya'daki amacı yoğun ve kuralcı metropol ve iş hayatından kurtulup kendi istediği gibi eğlenmek ve yemek yemektir. İtalya'da geçirdiği sürede yeni arkadaşlar edinen, bu arkadaşlarının sağlıklı aile yaşantılarından etkilenen ve hayatın neşeli anlarını yakalamaya çalışan Gilbert, değişim için hazır olduğunu hisseder. Gilbert, bu değişim yolculuğu için bir sonraki ziyaret yeri olan Hindistan'dadır artık (00:58:30). David'in gurusunu görmek için Hindistan'a gelen Gilbert, aşrama (inziva ve eğitim yeri) giderek toplu meditasyona dâhil olur ve sevaya (aşramdaki gönüllü yapılan işler) katılır. Aşramdaki kurallar ve düzenli hayat biçimi, ilk günlerde Gilbert'i zorlar. Orada tanıştığı Teksaslı Richard ona, küçük bir rehberlik yapar ve "karaya ulaşması için yüzmesi gerektiğini" söyler. Onun bu rehberliği ile aşramdaki düzene, zorlanarak da olsa daha istekli uymaya başlayan Gilbert, seva ile, düzenli meditasyon ile aradığı dinginliğe yavaş yavaş yaklaştırmaya çalışır ama bu düşüncelerindeki geçmişin anılarının bugününe taşıdığı kaygı, endişe ve üzüntüler nedeniyle oldukça zorlaşır. Buna rağmen aşramda kalmaya ve sevadaki temizlik işlerine devam eden Gilbert, aşramda kendisine teklif edilen yeni gelenlere rehberlik görevini kabul eder. Gilbert tüm bu tecrübelerinden sonra şu bilince erişir: *Hindistan'daki bu kutsal gerçeklik macerasını tek cümle ile açıklamak mümkün: Tanrı içimize yerleşir, sizinle bir olur. Tanrı, ruhanî bir kişinin nasıl görüldüğü ya da nasıl bir tavır sergilediği ile ilgilenmez. Yüzünde meleksi bir gülümsemeyle sessizce süzülen bu kız, kim bu insan? Meryem Ananın Çanları'ndaki Ingrid Bergman. Ben değil! Tanrı, benim içimde. Benimle bir* (01:31:43-01:32:13).

Gilbert'in Yeni Dinî Hareketlerinin temel öğretisi olan "Tanrı içimizde ve bizimle" bilincine eriştikten sonraki durağı ise Bali olur (01:33:00). Hayatın normal seyrinde devam eden diğer döngüler gibi (yaz-kış, gece-gündüz, ölüm-yaşam) Gilbert de kehanetin başladığı yere, Bali'ye tekrar geri gelerek kendi döngüsünü tamamlar. Bali'deki guru Ketut, babasından kalan önemli bilgileri içeren notları Gilbert'ten temize çekmesini ister. Gilbert bir yandan bu önemli bilgilerine kâğıt üzerinden sahip olurken diğer yandan da guru Ketut ile gerçekleştirdiği özel sohbetlerle de değişimini tamamlamaya, bu yeni kutsalı hakkında detaylı bilgiler öğrenmeye devam eder. Ketut ona, hayatın dengede gitmesi gerektiğini şu formülle açıklar: "Ne fazla Tanrı ne fazla bencillik! Sabahları Hindistan'da öğrendiğin meditasyonu yaparsın; öğleyin Bali'nin tadını çıkar; öğleden sonra benim yanıma gelersin; akşam da gülümseme meditasyonunu

yaparsın” (01:37:30). Burada da yine Yeni Dinî Hareketlerin eklektik yapısını ve bireysel özgürlüğe izin verişini görüyoruz. Guru, kendi meditasyonunun yanında diğer ritüelleri de ret etmeden ve geleneksel dinlerdeki gibi aşırı kurallar koymadan kişinin öğretisini devam ettirmesini istiyor. İtalya’da hayatın neşeli taraflarını yeniden keşfeden, Hindistan’da ruhsal yolculuğu ile içindeki Tanrı’yı bulan Gilbert, Bali’de de bir tesadüf ile aşkı bulur, kendisi gibi boşanmış biri olan Brezilyalı Felipe ile. Aşka kendini hazır hissetmesi ise Hindistan’dan ayrılırkenki işaret sebebiyle olmuştur. Hindistan’da bir fil, veda eder gibi, Gilbert’in yanına gelmiştir ve bu filin iki gözü arasında aşkı simgeleyen bir kalp şekli vardır (01:32:39).

İşaretlere, kehanetlere ve kendini olacıklara teslim etmeye inanç düzeyini artıran Gilbert için aşk da tüm bunların toplamı gibi durur. Aşka kendini hazır hissetse de yine de aşka teslim olmayı tercih etmeyen Gilbert’e bu denklemde aşkın neden bu kadar önemli olduğunu ise guru Ketut yaptığı şu veda konuşması ile öğretecektir: - *Hâlâ dediğim gibi ciğerinle gülüyorsun, değil mi?* - *Evet.* - *Hâlâ Hindistan’daki bilgenin öğrettiği gibi meditasyon yapıyor musun?* - *Evet.* - *Tanrı’yla mutlu musun?* - *Evet.* - *Yeni erkek arkadaşını seviyor musun?* - *İlişkimizi bitirdim.* - *Anlamadım. Bunu neden yaptın?* - *Dengemi koruyamıyordum.* - *Liz, Ketut’u dinle. Bazen aşk için dengeni kaybetmek, dengeli hayatın bir parçasıdır* (02:10:01-02:10:45).

Filmin sonunda ise Gilbert, tüm yaşadıklarının, tecrübelerinin ve gurulardan öğrendiklerinin özetini “Arayış Fiziği” kavramı ile açıklar ve ona inanmaya başladığını söyler: *Doğa kanunlarına göre yönetilen bir güç, en az yerçekimi kanunu kadar gerçektir. Arayış Fiziğinin kuralı böyle bir şey: Tanıdık ve konforlu olan her şeyi arkanızda bırakabilecek kadar cesursanız -ki bunlar evinizden, eskiden içinizde kalan gücenmeye kadar her şey olabilir- gerçeği aramak için bir yolculuğa çıkarsanız -ki bu yolculuk içinizde ya da dışarıda olabilir- bu yolculuk boyunca başınıza gelecek her türlü olaya ipucu olarak bakmaya niyetliyseniz ve yol boyunca tanıştığınız herkesi bir öğretmen olarak kabul edebilecekseniz, hazırsanız, en önemlisi de kendiniz hakkındaki en zor gerçeklerle yüzleşip affedebilecekseniz işte o zaman gerçek sizden saklanmaz* (02:11:03-02:11:55).

Filmde guru kelimesi 13 defa, Hindistan 8 defa, Tanrı 38 defa, Bali 22 defa, aşk 16 defa, dua 6 defa, meditasyon 17 defa, şifa 5 defa, denge 12 defa geçerken hikâyenin başladığı ve bittiği yer olan Bali görüntüleri eşsiz doğa manzaraları ile süsleniyor ve daha ilk önce görsel açıdan seyircinin de bir huzura ermesi isteniyor. Bunun yanında -

kısa ya da uzun süreli olarak- guru görüntüsü 8 defa, tekil ya da çoğul hâlde meditasyon görüntüleri 7 defa, sembol/heykel/resim görüntüleri 8 defa, tapınak/aşram görüntüleri 6 defa, dua görüntüsü de 2 defa filmde dikkat çekmektedir.

Tüm bu tekrarlamalar, seyirciye hem açık hem de gizli bir mesaj olarak, Yeni Dinî Hareketlerin vermek istediği öğretileri, filmin içerisine yayarak veren sahneler olarak dikkat çekiyor.

3.3. TÜRKİYE'YE ÖZEL, SPİRİTÜELLİK TEMALİ YAPIMLAR

Hem uluslararası hem de yerel dijital platformlar, kendilerine her gün artan ilgi üzerine, yine bu ilgiyi artırarak devam ettirecek, Türkiye'ye özel yapımlarını üretmeye başladılar. Yeni Dinî Hareketleri kapsamında özellikle spiritüelliği konu edinen yapımlar da en çok ilgi çeken, sosyal medyada en çok konuşulan yapımlar oldu. Yeni Dinî Hareketleri konu edinen yapımları seyirciyle buluşturan platformların başında, marka değeri açısından ilk akla gelen Netflix oldu.

Dijital platform alanının popüler ismi olan Netflix'in ikinci Türk dizisi, bir ressamın çıktığı kişisel yolculuğunda, Anadolu'daki arkeolojik bir alana (Göbeklitepe) dair evrensel sırları ve bu alanın kendi geçmişiyle ilişkisini ortaya çıkarış hikâyesini işleyen **Atiye (The Gift)** (netflix.com, 2019) oldu. Yeni Dinî Hareketleri besleyen öğelerden olan sembollerle, mitolojik hikâye ve efsanelerle, astroloji ve şifacılıkla desteklenen dizide Atiye “Merak etme her şey olması gerektiği gibi hepimiz ilahi planın parçalarıyız, hepimiz birbirimizin devamıyız. Sen olup bitenlere mâni olamazdın ama olacakları yaratmak senin elinde. Sana bir hediye verildi Atiye, sen gerçekten istediğin her şeyi yapabilirsin” (Atiye 8.bölüm) repliği de yine Yeni Dinî Hareketlerin özünü gösteren kavramları (ilahî plan, bütünün parçası olmak, kişiye verilen hediye, şifacılık) ve fikri (istersen kaderini değiştirebilirsin, kaderin senin elinde) seyirciye sunmaktadır. Toplam 3 sezon devam eden Atiye dizisi, başrolün kendini keşfi ile başlayarak Göbeklitepe merkezli arkeoloji, sembolizm, ezoterizm, astronomi, teoloji, mitoloji başlıkları altında gerçek ile hayal, geçmiş ile gelecek, iyi ile kötü, uzay ve zaman, kendini bilme ve kendini değiştirme gibi ikilikler arasında gelgitler yaparak seyirciyi metaforik gizeme çekmeye çalışıyor.

Disney+'ın yapımı olan **Arayış** (Disneyplus, 2023) da gizemli ve karizmatik bir lider, şifacılık, bedensel ve ruhsal hastalıklara bir çare arama, sırlarla üzeri örtülmüş bir tarikat yapılanması üzerine kurulmuş bir dizi.

Dizinin kahramanlarından Nisan rahim kanserinden, arkadaşı Songül beynindeki tümörden kurtulma umuduyla, mitolojide dünyayı yönetmiş güçlü Yunan Tanrıları Titanlar gibi karizmatik bir lider olan Tayfun ve Azra'nın liderliğindeki şifa kampına katılırlar. Laik, kariyer sahibi, eğitilmiş İstanbullular, huzuru bir tarikat liderinin seanslarında bulur. Tarikat lideri Tayfun, bağlılarına aidiyet duygusu aşılayarak; "Benliğimiz kabule, güvene, saygıya, gerçek aşka aç. En çok da inanmaya, teslim olmaya muhtaç" diye haykırdığında yalnız ve mutsuz insanlar, anlaşıldıklarını hissederler. Dizide "Çık dışarı", "soyun, çırılçıplak ol" diye emirler yağdıran lidere koşulsuz itaat edilir (Bulamur, 2023).

Arayış dizisi, belki alt metin olarak kült tarikatların gizli ve karanlık yüzünü göstermeye çalışsa da ana hatlarıyla yine bir Yeni Dinî Hareketler çatısı altındaki o eklektik yapıyı (şifa arayışı, kült lider ve kült tarikat yapısı, sorgusuz inanma ve itaat) resmeder.

Netflix'in bir diğer dizisi **Zeytin Ağacı** (Netflix, 2022) oldu. Aile Dizimi Terapisini konu edinen dizi, başrol oyuncusunun (Tuba Büyüküstün) popülaritesi sebebiyle de yayınlandığı dönem en çok konuşulan diziler arasına girdi.

Aile Dizimi Terapisi (Family Constellation Therapy), ailenin nesiller boyunca, birbirlerine görünmez bir bağ ile bağlı olduğu anlayışına dayanır. Bireyi, içine doğduğu ailenin şekillendirdiğini benimseyen bu anlayış, ailenin bir sistem oluşturduğunu ileri sürer. Çünkü aile bir bütün olarak bir ruha sahiptir. Aile sistemindeki bir kişi, kadersel olarak diğer bir aile üyesine bağlıdır. Ruhsal tekâmül sürecinde, ruhun bedenlendiği ailedeki her birey, birbirini seçerek gelmiştir. Hellinger, psikolojik rahatsızlıkların büyük -belki de çoğu- bir kısmına, kök ailede yaşanmış sorunların sebep olduğunu söyler (Duman, 2020, s. 116).

Zeytin Ağacı dizisi de Arayış dizisinde olduğu gibi iyi eğitim almış, kültürlü ve İstanbulluların, şifa aramak için gizemli bir liderin kapısını çalma hikâyesini konu edinir. Dizinin başrollerinde üç kadın vardır: genel cerrah Ada, avukat Sevgi, zengin kocasının sağladığı konforla yaşayan Leyla. Kanseri hastası olan Sevgi, çareyi alternatif yollardan aramak isteyince bu üç kadın kendilerini Ayvalık'ta, Aile Dizimi Terapisi yapan Zaman'ın yanında bulurlar. Zaman da diğer spiritüel liderler gibi şifacı, gizemli ve karizmatiktir. Her ne kadar kendisi de diplomalı bir tıpçı olsa da bilim dışı sayılabilecek alternatif tıp uygulamaktan kaçınmaz (Albayrak, 2022).

Zeytin Ağacı dizisi (ki 2. Sezonu da bu tezin yazımı esnasında gösterime girmiştir) ile Türkiye gündeminde Aile Dizimi Terapisi konuşmaya ve tartışılmaya başlandı. Olumlu eleştiriler, hatta bu yöntemi psikoloji alanında kullanılması teşvik edenler kadar bu yöntemi bilim dışı bularak şarlatanlık olarak tanımlayanlar da dizinin yansımaları olarak hâlen gündeme geliyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir şeye inanmanın, bir şeyi kutsal bilmenin insan ve toplum hayatı için vazgeçilmez olduğu bir gerçek. Yeni Dinî Hareketler de bu vazgeçilmezliği oldukça etkin ve verimli kullanmışlar, kullanıyorlar. Özellikle son 100 yılda iletişim teknolojilerinin gelişmesi, son 20 yılda da internet ağının tüm dünyayı kapsaması, Yeni Dinî Hareketlerin daha çok bilinmesine, daha hızlı yayılmasına neden oldu. En çok görüldüğü yer olan Batı'nın Yeni Dinî Hareketlere karşı açıklığı ve açlığı ise birkaç nedenden kaynaklandı. Birincisi, Dünya Savaşlarının getirdiği ruhsal çöküntü; ikincisi, kapitalist çalışma sisteminin kişileri yorgun bırakması. Bireysellik, hedonizm, çözülen toplum ve aile bağları da bunlara eklenince Yeni Dinî Hareketler, ABD ve Avrupa'da hızla yayılmaya başladı.

Küreselleşme ve kapitalizmin hızlı yayılması, Yeni Dinî Hareketlerin sadece Batı ile sınırlı kalmayıp diğer coğrafyalarda da “bu hâliyle” yaygınlık kazanacağı ön görülebilir bir durum. Bu hâliyle, çünkü Yeni Dinî Hareketlerin zaten çıkış noktaları, beslendikleri yerler aslında büyük oranda Doğu, Afrika ve Amazon ülkeleridir. Ama Yeni Dinî Hareketler oralarda daha çok bir gelenek ve saf inanç şeklinde yaşam sürer. Yeni Dinî Hareketlerin bu hâli ise kurumsallaşmış, çapraz medyayı kullanan, pazarlama stratejisini geliştirmiş, adları zaman zaman taciz, uyuşturucu, kara para aklama ve toplu ölümlerle anılan yapılara dönmüştür. İnsana huzur ve dinginlik vermesi hedefi ve amacıyla yola çıkan Yeni Dinî Hareketlerin, şimdiki hâlleriyle insan ve topluma yarar mı zarar mı getireceği, geleceğin de en büyük sorularından biridir.

Türkiye özelinde bakarsak, dünyadaki Yeni Dinî Hareketler etkisinin, aynı oranda görülmediği söylenebilir. Elbette kurumsallaşmada oldukça yol alınmıştır. Yine çapraz medya ile filmler, diziler yayınlanmış, pazarlama taktikleri de kullanılıyor durumdadır. Gençlerin ilgisi de bu faaliyetler neticesinde her geçen gün artmaktadır. Hatta günlük kullanılan dile de bu kültür yansımıştır. Özellikle sosyal medyada “karma, olumlama, çakra açma, şifa, enerji” gibi kavramlar sıkça etkileşim alan paylaşımlarda kullanılır olmuş, bunun gibi yeni kutsalla gelen kelime ve cümleler, normal konuşma diline dahi yerleşmiştir. Günlük astroloji bilgilerini öğrenmek, bu bilgiler ile de malî durumunu, aşk hayatını düzenlemek gibi özel hayat planlamaları da yaygın görülmeye başlanmıştır. Bunun yanında, az da olsa olumsuz haberler de -dünyadaki örnekleri gibi- Türkiye’de görülmektedir: Spiritüel bir yazarın, okuyucusu tarafından öldürülmesi; yoga

eğitmenlerinin taciz, tecavüz haberleri; bilimselliği tartışmalı bu alanda, danışmanlık adı altındaki eğitimlere, kurslara afaki fiyatların istenmesi gibi.

Türkiye’de internetle bir şekilde ilişkisi olan dijital yerli ve melezler –ki bunların yine büyük kısmı büyük kentlerde yaşayan beyaz yakalılar ve öğrenciler-, yeni medyanın etkisi ile Yeni Dinî Hareketlere ilgi duysa da bu, henüz nüfusun çoğunluğunu ifade edecek boyutta gözüküyor. Son yıllarda deist-ateist gençlik tartışmaları ile ortaya çıkan geleneksel dinden uzaklaşmanın, soğumanın tabii ki bir gerçekliği var. Hatta deist-ateist artışı da istatistiksel olarak somut bir vakadır. Ama bununla birlikte özellikle gençlerle birebir yapılan kamuoyu araştırmalarında, gençlerin büyük oranda yine kendilerini tanımlarken İslam üzerinden tanımlıyor oluşu ya Yeni Dinî Hareketlerin etkisini baskın olarak artıramadığın bir göstergesidir ya da “ABD gençliğinde olduğu gibi, üst kimlik olarak Hıristiyan olarak tanımlama ama altta Yeni Dinî Hareketlere olan gizli bir ilginin artışı” şeklinde de yorumlanabilir.

Bunun cevabını bugünden vermek elbette ki çok zor. Türkiye’den TikTok’ta, X’te, Instagram’da “Spiritüel Koç, Manevî Yaşam Rehberi, Astrolog, Şifacı, Tarotçu vb.” adı ile hesap açan yüzlerce kişi var. Her birinin de binlerce, yüzbinlerce takipçisi bulunuyor ve bu takipçiler de bu kişilere çok büyük sevgi ve saygı besliyor. Hatta gençler bu kişilerden aldıkları danışmanlık eğitimleri ile kendileri de “Spiritüel Koçluğu” bir iş olarak görebiliyor. Yeni Dinî Hareketler, spiritüellik böylece, bir huzur arayışından çıkarak para kazandıran meslek seçimine de dönüşmüş durumdadır.

Her inanç gibi Yeni Dinî Hareketler de aslında kişilere –spiritüelliğin açtığı kapıyı kullanarak- iç huzur, denge, farkındalık ve sürekli iyilik hâli sunma amacındadır. Bu gayet anlaşılabilir, mantıklı ve genele hitap eden bir amaçtır. Yoksa bu kadar popüler olmasının, yaygınlaşmasının başka bir izahı olamaz. Bu duruma paralel olarak, bu tez vesilesi ile yapılan araştırmalarda görülmüştür ki Yeni Dinî Hareketlerin sayılan amaçları doğrultusunda kişilere, beden ve ruh sağlığı açısından çok iyi geldiği de bir gerçektir. Bu durum “Plasebo Etkisi” eleştirisi olsa da Yeni Dinî Hareketler ile kişiler fiziken ve ruhen kendilerini daha iyi hissetmişler, çevrelerine de bu iyi olma hâlini yine iyilikle yansıtmaya gayret etmişlerdir.

Plasebo etkisinin yanında konuşulması gereken bir nokta da düzenli yapılan (ritüel, ibadet, meditasyon, dua, egzersiz vb.) şeylerin de insanı fizik ve ruh açısından diri ve sağlıklı tutan araçlar olmasıdır. Bir insanın, bir şeye inanması ve bu inancı

üzerine de düzenli aktivitelerde bulunması onun beden sağlığını korumaya destek olmakla beraber iç huzurunu da sağlayan, onu hayata bağlayıp kendini faydalı ve değerli hissettirip mutlu eden bu etki, Yeni Dinî Hareketlerin bu kadar hızlı ve etkili şekilde yayılmasına doğrudan katkı sağlamıştır.

Ayrıca Yeni Dinî Hareketler, Spiritüalizm “seküler bir inanma şekli” olarak da oldukça rağbet görmektedir. Deizmin açtığı alana yerleşmeye çalışan ya da kolayca yerleşen Yeni Dinî Hareketler, yeni medyada yapımlarla, reklamlarla sıkça vurgulanan “Özgür ol, Hazzı hisset, Ânı yaşa” mottoları eşliğinde, varlığı inkâr edilmeyen ama dünyaya ve ölümden sonrasına karışmayan bir Tanrı’ya inanmanın da imkânını vererek kişilerin kendilerini iyi hissetmesine etki eden başka bir aracın büyüüp gelişmesini sağlıyorlar. İnanılan ama geleneksel-kurumsal dinlerdekinin tam tersi bir Tanrı tasavvuru olarak, hayatlarına karışmayan, iyiliği-kötülüğü, sevabı-günahı insanın kendisine -hatta kendisini iyi hissettirmesine- bırakan bir Tanrı inancı ve bu inançtan kaynaklı seküler bir hayat tarzını sunan Yeni Dinî Hareketler, modern insanın, varoluş ve bilgi felsefesi üzerinde düşünmeye ve araştırma yapmaya gerek duymadığı bir Tanrı tasavvurunu sunuyor ki bu oldukça pratik ve pragmatik.

Yeni Dinî Hareketlerdeki sayrılık ise yurt dışında sıkça görülen sorunlarından kaynaklı şu sorulardır: Yeni Dinî Hareketler bu maneviyat eğitimi verirken hangi yöntemleri (uyuşturucu, hipnoz, sahtekârlık vb.) kullanıyor; iç huzuru verirken kendi inanç yapısını da (mesela Türkiye özelinde “Allah’a dua et” yerine “Evrene/Sisteme mesaj gönder” anlayışını) verip nesiller arası bir çatışmaya mı sebep oluyor/olacak; modern kapitalist düzende sıkışıp özgürleşmek isteyen bireyi alıp kendine (grubuna ve liderine) mi esir ediyor; gönüllülük ile başlayan eğitimler bir süre sonra ticarî bir sömürüye, cinsel istismara mı dönüyor? Ve son olarak Yeni Dinî Hareketlerin şeffaflığını, uygunluğunu, güvenilirliğini kontrol edecek resmî ya da yarı resmî bir yapı olacak mı?

Tüm bu sorularla birlikte Yeni Dinî Hareketlerin gizemli yapısı, ister istemez bu hareketlere karşı bir ön yargının oluşmasına neden oluyor. Bazen İslamî jargon ve figürlerle, bazen UFO’culuk ve uzaylılarla, bazen Amazon, Hint, Afrika ülkelerinin yerel ritüelleriyle, bazen tarot fallarıyla, bazen astroloji okumalarıyla, bazen gelecekte haber veren kehanetleriyle senkretik ve eklektik biçimdeki Yeni Dinî Hareketler, Türkiye’nin geleneksel inanç ve kültür dünyası içinde ne kadar yer bulabilecek, bulduğu bu yeri devam ettirip nüfus oranında azınlıktan çıkıp baskın ve hatta hâkim unsur

konumuna geçebilecek mi gibi soruların cevabı da yukarıdaki soruların netleşmesine bağlı duruyor.

Burada yine Türkiye özelinde, toplumsal yapının “ataerkil” olmasının Yeni Dinî Hareketlere büyük bir zengin alan açtığını da söylemek gerekiyor. Lider esaslı bir toplum yapısına sahip olan Türkiye, Yeni Dinî Hareketlerin suiistimaline açık ve güvenlik duvarı olmayan bir yapıdadır. Bu zafiyet, en güncel örnekleri olan ve kült grup olarak tanımlanabilecek Gülençilik ve Adnan Hocacılar yapılanmaları üzerinden çok net görülebilir. Her ne kadar İslâmî bir görüntü çizseler de ikna yöntemleri, söylemleri, gruplarına insan kazandırma yolları ve en nihayetinde geldikleri son durum olarak batıdaki Yeni Dinî Hareketlere benzeyen bu iki grup, liderler üzerinden bugün bile canlılıklarını ve bağlılıklarını göstermektedir. Bu iki kült grup örneğinin, bundan sonra oluşacak gruplarda da görülebileceğini kestirmek mümkün gözüküyor.

Bu hareketlerin, bahsedilen olumsuz yanlarından biri olarak, Durkheim’ın (Türkiye’de de Ziya Gökalp’in) toplum olmada önemli gördüğü, ortak dil ve ortak kültürel ve inanç değerlerini zedeliyor olması, şu an için çok fark edilmese bile geleceğin şekillenmesi açısından, üzerine daha dikkatli düşünülmesi gereken bir konu olarak duruyor. Türkiye özelinde somut örneklerle ifade etmek gerekirse, içinde yaşadığımız toplumda “Allah” kavramı sadece bir inanç terimi olmayıp doğumdan ölüme, bir işe girişten bir düğüne kadar günlük hayatın hemen her alanına giren ve ağızdan ilk olarak çıkan bazı kalıp ifadelerin de (*Mülk Allah’ındır, Allah nazarlardan korusun, Bereketini Allah versin, Allah mübarek etsin*) tam merkezindedir. Ve bu kullanım, beraberinde ortak bir kuvvetli inancı, ortak bir dil ve duygu birliğini, bunların sonucunda da toplumsal birlikteliği meydana getirir. Yeni Dinî Hareketlerle beraber gelen “Evren, Enerji, Ra, Uzaylı” gibi kavramlar, yeni Tanrı tanımlamaları dile, oradan da hayat tarzına yerleşmesi ve Türkiye coğrafyası üzerinde bölgeden bölgeye farklı kullanımlarının olması hâlinde bunun toplumun birliğine ve devamına olan zararı ya da faydası ne olacak? Başka bir somut örnek verilecek olursa, Tanrı’nın/Enerjinin her canlıda olduğu ya da her doğanın aslında Tanrı’nın kendisi olduğu bir panteist, animist bakış açısının spiritüalizmle yaygınlık kazanmasından sonra Türkiye’de kurban ibadeti günlerinde sokaklara dâhi taşabilecek şiddetli bir tartışmanın yaşanabileceğini düşünmek, distopyadan öte, bugünkü başıboş köpekler üzerinden yapılan tartışmalara bakınca, olası bir ihtimal gibi durmuyor mu?

Şu an için afaki görülen fakat yaşanması muhtemel bu tür örnekler çoğaltılabilir. Tüm bu ihtimalleri de düşünerek Yeni Dinî Hareketlerin bir sorun mu, bir çare mi olup olmadığını ifade edebilmek için öncelikle pek çok disiplinden oluşan bir mercinin kurulması gerekiyor. Psikoloji, Sosyoloji, Teoloji, Dinler Tarihi gibi ilk akla gelen disiplinlerden oluşan bu danışma mercii, yarı resmî bir kuruluş olarak ya bir Bakanlığın (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) ya da doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı bir başkanlık (Diyanet İşleri Başkanlığı) bünyesinde faaliyete geçerek en azından şeffaflığın sağlanıp bir standart sağlanması yönünde kontrol mekanizması olabilir. Aynı zamanda Türkiye’de faaliyet gösteren Yeni Dinî Hareketlerin, dünyadaki diğer örneklerindeki olumsuzlukların (uyuşturucu kullanımı, taciz, para aklama ve kaçırma gibi) yaşanmaması için gerekli olan denetim mekanizmasına ihtiyaç da bu mercii ile çözüme kavuşmuş olur.

Bunun yanında, bireylerin kapitalist modern kent hayatının olumsuzluklarından etkilenmemeleri ya da en az etkilenmeleri için devlet kurumları ve belediyeler, sosyal hayatı kolaylaştıran düzenlemeler yapmalıdırlar. Çalışma koşullarının ve ekonomik şartların iyileştirilerek kapitalizm kaynaklı yorgunluğun azaltılması; modern bireyin yalnızlığını azaltmak adına toplum ve aile ilişkilerinin sağlıklı kalması için çalışmalar yapılması; park ve bahçe gibi yeşil alanların çoğaltılıp kolay ulaşılabilir olması gibi pek çok başlıkta yapılacak düzenleme ve etkinlikler, bireylerin beden ve ruh sağlıklarının dengede kalmasına neden olacak, yukarıda olumsuzlukları sayılan Yeni Dinî Hareketlere muhtaç hâle gelmelerinin büyük oranda önüne geçecektir.

Öte yandan, doğru düşünmeyi, dolayısıyla doğru kararlar alarak doğru bir yaşam sürmeyi sağlayan eleştirel düşünmenin (critical thinking), anaokulundan itibaren mecburî eğitim sisteminin tüm basamaklarında verilmesi de gerekir. Eleştirel düşünen bir birey, kendisi ve hayatı hakkında farkındalığını artırarak en az hata yapan, yaptığı hatadan da çabuk dönmeyi bilen bir kişi olur. Bu sayede ya ruh ve beden sağlığını bozmadığı için spiritüel hareketlere ihtiyaç duymayacaktır ya da hangisinin daha faydalı olduğu, hangisinin istismar üzerine bir sistem kurduğunu çok rahat anlayabilecektir.

Son olarak, kutsal etrafında tarih boyunca her zaman tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü sübjektif ve istismara çok açık bir alandır. Yeni medya ile Türkiye’nin gündemine gelen ya da getirilen Yeni Dinî Hareketler de bu tartışmadan doğal olarak uzak kalmaz. Nihayetinde kamuoyunun önünde de tartışmaya açık hâle gelen çoğu Yeni Dinî Hareketler uyuşturucunun, toplu intihar ve ölümlerin, malî ve cinsel

istismarın yaşandığı yerler hâline dönüşmüşse bunun da takibinin devlet ve toplum olarak yapılması lazım. Bununla paralel olarak, kutsal inşasında etkin rol oynayan yeni medyanın da gerekli yasal düzenlemeler ile denetleniyor olması ya da buralarda yayınlanacak yapımların içeriklerinin, yukarıda kurulması önerilen ilgili mercii tarafından görüş alınıp toplum menfaati açısından yönlendirilerek olumsuz bir boyutta özendirilmesinin önüne geçilmesi, kaotik ve distopik bir gelecek kaygısından kurtulmayı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 140journos. (2019, Ocak 10). *140journos*. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=20vF_D59hl4 (Erişim Tarihi:10.5.2024)
- Acar, R. (2019). New Age Hareketi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albayrak, H. A. (2022, Temmuz 29). *Zeytin Ağacı: Gölgesine uzanıp tablet açmalık!* Gazete Duvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/zeytin-agaci-golgesine-uzanip-tablet-acmalik-haber-1575153> (Erişim Tarihi: 12.5.2024)
- Alıcı, M. (2017). Yeni Dinî Hareketlerin Klasik Dinlerden Farkı: Post-Modern Paganizm Geleneksel Dindarlığa Karşı. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 23-32.
- APNews. (2023, Aralık 22). *A South Korean religious sect leader has been sentenced to 23 years in prison over sex crimes*. AP: <https://apnews.com/article/south-korea-jms-jung-myung-seok-prison-e712f5c3a26f6aaca3558c6f8f49ffb1> (Erişim Tarihi: 3.4.2024)
- Arslan, M. (2012). Gündelik Hayatta Din. İ. Çapcıoğlu, & N. Akyüz içinde, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (s. 651-666). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atak, M. (2022). Yeni Dinî Hareketlerin Psikolojisi. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*.
- Ayaydın, Y., & Yıldız Ayaydın, H. (2018). Sosyal Medyanın Değer Oluşturma Sürecindeki Rolünün Öğrenci Görüşleriyle İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*.
- Aydın, C. (2015, Eylül). İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, F. (2010). Dinlerde Tanrı Anlayışı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 189-210.
- Aydın, M. S. (2010). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı.
- Bahadur, M., & Çapcıoğlu, İ. (2021). Yeni Dinî Hareketlerde Çevrimiçi ve Çevrimdışı Yönelimler: Sahaja Yoga Örneği. *Journal of Islamic Research*, 372-386.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barker, E. (1999). New Religious Movements: Their Incidence and Significance. E. Barker içinde, *New religious movements: their incidence and*. London: Routledge.
- Battal, E. (2020, Kasım 23). *Yeni Dinî Hareketler: Tanımı, mahiyeti ve taraftar kazanma yöntemleri*. www.lacivertdergi.com: <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2020/11/23/yeni-dini-hareketler-tanimi-mahiyeti-ve-taraftar-kazanma-yontemleri> (Erişim Tarihi: 17.10.2024)
- Bernstein, J. M. (2007). Sunuş. T. W. Adorno içinde, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi* (s. 7-44). İstanbul: İletişim Yayınları.

- biyografya.com. (2024). *Beki İkala Erikli*. Biyografya: <https://www.biyografya.com/biyografi/19169> (Erişim Tarihi: 15.5.2024)
- Bonnefoy, Y. (2000). *Mitolojiler Sözlüğü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bulamur, A. N. (2023, Temmuz 3). *Emin Alper, Arayış ve Titan*. Ayşe Naz Bulamur: <https://www.aysenazbulamur.com/emin-alper-arayis-ve-titan/> (Erişim Tarihi: 20.5.2024)
- Cengiz, K., Küçükural, Ö., & Gür, H. (2022). *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Comte, A. (1967). *Pozitif Felsefe Dersleri*. (Ümid Meriç, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Çolak, P. D. (2023, Kasım 7). <https://pelindilaracolak.medium.com/>. <https://medium.com/:https://pelindilaracolak.medium.com/yeni-nesil-dindarl%C4%B1k-spirit%C3%BCalizm-neden-bu-denli-y%C3%BCkselen-bir-trend-haline-geldi-756279fcf387> (Erişim Tarihi: 17.5.2024)
- Demir, H. (2019, Ekim 6). *The Şehvetiye: Osho*. TEPAV: https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6510/The+Sehvetiye_+Osho (Erişim Tarihi: 18.5.2024)
- Disneyplus. (2023). *Arayış*. Disneyplus: <https://www.disneyplus.com/tr-tr/series/arays/7KeKJ3MqEkIl> (Erişim Tarihi: 20.5.2024)
- Dove. (2024). *Kendini Sev*. Dove: <https://www.dove.com/tr/dove-ozguven-projesi/kendini-sev.html> (Erişim Tarihi: 22.4.2024)
- Duman, N. (2020). Bert Hellinger ve Aile Dizimi Terapisi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji*, 114-119.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. İstanbul: Ataç.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünce Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- elizabethgilbert.com. (2016). *Eat Pray Love*. Elizabeth Gilbert: elizabethgilbert.com/books/eat-pray-love/ (Erişim Tarihi: 1.5.2024)
- Elkins, D., Rueckert, C. L., & McCarty, J. (2011). *Ra Bilgileri*. İstanbul: Akaşa Yayınları.
- en.wikipedia.org. (2024). *Eat Pray Love*. Wikipedia The Free Encyclopedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Eat_Pray_Love#Merchandising (Erişim Tarihi: 5.5.2024)
- enstitu.org.tr. (2024). *Dr. Bedri Ruhselman Hakkında*. Ruhsal Araştırmalar Enstitüsü: <https://enstitu.org.tr/ustat-dr-bedri-ruhselman-hakkinda> (Erişim Tarihi: 8.4.2024)
- Eşmeli, İ., & Topal, S. (2022). Yeni Dinî Hareketler Ve Kurtuluş Öğretisi. *Universal Journal of Theology*, VII.
- Euronews. (2019, Ocak 4). *KONDA Toplumsal Değişim Raporu: Türkiye'de inançsızlık yükselişte*. EuroNews: <https://tr.euronews.com/2019/01/03/konda-nin-toplumsal-degisim-raporuna-gore-turkiye-de-inancsizlik-yukseliste#:~:text=Ateistler%20%C3%BC%C3%A7e%20katland%C4%B1%2C%20>

dindarlar%20azal%C4%B1yor,den%20y%C3%BCzde%202'ye%20%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1. (Erişim Tarihi: 20.4.2024)

- Fontana, J. (1995). *Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Fromm, E. (2019). *Sahip Olmak ya da Olmak*. İstanbul: Say Yayınları.
- Garaudy, R. (2007). *Batı Terörizmi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Girit, S. (2018, Nisan 20). *Türkiye'de deizm tartışması: Muhafazakar gençlik dinden uzaklaşıyor mu?* BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43832877> (Erişim Tarihi: 15.5.2024)
- Gönüllü, H. (2022, Ekim 19). *Destek veren de var eleştiren de... Bursa'daki 'hippi kız' röportajdaki sözleriyle sosyal medyayı ikiye böldü*. Mynet: <https://www.mynet.com/destek-veren-de-var-elestiren-de-bursa-daki-hippi-kiz-roportajdaki-sozleriyle-sosyal-medyayi-ikiye-boldu-110107012774> (Erişim Tarihi: 7.5.2024)
- H.P. Blavatsky. (2011). *Teosofinin Anahtarı*. İstanbul: Mitra Yayınları.
- Haberli, M. (2020). Dijital Din Araştırmalarında Konu ve Yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.
- Hadjimatheou, C. (2022, Nisan 7). *BBC News Türkçe*. Güney Kore'de uykusuzluk sorunu: 'Gecede 20 uyku hapı alan var': <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61010785> (Erişim Tarihi: 7.3.2024)
- Han, B.-C. (2017). *Yorgunluk Toplumu*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Han, B.-C. (2020). *Psikopolitika*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Holat, O. (2020). Dijital Hikâye Anlatıcılığı Bağlamında Çapraz Medya Stratejisi: Stranger Things Örneği. A. İgit, & Ö. Sayılğan içinde, *Dijital İletişim - Kuram ve Araştırmaları* - (s. 181-206). Ankara: Nobel Yayın Grubu.
- <https://drgabormate.com/about>
- <https://thewisdomoftrauma.com/tr>
- <https://latin-dictionary.net/search/latin/Spirituosus>
- <https://tr.tm.org/transandantal-meditasyon-ucret-bilgisi>
- <https://armut.com/spirituel-yasam-kocu>
- <https://www.oecd.org/education/cei/38358359.pdf>
- <https://www.instagram.com/p/CQOJVdTBzns>
- <https://www.instagram.com/p/CQWppjbhYp4>
- Huxley, A. (2003). *Kalıcı Felsefe*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- ilahinizamvekainat.com. (2020). *İlâhî Nizam ve Kâinat*. İlâhî Nizam ve Kâinat: <http://www.ilahinizamvekainat.com/Online.php> (Erişim Tarihi: 2.5.2024)
- IMDb. (2024). *Yaşam Koçu*. IMDb: <https://www.imdb.com/title/tt30131883/> (Erişim Tarihi: 21.5.2024)

- islamvemedya.com. (2019, Nisan 8). *Medya ve Yeni Dinî Hareketler*. İslam ve Medya: <https://www.islamvemedya.com/medya-ve-yeni-dini-hareketler/703/> (Erişim Tarihi: 18.5.2024)
- istanbulsinemamuzesi.com. (2024). *Fans Of The Galaxy Star Wars Fan Sergisi*. İstanbul Sinema Müzesi : <https://www.istanbulsinemamuzesi.com/muze/sanat-galerisi/fans-of-the-galaxy-star-wars-fan-sergisi> (Erişim Tarihi: 22.5.2024)
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*. İstanbul: İlhan Yayinevi.
- Kalelioğlu, U. B. (2019). Auguste Comte'un İnsanlık Dini Kurgulamasında Üç Hal Kanunu'nun Rolü ve Pozitif Dinin Nitelikleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 535-544.
- kalkinmakutuphanesi.gov.tr. (2017, Kasım). *Göbeklitepe Dünyanın İlk Tapınağı*. Kalkınma Kütüphanesi: <https://kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/gobeklitepe-dunyanin-ilk-tapinagi-katalog/619> (Erişim Tarihi: 7.2.2024)
- Karaduman, S., & Çetinkaya, E. (2020). "Atiye" Dizisi Bağlamında İnternet Dizi İzleyicisi Alımlama Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 956-969.
- Kireklo, G., & Bilallar, Ş. (2013, Nisan 7). *54 yıldır sır gibi saklanan kitap*. Sabah: <https://www.sabah.com.tr/aktuel/2013/04/07/54-yildir-sir-gibi-saklanan-kitap-625667007832> (Erişim Tarihi: 19.5.2024)
- Kirman, M. A. (1999). Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 224-226.
- Lafargue, P. (2016). *Tembellik Hakkı*. İstanbul: Say yayınları.
- Laughy, D. (2010). *Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Löwy, M. (2016, Ekim 10). *Marxizm Ve Din: Halkın Afyonu Mu?* Demokratik Modernite: <https://demokratikmodernite.org/marxizm-ve-din-halkin-afyonu-mu/> (Erişim Tarihi: 24.5.2024)
- McKinley, J. (2008, Mart 23). *The Wisdom of the Ages, for Now Anyway*. The New York Times: <https://www.nytimes.com/2008/03/23/fashion/23tolle.html> (Erişim Tarihi: 15.4.2024)
- Melton, J. G. (2023, Aralık 22). *Britannica*. New Age movement: <https://www.britannica.com/topic/New-Age-movement> (Erişim Tarihi: 13.3.2024)
- Melton, J. G. (2024, Şubat 22). *Britannica*. Theosophy: <https://www.britannica.com/topic/theosophy> (Erişim Tarihi: 13.3.2024)
- Melton, J. G. (2024, Mart 1). *Britannica*. Transcendental Meditation: <https://www.britannica.com/topic/Transcendental-Meditation> (Erişim Tarihi: 14.3.2024)
- Meriç, C. (2008). *Kırk Ambar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Min-kyung, J. (2023, Mayıs 31). *[Korean History] Korea's own Jonestown Massacre lesson on dangers of cults*. The Korea Herald: <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20230531000565> (Erişim Tarihi: 17.4.2024)

- Moir, J. (2010, Eylül 24). *Eat Pray Love is an insult to women with real problems*. Mail Online: <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-1314712/Eat-Pray-Love-An-insult-women-real-problems.html> (Erişim Tarihi: 11.5.2024)
- Mora, C. (2022, Ağustos 29). *İlhan İrem: Sayfiye kulübü Black Cat'ten newage tarikat liderliğine*. Kronos: <https://kronos36.news/tr/ilhan-irem-sayfiye-kulubu-black-catten-newage-tarikat-liderligine/> (Erişim Tarihi: 18.5.2024)
- Netflix. (2018). *Vahşi Kızlar*. [www.netflix.com: https://www.netflix.com/tr/title/80145240](https://www.netflix.com/tr/title/80145240) (Erişim Tarihi: 28.5.2024)
- Netflix. (2019). *Bikram: Yogi, Guru, Predator*. [www.netflix.com : https://www.netflix.com/tr/title/80221584](https://www.netflix.com/tr/title/80221584) (Erişim Tarihi: 28.5.2024)
- Netflix. (2022). *Zeytin Ağacı*. Netflix: <https://www.netflix.com/tr/title/81380432> (Erişim Tarihi: 29.5.2024)
- Netflix. (2023). *Tanrı Aşkına: Kutsal İhanet*. [www.netflix.com: https://www.netflix.com/tr/title/81493078](https://www.netflix.com/tr/title/81493078) (Erişim Tarihi: 28.5.2024)
- Netflix. (2023). *Tarikat Lideri Nasıl Olunur?* [www.netflix.com: https://www.netflix.com/tr/title/81596972](https://www.netflix.com/tr/title/81596972) (Erişim Tarihi: 29.5.2024)
- netflix.com. (2019). *Atiye*. Netflix: <https://www.netflix.com/tr/title/81037848> (Erişim Tarihi: 1.6.2024)
- netflix.com. (2019). *The Gift*. Netflix: <https://www.netflix.com/tr/title/81037848> (Erişim Tarihi: 1.6.2024)
- netflix.com. (2023). *Do Not Disturb*. Netflix: <https://www.netflix.com/tr/title/81622665> (Erişim Tarihi: 1.6.2024)
- ntv.com.tr. (2016, Ekim 28). *Tom Cruise Scientology'yi savundu*. NTV: <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/tom-cruise-scientologyyi-savundu,E5bQHfPNFkaYyOeMZWXtQg/U6AQg5MD2kSjpCbNRyKMMA> (Erişim Tarihi: 2.6.2024)
- newreligiousmovements.org. (2023, Aralık 11). *What is a New Religious Movement?* New Religious Movements: <https://newreligiousmovements.org/what-is-a-new-religious-movement/> (Erişim Tarihi: 29.8.2024)
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal Değişme ve Din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 323-347.
- Okumuş, S. (2023). Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması. *TAM Akademi Dergisi*.
- Öng, W. J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- osho.com. (2024). *About Osho*. Osho: <https://www.osho.com/read/osho/about-osho> (Erişim Tarihi: 17.4.2024)
- Özcan, Ş. (2021). Postmodern Dönemde Dijital Din Olgusu: Jediizm Örneği. *VIII. Dini Yayınlar Kongresi*. Ankara.
- Özkan, A. R. (1996). Teosofi Ve Yeni Çağ Hareketi. *Dinler Tarihi Araştırmaları-I* (s. 222). Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları/1 .
- Özkan, A. R. (2023). *Kıyamet Tarikatları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Özyurt, C. (2014). Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 207-240.
- Pa. (2010, Eylül 23). *Julia Roberts smiles on crowds at Eat Pray Love premiere*. Independent: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/news/julia-roberts-smiles-on-crowds-at-eat-pray-love-premiere-2087567.html> (Erişim Tarihi: 12.5.2024)
- pewresearch.org. (2023, Aralık 23). *Spirituality Among Americans*. 2024 tarihinde Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/religion/2023/12/07/spiritual-beliefs/> (Erişim Tarihi: 18.10.2024)
- Pınarbaşı, D. G. (2021). New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması olarak Astroloji ve Facebook'ta Kullanımının Betimsel Analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 126-174.
- Pınarbaşı, G. (2021). New Age İnanış ve Uygulamalarından Olan Astrolojinin Facebook Sosyal Ağındaki Dolayimli Anahtar Kelimelerle İçerik Analizi (2018-2019). *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 68.
- Pınarbaşı, G. (2021). *Spiritüel Ağ*. İstanbul: Okur Akademi.
- Pınarbaşı, G. (2023). TikTok'ta Bir Alt kültür Örneği Olarak Cadılık Kültürü ve Büyü Uygulamaları: WitchTok Örneği. *Medya ve Kültür Kültürel Çalışmalar ve Medya Dergisi*, 90-128.
- Platon. (2016). *Euthyphron*. Ankara: Say.
- Polanyi, M. (2016). Bilimsel İnançlar. B. Balkız, & V. Öğütle içinde, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri* (s. 171-185). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Postman, N. (2022). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Puryear, H. B. (1995). *Kâhin Edgar Cayce Anahtar Bilgiler*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- revisionworld.com. (2024). *Effect of Media on Audiences & Society*. Revision World: <https://revisionworld.com/a2-level-level-revision/sociology/mass-media-0/effect-media-content-audiences-society> (Erişim Tarihi: 21.4.2024)
- Rigel, N., & Dursun, O. (2015). Kültür Endüstrisinin Sahte Rasyonalitesi: Yıldız Falları. *Global Media Journal TR Edition*, 227-270.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. İstanbul: İnkılâp.
- Rousseau, J.-J. (2007). *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rubinstein, M. (2024, Mart 22). *Britannica*. New Religious Movement: <https://www.britannica.com/topic/new-religious-movement> (Erişim Tarihi: 8.4.2024)
- Ruppert, H.-J. (1985). *New Age Endzeit Oder Wendezeit?* Wiesbaden: Zeit Nah.
- sahajayogaportal.org. (2019). Kova Çağı. <https://sahajayogaportal.org/astroloji/altin-cag.html> (Erişim Tarihi: 24.5.2024)

- sanliurfa.gov.tr. (2008, Temmuz 15). *T.C. Şanlıurfa Valiliği*. Göbeklitepe: <http://www.sanliurfa.gov.tr/gobeklitepe> (Erişim Tarihi: 17.3.2024)
- Sarıkçıoğlu, E. (1998). Yeni Dinî Akımlar. *Dinler Tarihi Araştırmaları* (s. 81-87). Konya: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Sayar, K. (2014). *Sufi Psikolojisi*. İstanbul: TİMAŞ.
- Schmid, W. (2014). *Mutsuz Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- sebnemtacigut.com. (2024, Mayıs). *Künfeyekün Sırıüs Portal Açılımı Aktivasyon Kampı*. Şebnem Tacigut: <https://www.sebnemtacigut.com/sanliurfa-gobeklitepe-kunfeyekun-sirius-portal-acilimi-aktivasyon-kampi/> (Erişim Tarihi: 27.5.2024)
- Sel, S. (2012, Haziran 14). *Roger Garaudy kimdir?* Dünya Bizim: www.dunyabizim.com:80/portre/4159/roger-garaudy-kimdir (Erişim Tarihi: 12.2.2023)
- sengulboybas.com. (2021). *ŞB Home*. [sengulboybas.com: https://sengulboybas.com/sbhome](https://sengulboybas.com/sbhome) (Erişim Tarihi: 28.5.2024)
- Sert, O. Ü. (2010, Ocak 14). *Dinlere İnanmıyorum*. Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/cadde/dinlere-inanmıyorum-1185650> (Erişim Tarihi: 21.5.2024)
- shopier.com. (2024). *Dila Güneş Şifalandırma*. [www.shopier.com: https://www.shopier.com/ShowProductNew/storefront.php?shop=RoyalMagicStone&sid=YkZkREhhTUppWkV2NE4xYzFfNV8g#](https://www.shopier.com/ShowProductNew/storefront.php?shop=RoyalMagicStone&sid=YkZkREhhTUppWkV2NE4xYzFfNV8g#) (Erişim Tarihi: 27.5.2024)
- sirgeorgetrevelyan.org.uk. (1991). *Something of an Autobiography*. Sir George Trevelyan: <https://www.sirgeorgetrevelyan.org.uk/obit-autobiog.html> (Erişim Tarihi: 16.5.2024)
- Smith, C., & Lundquist Denton, M. (2005). *Soul Searching: The Religious and Spiritual Lives of American Teenagers*. New York: Oxford University Press.
- SunSentinel. (1997, Aralık 15). *Cayce History*. Sun Sentinel: <https://www.sun-sentinel.com/1997/12/15/cayce-history/> (Erişim Tarihi: 7.5.2024)
- Şahin, M. C. (2009). Yeni Binyılın Öğrencileri'nin Özellikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 155-172.
- Şahin, N. (2021). Ayahuasca: Ruhların Sarmaşığı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 234-259.
- T24. (2016, Aralık 16). *Kadın yazarın katil zanlısı: Kitabını okuduktan sonra öldürmeye karar verdim!* T24: <https://t24.com.tr/haber/kadin-yazarin-katil-zanlisi-kitabini-okuduktan-sonra-oldurmeye-karar-verdim,377418> (Erişim Tarihi: 6.5.2024)
- T24. (2022, Ocak 15). *KONDA Araştırma'dan "Türkiye 100 Kişi Olsaydı" raporu*. T24: <https://t24.com.tr/haber/konda-arastirma-dan-turkiye-100-kisi-olsaydi-raporu,1008249> (Erişim Tarihi: 4.5.2024)
- tarihiolaylar.com. (2024). *Osho CV*. Tarihi Olaylar: <https://www.tarihiolaylar.com/biyografiler/osho-cv-163> (Erişim Tarihi: 9.5.2024)
- Tekin, M. (2003). *Kutsalın Serüveni*. İstanbul: Açılım Kitap.

- Terzi, Â. (2022, Mayıs). *Echo Chamber Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine*.
<https://tdk.gov.tr/>: https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/%C3%82dem-Terzi_-ECHO-CHAMBER-KAVRAMI_-5-.pdf (Erişim Tarihi: 15.6.2024)
- theguardian.com. (2008, Şubat 6). *Maharishi Mahesh Yogi*. The Guardian:
<https://www.theguardian.com/world/gallery/2008/feb/06/1> (Erişim Tarihi: 8.3.2024)
- Toffler, A. (1981). *Şok*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Toku, N. (2015, Ekim). *nesettoku.com.tr*. <http://www.nesettoku.com.tr/?p=888> (Erişim Tarihi: 17.3.2024)
- Turan, S., & Battal, E. (2020). *Yeni Dinî Hareketler Ansiklopedisi*. İstanbul: Okur Akademi.
- TÜİK. (2023, Mayıs 17). *TÜİK*. www.tuik.gov.tr:
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu.> (Erişim Tarihi: 7.1.2023)
- Uğurlu, M. (2020, Ocak). Samiha Ayverdi ve Peyami Safa'nın Romanlarında Spiritüalizm. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Univeler. (2024). *Dove*. Univeler: <https://unilever.com.tr/brands/beauty-wellbeing/dove/> (Erişim Tarihi: 19.5.2024)
- Urban, H. B. (2011). *The Church of Scientology: A History of a New Religion*. Princeton University Press.
- Varol, M., & Varol, E. (2019). Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 137-158.
- Wikipedi. (2024, Nisan 5). *Georgi Gürciyev*. Wikipedi:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Georgi_G%C3%BCrciyev (Erişim Tarihi: 17.4.2024)
- Wikipedia. (2023). *Providence (religious movement)*. Wikipedia:
[https://en.wikipedia.org/wiki/Providence_\(religious_movement\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Providence_(religious_movement)) (Erişim Tarihi: 14.5.2024)
- Wikipedia. (2024, Mayıs 9). *Eat Pray Love*. Wikipedia The Free Encyclopedia:
https://en.wikipedia.org/wiki/Eat_Pray_Love#Box_office (Erişim Tarihi: 12.5.2024)
- Yolcu360. (2023, Nisan). *Türkiye'deki En İyi 6 Yoga Kampı*. Yolcu360 Blog:
<https://yolcu360.com/blog/yoga-kampi/> (Erişim Tarihi: 22.4.2024)
- YouTube. (2023). *The Oprah Winfrey Show: Eat, Pray, Love Phenomenon | Full Episode* | *OWN*. OWN:
https://www.youtube.com/watch?v=PqdmsoCtx4U&ab_channel=OWN (Erişim Tarihi: 3.5.2024)
- Yungen, R. (2024). *Oprah Winfrey's Spirituality*. Lighthouse Trails Research Project:
<https://www.lighthouse trailsresearch.com/oprah.htm> (Erişim Tarihi: 21.5.2024)